

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

בין אמונה לצבא
גדוד הנח"ל החרדי – סיכונים וסיכויים

זאב דרורי

ירושלים, ספטמבר 2005

Between Faith and Military Service The Haredi Nahal Battalion

Ze'ev Drori

עורכת אחראית: שונמית קרין
עריכת לשון: ליאורה הרציג
הכנה לדפוס: רות סובל
הדפסה: דפוס אחוה בע"מ
צילומי העטיפה: דובר צה"ל

פרסום מס' 4/22 Publication No.

ISSN 0792-6251

© 2005 מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ
רח' דיסקין 9 א', ירושלים 96440 טל: 02-5666243 פקס: 02-5666252

office@fips.org.il

www.fips.org.il

על המחבר

אל"מ (מיל') ד"ר **זאב דרורי** עומד בראש חטיבת לימודי צבא וביטחון באוניברסיטת בן גוריון בנגב. שרת בחטיבת הצנחנים מאז 1964, כקצין במלחמת ששת הימים וכסמג"ד בקרב ה"חווה הסינית" במלחמת יום הכיפורים. פיקד על סירת "שקד" ועל חטיבת גבעתי. בשנים 1998-2001 היה מפקד גלי צה"ל.

על המחקר

גדוד הנח"ל החרדי פועל בשנים האחרונות במסגרת צה"ל, ונועד במקורו לקלוט מתגייסים מקרב האוכלוסייה החרדית. עם השנים נפתחו שורותיו גם בפני בני ישיבות ההסדר וישיבות חרד"ליות. המחבר בוחן את מערכות היחסים שהתפתחו הן בתוך הגדוד החרדי עצמו והן בין הממסד החרדי לממסד הצה"לי. הוא מבקש להעריך את הסיכוי הטמון בגדוד זה באמצעות קירוב אוכלוסייה אמונית לצה"ל, תוך בחינת הסיכון שבהקמת יחידה עצמאית בעלת אופי מגזרי, דבר הנוגד את תפיסת היסוד של צה"ל.

על המכון

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחשיבותו של מחקר המכון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר יזם את ייסודו של מכון שיתר כזו בסוגיות מדיניות ארוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור תהליכים יסודיים שיעסיקו את קובעי המדיניות בעתיד, לנתח את המגמות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של תהליכים אלה ולהציע לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יחסי דת, חברה ומדינה בישראל; יהודים וערבים בישראל; ישראל ושכנותיה הערביות; חברה, מרחב וממשל בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר **סטיבן ה' פלורסהיימר** (יור), עו"ד י' **עמיהוד בן-פורת** (סגן יור), מר **דוד ברודט**, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, ומר **הירש גודמן**, עמית-מחקר בכיר במרכז יפה ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב. ראש המכון הוא פרופ' **עמירם גונן** מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים. משנה לראש המכון הוא פרופ' **שלמה חסון** מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

רשימת פרסומים על יחסי דת, חברה ומדינה

- שלמה חסון, המאבק על צביונה התרבותי של ירושלים, 1996
- אליעזר דון-יחיא, הפוליטיקה של ההסדרה: יישוב סכסוכים בנושאי דת בישראל, 1996
- שלמה חסון ועמירם גונן, המתח התרבותי בין יהודים בירושלים, 1997
- בנימין נויברגר, דת ודמוקרטיה בישראל, 1997
- יוסף שלהב, מינהל וממשל בעיר חרדית, 1997
- ורדה שיפר, מערכת החינוך החרדי בישראל: תקצוב, פיקוח ובקרה, 1998
- שמעון שטרית, בין שלוש רשויות: מאזן זכויות האזרח בענייני דת בישראל, 1999
- שלמה חסון, חרדים וחילונים בירושלים בעתיד – תסריטים ואסטרטגיות, 1999
- שחר אילן, דחיית הגיוס של בחורי ישיבות – הצעת מדיניות, 1999
- אמנון דה-הרטוך, תמיכת המדינה במוסדות ציבור – חקיקה מול מציאות, 1999
- עמירם גונן, מהישיבה למעגל העבודה – הניסיון האמריקני ולקחים לישראל, 2001
- שלמה חסון, המאבק על ההגמוניה בירושלים: חילונים וחרדים בפוליטיקה העירונית, 2001
- לורה זרמבסקי, השסע הדתי-חילוני בעיני מנהיגים ומעצבי דעת קהל בישראל, 2002
- שלמה חסון, יחסי דת חברה ומדינה – תסריטים לישראל, 2002
- נרי הורוביץ, 'הודים העיירה בוערת' – יהדות התורה בין בחירות 1999 לבחירות 2001, 2002
- יוחאי חקק, מאוהלה של תורה למאהל טירונים: מפגש בין מודלים תרבותיים, 2003
- יעקב לופו, מפנה בחברה החרדית: הכשרה מקצועית ולימודים אקדמיים, 2003
- יוחאי חקק, בין קודש לתכל'ס: גברים חרדיים לומדים מקצוע, 2004
- יעקב לופו, האם תחזיר ש"ס עטרה ליושנה?, 2004
- יוחאי חקק, רוחניות מול גשמיות בישיבות הליטאיות, 2005
- זאב דרורי, בין אמונה לצבא: גדוד הנח"ל החרדי, סיכונים וסיכויים, 2005

תוכן העניינים

	מבוא
7	
10	1 יחסי דת-צבא בישראל
11	צבא ממלכתי-א-פוליטי
14	מסלול ישיבות ההסדר – דרכו של הציבור הדתי-לאומי
17	עמדות הצדדים בפולמוס גיוס החרדים
20	ועדת טל
23	2 יחידת הנח"ל החרדי – ניצנים ראשונים
25	הבשלתו של פרויקט ניסיוני – "נצ"ח יהודה"
26	הגורמים העומדים מאחרי הקמת גדוד "נצ"ח יהודה"
51	3 מפרויקט ניסיוני לגדוד קרבי – מי היו המתגייסים הראשונים?
53	הגרעין הראשון – הטירונות
56	המחזור השני
59	האמנם יחידה חרדית למהדרין?
63	גדוד תורני?
66	4 בין מצוות הדת ופקודות הצבא – שיתוף מול עימות
79	5 חיילי הנח"ל החרדי – מאפיינים, מניעים וקשיי הסתגלות למסגרת הצבאית
83	6 סיכונים וסיכויים – מסקנות עד כאן
85	הסיכונים
87	הסיכויים
90	מקורות

מבוא

ב-25 בינואר 1999 התגייסו 31 בני נוער חרדים כמסגרת פלוגתית ראשונה בגדוד הנח"ל החרדי – "נצ"ח יהודה" (נצ"ח – נוער-ציוני-חרדי). הייתה זאת פריצת דרך במערכת היחסים שבין הקהילה החרדית ובין צה"ל. אינטרסים ומניעים שונים, לעתים אף סותרים, הביאו את השותפים לניסיון ייחודי זה.

שבע שנים לאחר הקמתו של גדוד הנח"ל החרדי עומדות על הפרק שאלות רבות אך החשובה ביניהן היא זאת: האם הצלחתו של גדוד הנח"ל החרדי מסמלת תמורה בחברה החרדית וביחסה לשירות הצבאי? בחינת מערכת היחסים שהתפתחה במשך השנים, הן בתוך הגדוד החרדי והן בין הממסד החרדי ובין הממסד הצה"לי, מעמידה אותנו על מרקם היחסים העדין ועל סיכויי הצלחתו. אמת, עדיין קשה להעריך את הכיוונים שבנייתה של יחידה חרדית מובילה אליהם, אך דומה כי מול הסיכונים הכרוכים בקיומה של יחידה סקטורלית וסגורה מעין זאת, רבים גם הסיכויים לפריצת דרך ביחסה של החברה החרדית לשירות הצבאי. גם אם מדובר בתהליכים אטיים, "עקב בצד אגודל", לאורך שנים רבות, עצם ההתגייסות לצבא מרצון היא פתח להבנה והידברות בין שני גופים כה תובעניים כמו החברה החרדית וצה"ל.

כמה מטרות הנחו מחקר זה:

- בחינת המטרות והאינטרסים של הגורמים שיזמו את הקמת היחידה.
- השינויים שחלו במהלך הקמת היחידה וההשלכות על אופייה ועל שילובה בצה"ל.
- הסיכונים והסיכויים לחברה הישראלית ולצה"ל מהקמתו של גדוד "נצ"ח יהודה".

הסיפור של גדוד "נצ"ח יהודה" הוא אבן-בוחר לבדיקת יחסי צבא ודת בצה"ל. מחקר זה עוסק בנושא הבעייתי של סמכויות פיקוד ושליטה של הצבא כנגד השפעות מגזריות – רוחניות ופוליטיות, החודרות אל המסגרת הצבאית. סוגיה זו עומדת למבחן לעומת התפיסה של אחידות ואינטגרציה המדריכה את צה"ל מראשיתו, למרות היותה של החברה הישראלית חברה רבת-תרבותית. ואכן, כבר בתחילת הדיון על הקמת גדוד הנח"ל החרדי הביעו שלטונות הצבא לא מעט חששות והסתייגויות מהקמת מסגרת צבאית-חרדית נפרדת, הנוגדת את הרציונל הארגוני הצבאי.

עוד שאלה חשובה ומעניינת שעמדה על הפרק וליוותה את הגדוד כבר מתחילה הייתה: האם היחידה תתבסס אך ורק על צעירים חרדים שהפסיקו את לימודיהם בישיבה, או שתיבנה מסגרת צבאית דתית-חרדית שתאפשר גיוס חיילים מכלל הציבור הדתי?

הקמת גדוד חי"ר קרבי מחייבת, בסופו של התהליך, גיוס של שלוש פלוגות בנות 120 לוחמים כל אחת, בשנה. זו הייתה, לכל הדעות, מטלה כבדה, שיישומה מוטל בספק. בפועל הוצבו מטרות שונות על ידי גורמים שונים, ונדרשו שינויים בתהליך בניית היחידה. שינויים אלו, כפי שיתברר בהמשך, מעמידים בספק את כוונתם של "האבות המייסדים", שביקשו למצוא שער, ואפילו פשפש, לגיוס לצבא של בני נוער מהקהילה החרדית.

להבנת המפנה בחברה החרדית תרמו לא מעט עבודותיהם של עמירם גונן (גונן, 2000) ויעקב לופו (לופו, 2003) שעוסקות בשינוי שחל ביחס החברה החרדית להכשרה המקצועית וללימודים אקדמיים. מחקרו של עמירם גונן, שבוחן את כניסת תלמידי ישיבות ואברכים באזור ניו-יורק אל מעגלי העבודה, מאתר בקהילה החרדית מגמה לפנות להכשרה מקצועית ואקדמית ולעבור לחיי עבודה תואמים ברוח התרבות החרדית. על פי מחקרים אלו, אכן מתחוללת תמורה ברחוב החרדי, וצרכיה ההטרונגיים של אוכלוסייה זאת פותחים יותר מאשר סדק של שינוי ביחסה אל החברה הישראלית ואל השירות הצבאי בכלל זה. עד היום נערכו רק מעט מחקרים על הקשר בין המגזר החרדי והצבא.

מחקרו של יחזקאל כהן מלפני עשור ויותר, "גיוס כהלכה", דן בהיבטים ההלכתיים, הציבוריים והפוליטיים של מתן פטור לתלמידי ישיבות מהשירות הצבאי, ולא בשירות הצבאי עצמו (כהן, 1993). תרומתו של יחזקאל כהן להבנת יחסה של החברה החרדית לציונות, למדינת ישראל ולצה"ל, סייעה בידי בבניית המחקר על התופעה הייחודית של גדוד "נצ"ח יהודה": סוגיית האידיאולוגיה האנטי-ציונית שביסוד הסירוב לשרת בצה"ל, במחקרו של יחזקאל כהן, נבחנת מול תופעות ועמדות מעניינות ביחס לציונות ולמדינת ישראל בקרב בני הנוער החרדי, כפי שהתבררו במהלך המחקר הנוכחי.

בין היוצאים מן הכלל העוסקים במפגש בין היהדות הדתית והחרדית והשירות הצבאי, יש לציין את עבודתו החשובה של סטיוארט א' כהן (Cohen, 1997). עבודה זו בודקת את עמדותיהם של יהודים אורתודוקסים וחרדים כלפי גיוס חובה בכלל, אך מתמקדת בבני ישיבות ההסדר והישיבות החרדיות-לאומיות ששלחו את תלמידיהן לצה"ל בהסדר מיוחד. גם מחקר זה נערך ב-1977, שנתיים לפני הקמת הנח"ל החרדי.

יוחאי חקק בדק צעירים חרדים שעוברים תקופת טירונות מקוצרת בצבא, שלאחריה הם משמשים מורים בבגדים אזרחיים במוסדות חינוך חרדיים (חקק, 2003). חקק עוסק במפגש בין המתגייסים החדשים לבין הארגון הצבאי, המנסה להופכם לחיילים. מדובר במפגש קצר ביותר – בתום אימונים של שבועיים הם עוזבים את הצבא ועוברים לתפקיד אזרחי לכל דבר.

ראוי לציין גם את מחקרם של נורית שטדלר ואייל בן-ארי על עמדות החרדים כלפי הגיוס, מחקר שליווה את צעדיו הראשונים של פרויקט הנח"ל החרדי (Stadler, Ben-Ari, 2003). מחקרו של מרדכי פרידמן (פרידמן, תשנ"ח; 2005) על היחידות הדתיות ב"הגנה" ובפלמ"ח מדגיש כי הקמת היחידות נבעה מהצרכים הדתיים של שומרי המצוות ולא מרצון להיבדל מכלל היישוב. הנוער הדתי נקלע אז למלכוד עקב התנגשות בין שני ערכי יסוד בחייו – נאמנות למסורת ושותפות מלאה בפעילות הביטחונית והלאומית, ומנהיגי הציונות הדתית הגיעו למסקנה שיש הכרח להקים יחידות נפרדות למתגייסים שומרי מצוות, בפקודם של מפקדים דתיים. בניגוד למחקר הנוכחי, עוסק מחקר זה בתקופה של קדם הקמת המדינה. אמנם, עניינו אינו הנוער החרדי (המשתייך לציבור שהתנגד למדינה הציונית ולסמכותה מאז ימיה הראשונים), אך הוא מעלה את ראשיתה של סוגיית הקיום המשותף של אמונה דתית ומסגרת צבאית.

1 יחסי דת-צבא בישראל

תולדות המאבק על דמותו של צה"ל בראשית שנות המדינה חיוניים להבנת הבסיס הממלכתי שעליו הוקם הצבא – צבא א-פוליטי, שנבנה תוך מאבק של מפלגות הימין והשמאל וגורמים דתיים, שכל אחד מהם ביקש לעצב את הצבא הצעיר בהתאם לתפיסת עולמו וערכיו. כבר בתקופת מלחמת העצמאות, עוד טרם הקמת מדינת ישראל, עלתה שאלת גיוסם לצבא של תלמידי הישיבות להגנת היישוב היהודי במערכה נגד ערביי ארץ ישראל. הדילמה שעמדה בפני בן-גוריון והמנהיגות הצבאית הייתה הדרישה לגייס למלחמה את כל בני הנוער והצעירים ביישוב היהודי, כנגד דרישתם של הרבנים לאפשר לאברכים לשקוד על המשך לימודי התורה כדי לשמור על הגחלת שכמעט וכבתה בשנות המלחמה באירופה. שלוש שנים לאחר השואה וחורבן עולם הישיבות, היה זה נימוק כבד משקל. בן-גוריון הוא שהורה על הסדר "תורתו אומנתו"¹, שאפשר את דחיית גיוסם של כ-400 אברכים.

בהנחייתו של דוד בן-גוריון ומטעם ראש המטה הארצי של ההגנה, ישראל גלילי, יצאה לחטיבות ההגנה פקודה הפוטרת את תלמידי הישיבות משירות צבאי. הפקודה הציבה את האברכים במסגרת חיל המשמר² הבלתי מגויס, וזו לשונה (ארכיון צה"ל, מטכ"ל, א/13/31, פקודת ראש המטה הארצי, מ-9 במרס 1948):

אל: גולני, כרמלי, אלכסנדרוני, קרייתי, גבעתי, עציוני, בולגרים,

נתקבלה החלטה כי בני הישיבות, לפי רשימות מאושרות, פטורים משירות בצבא. לתלמידים המסוגלים ינתן אימון להגנה עצמית במקום תלמודם, בפקודה של הכנסת. החלטה זו כוחה יפה למשך שנת תש"ח, ובסוף השנה תיבחן הבעיה מחדש.

1 "תורתו אומנתו" הוא כינוי התקנה שעל פיה תלמיד ישיבה המצהיר כי תורתו היא אומנתו מקבל דחיית שירות לשם לימודיו. בתצהיר שתלמיד הישיבה חותם עליו, טופס 7302, נאמר: "הריני מצהיר בזאת כי תורתי אומנתו" וכי אינני עובד או עוסק בעבודה או בעיסוק כלשהם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה".

2 ח"מ – אחד מחיילות ההגנה, שנכלל במחוזות העירוניים של קשישים ומוגבלי בריאות ואורגן על בסיס שכונתי.

את אימוניהם של בני הישיבות יש להסדיר באופן שלא יתערער משטר הלימודים בישיבות. לפיכך יש לבוא בדברים עם ראשי הישיבות ולהבטיח ניצול זמני החופשה לצורך אימונים; להתאים המועדים וכ"ב. משמעות הוראה זו היא כי בני הישיבות יהיו נמנים עם הח"מ הבלתי מגויס בלבד.

את ההנחיה הראשונית הזאת של גלילי בעת המלחמה אישר שוב דוד בן-גוריון בשנת 1950, שנענה לבקשת נציגי המפלגות הדתיות בממשלה. ביומנו הוא כתב (בן-גוריון, יומן בן-גוריון, כ"ב בשבט התש"י, 9.2.50):

באה אצלי משלחת ראשי ישיבות: הרב מלצר, טיקוצ'נסקי, הרב כ"ץ מפתח-תקווה, הרב סורוצקין ועוד. באו לבקש על שחרור בחורי ישיבה משירות ביטחון, ואם כי הודעתי להם מראש שבקשתם כבר נתנה – ביססו דבריהם באריכות, בזה אחר זה. ביקשו שניתן חוק על השחרור. הסברתי להם שהחוק לא יתקבל. הציעו תקנות על ידי הממשלה או שר הביטחון, שמא ישתנה בינתיים שר הביטחון. נימקתי קושי התקנה.

הרבנים הביעו את חששותיהם כי בחורי הישיבה שיתגייסו לצבא לא ישובו עוד לספסל הלימודים והתנגדו אפוא להצעת בן-גוריון לאמן את בחורי הישיבות במקום לימודם. מדיניותו של בן-גוריון באה לידי ביטוי בכתב רק בשנת 1951, כפי שיפורט בהמשך. למעשה, מאז הקמתה של מדינת ישראל הוסדרו שאלות דת ומדינה באמצעות הסדר המכונה סטטוס-קוו. גישה זו הקפיאה את המצב המשפטי ששרר מאז קום המדינה. ההנחה המקובלת על המנהיגות הפוליטית הייתה כי הסטטוס-קוו הוא תנאי הכרחי להמשך קיומה והתפתחותה של המדינה הצעירה, שהייתה נתונה לאיומים קיומיים מחוץ.³

צבא ממלכתי-א-פוליטי

אופן שילובם של הדתיים בשורות צה"ל, כמו גם הפטור משירות צבאי לתלמידי הישיבות, היו בין הבעיות שעמדו בפני בן-גוריון בדרכו להקמת צבא העם – צבא מאוחד א-פוליטי. עוד לפני הקמת המדינה וצה"ל ביקש בן-גוריון לבנות צבא מאוחד שאינו נתון להשפעת הזרמים הפוליטיים. לדידו היה זה עקרון יסוד של תפיסה ביטחונית-ממלכתית וגם מבחן חשוב מאין כמותו לייעילותה של המערכת השלטונית במדינה ריבונית. בן-גוריון חתר להקמת צבא הכפוף בלעדית לרשויות האזרחיות, ללא זיקה לארגונים פוליטיים, גם לא לארגונים שנתנו חסות ותמיכה לפלמ"ח ולארגוני הפורשים (אצ"ל ולח"י) לפני קום המדינה. גישתו הממלכתית של בן-גוריון הביאה אותו לעימותים קשים

3 דיון בהיבט המשפטי של הנושא, ראו: ספיר, 2000; פרידמן, 1991.

עם אצ"ל ולח"י, וכעבור זמן גם לעימות לא פשוט עם מטה הפלמ"ח.⁴ דן הורוביץ ומשה ליסק, חוקרי תולדות המעבר מיישוב למדינה, ראו בפירוק מטה הפלמ"ח את התשתית לצבא א-פוליטי, החף מכל זיקות פוליטיות ותנועתיות (הורוביץ וליסק, 1977: 279).

הדילמות בנושא השילוב בין דת ושירות צבאי החריפו לאחר הקמת המדינה וצה"ל. בן-גוריון, אז ראש הממשלה ושר הביטחון, ניהל מאבקים קשים לבנות צבא אחד, ללא יחידות ייחודיות בעלות רקע וסמכות חיצונית אידאית, דתית או פוליטית. הוא ביקש להרחיק את המחלוקות הפוליטיות, העדתיות והדתיות ממחנות הצבא. מולו ניצבו הרבנים, מנהיגי המחנה הדתי, אשר כבר במהלך מלחמת העצמאות דרשו הקמת מסגרות נפרדות לחיילים הדתיים (Cohen, 1997).

הרבנים אכן ביקשו להקים יחידות נפרדות כדי לאפשר לחיילים שמירת אורח חיים דתי ומתוך חשש מהשפעת אורח החיים החילוני. אך במקביל הם חששו שהקמת יחידות דתיות תעמיק את הקרע בין החילונים והדתיים, ויותר מכך – תפטור את הממשלה מהטלת חוקי הדת הבסיסיים (שמירת כשרות, שמירת השבת וכיו"ב) על כלל צה"ל (אוסטפלד, 1994).

בן-גוריון שלל הקמת יחידות דתיות, ולא ראה בכך כל צורך מבצעי. לדעתו, היה נחוץ פתרון שיאפשר שירות צבאי לדתיים תוך שמירת המצוות ואורח חיים דתי. ערב ראש השנה תש"ט, דחה בן-גוריון את דרישתם של נציגי "הפועל המזרחי" להקים יחידות נפרדות, וכתב ביומנו (בן-גוריון, יומן בן-גוריון, 31.1.50):

אמרתי להם, א) צבאנו יהיה אחד בלי זרמים. ב) למען אחידותו נתחייב כולם בכשרות. ג) נשליט אוירה יהודית בשבת. ד) נחנך לכבוד הדדי שלא ילגלג חייל שאינו מתפלל בחייל מניח תפילין.

האוכלוסייה הדתית ביחידות צה"ל היוותה בעת מלחמת העצמאות למעלה מ-10%, והנושא הטריד אלפי חיילים דתיים. על הממסד הביטחוני-צבאי הוטל למצוא את הדרך שתאפשר לחיילים הדתיים לשרת בצבא בלי שייפגעו אמונתם ואורחות חייהם. הפשרה שהושגה הייתה הקמתן של יחידות דתיות קטנות, עד להיקף של פלוגה, במיוחד ביחידות השדה הקרביות, בחיל האוויר ובחיל הים. מרבית החיילים הדתיים המשיכו לשרת ביחידות מעורבות.

בן-גוריון לא נכנע ללחצי המפלגות הדתיות והרבנים וקבע כמה עקרונות יסוד: צה"ל כצבא ממלכתי פוסל מראש כל ייחוד והתבדלות שאינם נובעים מצרכים צבאיים; נאמנותו של צה"ל היא לממשלה ולפיקוד העליון בלבד, ללא כל זיקה למפלגות פוליטיות, או לסמכות דתית תורנית, שמחוץ לשורות הצבא; פקודת המפקד הצבאי היא הקובעת,

4 דיון מקיף בנושא הקמת צבא מאוחד א-פוליטי, ראו: דרורי, 2000.

ובידיו הסמכות העליונה כאשר השיקול הצבאי עדיף על השיקול הדתי; צה"ל כצבא אחיד, יפעל ליצירת תנאים שיאפשרו לחיל הדתי לשרת בצבא ולקיים את הלכות הדת והמסורת.

לאחר המלחמה ירד מספר המגויסים הדתיים, פחתו המאבקים להקמת יחידות דתיות נפרדות ובצה"ל נקבעו חוקים המחייבים שמירת ערכי היסוד של היהדות. עם זאת, המפלגות הדתיות, ובראשן "הפועל המזרחי" שמספר חייליו היה 8,000 איש ויותר, ביקשו להקים מסגרות דתיות ייחודיות במסלול הנח"ל. מסגרת הנח"ל אפשרה שילוב של אימונים צבאיים והכשרה החקלאית, והתיישבות לאחר מכן במשקים הדתיים.

כבר בימים ראשונים אלו של הקמת הנח"ל היה ברור כי מסגרת זאת תהיה הפלטפורמה המתאימה לשילובו של הנוער הדתי בשורות הצבא. בניגוד לנוער החרדי, הנוער הדתי-ציוני משרת שירות חובה בצה"ל, וגם בקרב הבנות הדתיות-ציוניות מגיע שיעור המתגייסות לכ-30%. רוב האחרות משרתות במסגרת השירות הלאומי. את הבסיס ההלכתי לשילובו של הנוער הדתי בשורות צה"ל הניח הרב צבי יהודה הכהן קוק, שכתביו הרבים בנושא שגורים על לשונו של כל אחד ממפקדי גדוד הנח"ל החרדי. דוגמה אחת לדבריו של הרב קוק בנושא זה מצויה בספרו של שלמה אבינר (אבינר, תשנ"ג):

...הצורך במלחמתיות אינו צריך לבטל את עניין "יגדיל תורה ויאדיר". אלו שתי מצוות כלל-ישראליות, ויש לחזק את שתיהן. הגדלת התורה בישראל אינה סותרת את מצוות המלחמה וגם לא את מצוות ההתנחלות. יש להבין בדעה ישרה שללימוד תורה יש ערך במובן הלאומי, והוא אינו פירוד וניתוק, ומשום כך יש מקום לדחייה. על כן ההתעניינות בצבא לא צריכה להביא רפיון בשקידת התורה, אלא אדרבא, לחזק את שניהם.

ועוד מוסיף הרב קוק שם ומבאר (אבינר, תשנ"ג):

...יש צורך באנשי צבא ונשק, ולא פחות מזה יש להרבות באנשי תורה ואמונה. אמרנו ששתי מצוות מוטלות עלינו, להתגדל בתורה ולשרת בצבא כדי להציל מידי צר. ...כמו שאנו נאמנים למדינה ולצבא, כך אנשי הצבא מעריכים את תורתנו ואמונתנו.

מזה כ-20 שנה חלה עלייה במספרם של הצעירים הדתיים-ציוניים, המתנדבים ליחידות קרביות והיוצאים לקורס הקצינים. מספרם של חובשי הכיפה הסרוגה בקרב הפיקוד הבכיר ואף בין חברי המטה הכללי עלה בהתמדה, ונוכחותם מרשימה.⁵

5 הרחבה בנושא הציונות הדתית והמצווה לשרת בצה"ל, ראו: כהן, 1993; הארץ, 21.8.1996; Cohen, 1997.

מסלול ישיבות ההסדר – דרכו של הציבור הדתי-לאומי

אחד הפתרונות לדילמה של שילוב דת ושירות צבאי הוא פלוגות ההסדר, שנוסדו על ידי הציבור הדתי-לאומי ("הכיפות הסרוגות"). ישיבת ההסדר הראשונה, "כרם דיבנה", נוסדה בשנת 1953, אך הוכרה כישיבת הסדר רק ב-1965. מספרן של ישיבות ההסדר גדל, הן הפכו למוסדות יוקרתיים ומספר תלמידיהן הלך ורב. מישיבה אחת בשנת 1964 גדל מספרן ל-12 בשנת 1980 ול-30 בשנת 1998.

היחס בין תקופת הלימודים והשירות הצבאי השתנה במשך השנים, והיום חייבים תלמידי ישיבות ההסדר בשירות צבאי בן חמש שנים – בסך הכול 58 חודשי לימוד ושירות צבאי. 18-19 חודשי שירות ביחידה קרבית (ח"ר או שריון) ועוד 41 חודשי שירות ללא תשלום בישיבה. תקופת שירות זאת מוקדשת ללימוד תורה, לעתים בשילוב לימודים טכנולוגיים. מבחינה היסטורית תרמו ישיבות ההסדר בראשית שנות ה-70 לבניינו מחדש של חיל השריון שנשחק במלחמת יום הכיפורים. ניידותן המעטה של יחידות השריון, הקלה על שגרת החיים – תפילות, לימוד תורה, שמירת שבת וכדומה. מפקדי השריון למדו את הצרכים המיוחדים של בני הישיבות וכיבדו אותם.

עם הקמתה מחדש של חטיבת גבעתי, נרתמו ישיבות ההסדר ומילאו את שורות החטיבה. בכל גדוד בחטיבה הוקמה פלוגה של בני ישיבות אשר הוצרכו להתמודד עם קשיי הקליטה ועם מעמדם הייחודי בחטיבה. כפי שנתן לכך ביטוי אברהם ברון, מנכ"ל איגוד ישיבות ההסדר (ברון, 2003):

הייתה לנו משימה פנימית שלנו. להוכיח לעצמנו ומתוך כך לאחרים כי בני הישיבות יכולים להצליח ביחידות תובעניות מבחינה פיזית. כי לימוד התורה בישיבה אינו מחליש את האנשים אלא אפילו מחזק אותם לעמוד במשימות קשות יותר מבעבר. הגיבוש של בני הישיבות יצר חובת הוכחה כי הפלוגה שלהם אינה נופלת בדבר מפלוגות אחרות ויכולה אף לעלות עליהן.

מצדו השני של המתרחש למדו מפקדי החטיבה להתמודד ולשתף פעולה עם רבני ישיבות ההסדר, להקשיב ולהבין לצורכיהם הדתיים של החיילים וליצור אווירה חיובית בתוך היחידות. המפקדים למדו להפסיק תרגילים פלוגתיים וגדודיים לצורכי תפילת שחרית, להקצות זמן לימוד תורה לחייליהם ולהתמודד עם הבעיות הייחודיות של הנוער הדתי. ביקורי הרבנים למתן שיעור תורה ביחידות, התקבלו בראשית הדרך בהתנגדות ובצינה. היה זה מהפך מחשבתי לא קל למפקדי חטיבת גבעתי, אך, תודות לסבלנות ולאורך הרוח של הרבנים, התרגלו המפקדים והכירו בערך המוסף של השיעורים לנחישות ולמוטיבציה של החיילים בני הישיבות. ניסיון המפגש בין שני ארגונים תובעניים, דוגמת חטיבת גבעתי המייצגת את הצבא וארגון ישיבות ההסדר המייצג את החברה האורתודוקסית,

נתן בידי צה"ל את הכלים והניסיון להתמודד עם בעיות שיצוצו בבוא היום, עם הקמתו של גדוד הנח"ל החרדי.

מאז ראשית שנות ה-90, עם תום הקמתה של חטיבת גבעתי, מתגייסים תלמידי ישיבות ההסדר במסגרת מחלקתית לכלל היחידות המבצעיות בחילות השדה. כל מסגרת גדודית של חיל הרגלים, השריון, התותחנים וההנדסה, מקבלת תגבור של מחלקת בני ישיבות הסדר – כ-1250 בני נוער בשנה.

ראש אכ"א כיום, האלוף אלעזר שטרן, ביקש עוד בתפקידו כקצין חינוך ראשי לפזר את בני הישיבות בתוך הפלוגות, בחטיבות השונות, ולא לאפשר קיומה של מחלקה מקובצת של בני ישיבות הסדר. שטרן ראה טעמים רבים לפיזורם של בני הישיבות, אך בראש הרשימה העמיד את הבחינה הערכית של שוויון ושל צה"ל כ"כור היתוך" של כלל החברה הישראלית. כראש אכ"א, קבע שטרן כי בני ישיבות ההסדר יפוזרו בתוך הפלוגה, וכיום מתבצע ניסוי ברוח זאת באחת מיחידות צה"ל.

חלקו השני של שירותם הסדיר – שמונה חודשי שירות מבצעי – עובר על חיילי ההסדר לא במסגרת מחלקתית אחת, אלא בין כל המחלקות בפלוגה שבה נקלטו. הוא הדין לגבי שיבוצם כבודדים ביחידות המילואים. לכך יש לצרף למעלה מ-10% שמצטרפים למסלולי פיקוד ועוברים את מסלול השירות הצבאי כפרטים. 10% נוספים יוצאים לקורסים מקצועיים בצה"ל, כבודדים, וגם אז אינם נהנים מהמסגרת הייחודית של חבריהם בני הישיבה.

כפי שמדגיש מזכיר ארגון ישיבות ההסדר, אברהם ברון (ריאיון עם אברהם ברון, 17.3.05): האינטרס הלאומי וצורכי צה"ל עמדו בעדיפות ראשונה בעיני ראשי ישיבות ההסדר, ומכאן ההסכמה לוותר על הדרישה לשמירה על יחידה דתית-לאומית במסגרת הצבאית.

הצלחתן של ישיבות ההסדר לשלב חיי תורה ושירות צבאי העמידה איום על הנהגת הציבור החרדי. עצם קיומן של ישיבות ההסדר, הוא סתירה לטענתה של הנהגה זו שהעיסוק בתורה מחייב ומצדיק שחרור מלא של הצעיר משירות צבאי. המסד החרדי הרבה לתקוף ולגדף את ישיבות ההסדר ורבניהן, למשל הרב אלעזר מנחם שך. הוא היה הסמכות המרכזית של הפלג הליטאי במחנה החרדי מאז שנות ה-60, ושימש אחד משני יושבי הראש של מועצת גדולי התורה בצד האדמו"ר מגור. אלה היו דברי הרב שך על הדתיים-הלאומיים (כהן, י', תשנ"ג):

ואני מוכרח להגיד לכם, שאלו הדתיים הלאומיים זהו אותו הסיר וכולו טרף, רק שהכיפה הסרוגה מכסה... במצע שלהם יש ישיבת הסדר, ישיבה תיכונית, וזה דומה כסיר מלא בשר ורק כף אחת חלבי... זה הטעם מאד טעים, מפני שאצל הנוער החרדי, אם רואים אנשים שומרי תורה ומצוות עושים ישיבות תיכוניות – הותרה הרצועה! היום אחד, מחר עוד אחד וכן הלאה. זהו סכין חד על הנשמה של הישיבות החרדיות!

סיפורו של הנוער הדתי-לאומי וכלל הצעירים הדתיים בחברה הישראלית, המשרתים שירות צבאי מלא והמשולבים ביחידות צה"ל, הדגיש את חסרונם ואי השתלבותם של הצעירים החרדים בשורות צה"ל ובחברה הישראלית בכלל.

עמדות הצדדים בפולמוס גיוס החרדים

היהדות החרדית מוגדרת כפלג מובחן בחברה היהודית הרוֹאָה עצמו מחויב להלכה, כפי שהתפתחה על ידי הגופים המוסמכים באורתודוקסיה היהודית (פרידמן, 1991). החברה החרדית התפתחה על רקע העימות עם תהליכי המודרניזציה והחילון, העקירה וההגירה שיצרו זעזועים וסדקים בבסיס האמונה ובאורחות החיים היהודיים בגולה במחצית השנייה של המאה ה-19. החברה החרדית רואה עצמה מחויבת להלכה בלבד, תוך התבדלות מהתרבות המודרנית והדגשת המשכיות המסורת של התרבות היהודית ללא כל חידוש ושינוי. המוסד החברתי המרכזי ביהדות החרדית הוא הישיבה, שבה לומדים הבחורים החרדים את התלמוד ומפרשיו. זהו תוכן הלימודים הלגיטימי היחיד לגברים.

הטיעון הראשון של רבני המחנה החרדי נגד השירות בצבא הוא יחסה של החברה החרדית לעצם קיומה של מדינת ישראל כמדינה ריבונית בארץ ישראל. החברה החרדית מתנגדת לציונות משום שהציונות מגדירה את העם היהודי כעם ככל העמים, ועל בסיס הגדרה זאת היא תובעת לו את זכות ההגדרה העצמית בארץ ישראל. השקפה זאת נוגדת את התפיסה היהודית המסורתית, שלפיה העם היהודי נמצא תחת השגחתו הפרטית, של אלוהים. גורלו וגאוותו של העם הן על פי חפצו של האל, ואל להם לבני העם היהודי לקחת את גורלם בידם, שבכך הם מורדים במלכות השם. הציונות אינה רק כפירה בתפיסה המשיחית המסורתית, אלא מרד באלוהי ישראל.

הטיעון השני בזכות פטור משירות צבאי מתבסס על חובת הבחורים והאברכים להקדיש את חייהם ללימוד תורה. התביעה לשחרורם של בני הישיבות נומקה בראש ובראשונה בצורך להחיות את הישיבות ואת מסורת לימוד התורה אשר כמעט ונכרתה בשואה. לאחר חורבנה של החברה המסורתית במזרח אירופה, טענו הרבנים, חובה על מדינת ישראל לחדש את עולם הישיבות ותלמוד התורה ולדאוג לחיזוקם של ערכי הדת והמסורת היהודית בארצו של עם ישראל. הישיבות והכוללים צריכים לספק מנהיגים רוחניים, כלומר רבנים, לעם היהודי. גם בשנים הראשונות לקיום הפטור, טענו מנהיגי החרדים כי בכל מדינה מערבית מקובל לשחרר פרחי כהונה משירות צבאי. הרבנים ראשי הישיבות אוחזים בדעה כי לימוד התורה עולה על כל שאר המצוות וכי תלמיד הישיבה המתעמק בלימוד התורה, הוא בגדר "שקוע בתורה", ולמעשה ראשו ומוחו סובבים ועוסקים בלימוד התורה גם בשעות שאינו לומד. הפסקת הלימודים התורניים, ולו ליום אחד, פוגעת בו מידית (הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא בני ישיבות, 2000, כרך א', עמ' 18).

הטיעון השלישי לפטור מבוסס על אורח חייו השונה והנבדל של הציבור החרדי, ועל הפגיעה הקשה שהשירות הצבאי עלול לפגוע באורח חייהם המחמיר והקפדני של האברכים. הציבור החרדי המשיך לבנות את חומת הבידוד וההסתגרות שאפיינה אותו בגולה גם בתוך החברה הישראלית. אחת הנורמות המרכזיות של החברה החרדית היא הביטוי "מדקדקים בקלה כבחמורה"; הלכה זאת איננה מאפשרת כל פשרות עם אורח החיים המודרני. החומות בצורות שהקימה החברה החרדית על פלגיה וסגנונותיה נועדו לסגור ולהבדיל אותה ככל האפשר מהחברה החילונית ומהשפעותיה השליליות. בשנות הגלות הייתה זאת חומת הגטו היהודי, וכיום אלו הם אורחות חיים, שפת היידיש, הלבוש השחור, איסור על קריאה בעיתונות החילונית ועל צפייה בערוצי הטלוויזיה ועוד ועוד.

מייסד ישיבת "תולדות אהרון" הסביר בפשטות את ההגנה שנותן המלבוש החרדי לצעירים (לוי, 1988):

הלבוש מגן על האדם מפני התדרדרות. יצר הרע אינו יכול למשוך אותו ברשתו. ירצה ללכת לסרט, יבוא למקום חילוני – יבדילו אותו בגדיו ויסוככו עליו מפני השתלבות טבעית בסביבה.

שלהב ופרידמן, המרחיבים בדבר מאפייניה של החברה החרדית, מדגישים את רשת המגן הצפופה שבנה הממסד החרדי לשם פיקוח על הדור הצעיר כנגד תהליכי המודרניזציה והשפעות העולם הסובב (שלהב ופרידמן, 1985). בחירתם של החרדים לחיות ב"גטאות" מרצון, הביאה לדחיקתם אל הפריפריה מכל בחינה שהיא. בחברה שבה האתוס הביטחוני הוא כה מרכזי ומהווה גורם מפתח בחיי הכלכלה, התרבות הפוליטית, המוסדות החברתיים והתרבותיים – נתפסה החברה החרדית כאנטי-ציונית וכשולית לתהליך התפתחותו של הלאום הישראלי.

את הפטור הרשמי לתלמידי הישיבות העניק דוד בן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, במכתבו מיום 9.1.51 (שלהב ופרידמן, 1985: 19-20):

על יסוד סעיף 12 בחוק שירות ביטחון, שחרתי בחורי הישיבה משירות סדיר. שחרור זה חל רק על בחורי הישיבה העוסקים בפועל בלימוד תורה בישיבות, וכל עוד הם עוסקים בלימוד תורה בישיבות.

אם בשנים הראשונות שוחררו מחובת השירות הצבאי כ-400 אברכים, אשר הוכרו במסגרת "תורתם אומנותם", ובשנת 1968 קבעה ועדת שרים שמספר המשוחררים החדשים לא יעלה על 800 תלמידי ישיבה – נמצא שעם עליית מפלגת הליכוד לשלטון, נחתמו הסכמים קואליציוניים אשר ביטלו את מכסת הפטורים משירות בצה"ל. מרגע שנפרץ הסכר, שוב לא ניתן היה לעצור את שטף הפטורים. אם בשנת 1980 היו 4.2% מחיבי השירות פטורים מהסיבה "תורתו אומנותו", בשנת 1990 הגיע שיעור המשוחררים ל-5.8%, ובשנת 2001

ל-10%. כיום מדובר על כ-11.3% מהגברים חייבי השירות (40,000 איש) הפטורים משירות בצה"ל בשל הסיבה "תורתו אומנתו".⁶ דחיית גיוסם של אברכים היא למעשה שחרורם מחובת השירות, מלבד בודדים שהשלימו שירות סדיר קצר ושובצו בשירות המילואים. הנזק המצטבר הוא לא רק באי-שירות בצבא הסדיר, אלא גם בשחרור רבבות משירות המילואים.

ההשלכות של הימנעות משירות צבאי בקרב החרדים חורגות מההיבט הביטחוני. ללא אישור של שירות בצבא, הצעיר החרדי אינו יכול להיכנס לשוק העבודה המאורגן. התוצאה היא עוני ומצוקה במשפחות החרדיות, הפסד כוח עבודה שיכול היה לתרום לתוצר הלאומי והיווצרות נטל כלכלי על החברה הישראלית וקופת המדינה בעקבות תשלום גמלאות למי שאינו עובד.

הגידול המשמעותי של מקבלי דחיית השירות הצבאי, נבע בין היתר מהריבוי הטבעי של הציבור החרדי בישראל. מנהיגיו, הרבנים ושלוחיהם הפוליטיים, דאגו להרחבת חלקה של המדינה בהחזקת האברכים על חשבון קופת המדינה. הציבור החרדי השכיל להרחיב את עצמתו הפוליטית כלשון מאזניים בין שתי המפלגות הגדולות: הליכוד ומפלגת העבודה. עצמה פוליטית זאת התבטאה בהקצאות כספים נדיבות למגזר החרדי.

מפגש האינטרסים הפוליטיים, של מפלגת השלטון והמפלגות הדתיות, יצר תשתית להרחבת מספר לומדי התורה אשר "תורתם אומנותם". כפי שמתאר יגיל לוי (לוי, 2003; עמ' 244), החל ממחצית שנות ה-80, כאשר שוק העבודה הישראלי הוכה באבטלה מבנית בשיעור יחסי גבוה, גבר זרם הצעירים הפונה למסלול התורני והלומד בשיבות. השתלבות במסלול זה סיפקה פרנסה בסיסית ומסלול מוביליות חלופי לשירות הצבאי. ככל שירדה תמיכתה של המדינה בשכבות החלשות כן עלתה נטייתם של הורים לשלוח את ילדיהם למוסדות הדת של ש"ס, שבהם זכו הילדים לשירותים משופרים לעומת אלו של המערכות העירוניות-ממלכתיות.

סוגיית הפטור של צעירים חרדים מצה"ל העלתה את חמתם של מגזרים רבים בציבור החילוני. המחאה התבטאה במאמרים, בראיונות ובמכתבים שהתפרסמו בתקשורת, וכן במשמרות מחאה מפעם לפעם, בהפגנות ובעצומות. דברי המחאה של תת-אלוף נחמיה דגן, ששימש קצין חינוך ראשי בצה"ל (1987-1988), מבטאים זעם ושאט נפש (במחנה, 22.7.87):

6 אלה הם נתונים שהוצגו בפני ועדת טל (עמ' 64-65). קיימים בסיסי נתונים נוספים, חסרי התאמה בשל בסיס נתונים שונה לדוגמה: עמיר רפפורט: **ידיעות אחרונות**, 9.7.2001, "תוך עשור: הוכפל מספר תלמידי הישיבה שקיבלו פטור" – ד"ח ראש אגף כוח אדם בצה"ל, האלוף יהודה שגב, במסיבת עיתונאים. (מספר זה כולל דחויי שירות נשואים ובעלי ילדים. כמו כן אלו הם מספרים מוחלטים לפני בדיקות רפואיות אם היו מתייצבים לשירות, רבים מהם היו מקבלים פטור מלא או משרתים שירות מקוצר).

זו שותפות מוזרה: אני שולח את בן הישיבה ללמוד בשבילי והוא שולח אותי להיכנס בשבילו, זה מקומם!"

גיוס חרדים, לצבא הפך לתביעה ציבורית שנשאו על דגלן תנועות מחאה של אנשי המילואים, סטודנטים והמפלגות הפוליטיות. אהוד ברק, מועמד מפלגת העבודה שביקש לשפר את סיכוייו במאבק על השלטון, חָבַר לתנועות המחאה וכבר בשנת 1998 הגיש הצעת חוק פרטית לגיוס תלמידי הישיבות. הצעת החוק נדחתה אמנם, אך היא הייתה קו זינוק של מפלגות השמאל ומפלגת "שינוי" של יוסף לפיד. עם עליית ברק לשלטון, חלה שוב נסיגה בנחישות הממשלה לעסוק בנושא זה ולהביא לפתרון. הזעם והתסכול הופנו לשתי המפלגות הגדולות, העבודה והליכוד, ולעבר מנהיגיהן, אך לשווא. שתי המפלגות העדיפו חישובים קואליציוניים ואת תמיכת החרדים על פני עימות ועל פני עיסוק בבעיה שנראתה חסרת פתרון נוכח הקצנת עמדות החרדים.⁷

תקווה אחת בלבד נותרה בידי הנאבקים לגיוס החרדים לצבא ולשוויון בפני החוק והיא המערכת המשפטית. הממסד המשפטי מיעט להתערב בשיקולי שר הביטחון בעניין גיוס האברכים, מתוך מתן פרשנות משפטית רחבה מאוד לחוק שירות הביטחון ולשיקולי שר הביטחון, מכוח אותו החוק.⁸ במהלך 1998 עלה שוב נושא גיוס בחורי הישיבות ואף הוגש בג"צ בנושא על ידי אמנון רובינשטיין.⁹ בית המשפט העליון קבע ששיקול הדעת של שר הביטחון להעניק פטור משירות צבאי לתלמידי ישיבות מופעל שלא כדין. כמו כן נקבע כי על הכנסת להכריע בסוגיית גיוס החרדים בתוך שנה. במקביל הגיש ראש מפלגת העבודה דאז, אהוד ברק, הצעת חוק לגיוס בחורי הישיבות. אהוד ברק שנבחר לתפקיד ראש הממשלה, ביקש לצמצם באופן משמעותי את מספר תלמידי הישיבות שפטורים בשל "תורתם אומנותם".

ועדת טל

ב-9 בדצמבר 1998 הגישו אמנון רובינשטיין, חיים אורון ועו"ד יהודה רסלר עתירה לבג"ץ בעניין גיוס בני ישיבות לצה"ל. בניגוד לחמש העתירות הקודמות, החליט בג"ץ באופן שונה וקבע כי ההסדר שעל פיו שר הביטחון רשאי לתת לבני ישיבות פטור מגיוס איננו חוקי. בית המשפט הטיל על הכנסת לחוקק חוק שיסדיר את הנושא השנוי במחלוקת.

7 דיון רחב בנושא, ראו: כהן, תשנ"ג, עמ' 89-99.

8 ראו: בג"צ 326/97 – אמנון רובינשטיין נגד שר הביטחון – דחיית שירות הביטחון של תלמידי ישיבות אשר "תורתם אומנותם".

9 שם.

ועדת טל, בראשות השופט בדימוס צבי טל, מונתה באוגוסט 1999, בעקבות פסיקת הבג"צ. מסקנות הוועדה, שהוגשו לממשלה באפריל 2000, היו כדלקמן (הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות, 2000):

- יתאפשר לתלמידי הישיבות ללמוד בישיבות במתכונת הקיימת.
- תונהג 'שנת הכרעה' – תלמידי ישיבות יוכלו להפסיק את הלימודים לשנה אחת, כאשר יגיעו לגיל 23, כדי לבחון אם בכוונתם להמשיך ללמוד או להתחיל ולעבוד.
- תלמידי ישיבה שיפסיקו לימודיהם לפני גיל 24, ישולבו במסלולים חלופיים, שיכללו שירות צבאי מקוצר ושירות אזרחי.
- תלמיד שיפסיק לימודיו בלא שבחר באחת החלופות, יחויב בשירות צבאי על פי צורכי הצבא.

ב-3 ביולי 2000, בתום שבע שעות של דיון סוער, אישרה הכנסת בקריאה ראשונה את המלצות ועדת טל, והחל תהליך החקיקה. ראש הממשלה אהוד ברק הפך את ההצבעה להצבעת אימון בממשלתו כדי להבטיח את העברת החוק.

נציגי הסיעות החרדיות ניסו לשכנע את מתנגדי החוק בחשיבות החוק המקבע את המצב שהיה והמעגן את הסדר הדחייה של תלמידי ישיבות בחקיקה מסודרת. לעומתם, ביקש ברק לשכנע לתמוך בעמדתו ואמר כי החוק גם שומר על הקיים וגם משנה את הסטאטוס-קוו לטובת הציבור החילוני. חשיבותו של החוק בכך שהוא קובע מסלולי שירות לבני הנוער החרדי וכן שנת הכרעה שבה יוכלו צעירים חרדים לבחור האם להישאר בישיבה או לצאת לעבודה. ברק טען כי החוק יאפשר לבחורי ישיבות רבים יותר להשתלב במעגל העבודה. 53 חברי כנסת הצביעו בעד החוק, 42 התנגדו ו-7 נמנעו. 18 חברי כנסת בחרו להיעדר, ועל כל פנים לא השתתפו בהצבעה. עם התומכים נמנו גם חברי סיעות ישראל אחת, ש"ס, יהדות התורה, חבר הכנסת ליפקין-שחק ממפלגת המרכז, חברי הכנסת יגאל ביבי וחיים דרוקמן מהמפד"ל ואפילו ח"כ צבי הנדל מהאיחוד הלאומי. מפלגת הליכוד בראשות אריאל שרון ושאר סיעות הימין הצביעו כאיש אחד נגד החוק המוצע והפנו עורף לבן בריתם הפוליטי, הציבור הדתי-חרדי.

דעת הקהל רעשה וגעשה וקולות המתנגדים להמלצות הוועדה עלו משני צדי המתרחש. המציאות הפוליטית באותה עת אפשרה את העברת הצעת החוק ברוב קולות, אך באשר לאופן ביצועו ואפשרות כפייתו על הרחוב החרדי, הדעות עדיין חלוקות.

דווקא מפלגת העבודה, תחת הנהגתו של ברק, התכחשה לערכי היסוד שבהם דגלה שנים ארוכות והובילה את המאבק לעגן בחוק את ההסדר הפוטר את האברכים משירות צבאי. כדי להמשיך ולהחזיק בשלטון התכחש ברק לסיסמת הבחירות שלו עצמו: "עם אחד – גיוס אחד".

גם ח"כ הרב שמואל הלפרט הדגיש אחרי ההצבעה בכנסת כי הציבור החרדי מתנגד לחוק טל ולמעשה דורש את המשך ההסדר הקיים למתן דחייה לבני ישיבות. מחוסר בררה הסכים הציבור החרדי להצעת ועדת טל כפי שהובאה במסגרת החוק.

בריאיון נדיר לתקשורת אמר השופט צבי טל (גלובס, 7.7.00):

היה ברור שלא יהיה אף אחד שיצא עם תאוותו בידו, ואף לא עם חצי תאוותו. לא החילונים שמחים, ולא החרדים.

השסע בין המחנה החרדי והחברה הישראלית, על כל גווניה, נשאר כשהיה, ולא נראה כי פתרון משפטי יוכל לגשר על הפער בין המחנות.

2 יחידת הנח"ל החרדי – ניצנים ראשונים

בשנת 1959, 11 שנים אחרי הקמת המדינה, נדהמו ראשי ישיבות ומנהלי מוסדות תורניים לגלות שבמוסדותיהם קיימת התעניינות מרובה בחדשות ובנעשה במדינה. בשיחות שניהלו המשגיחים עם הנערים, אמרו האחרונים כי לדעתם חובה לסייע בבניין הארץ והשעה היא בגדר "עת לעשות לה' הפרו תורתך" ולכן, ברוח זאת, החלו הצעירים מחפשים דרך פעולה.

הרב משה ארנסטר, חתנו של האדמו"ר מוויז'ניץ, קיבל את אישורו של הרב להקמת גרעין נח"ל חרדי, שיתבסס על תעשייה. בדרך זאת יוכלו האברכים ללמוד מקצוע, להרוויח את לחמם ולתרום למען המדינה. ואילו היהדות החרדית תרוויח מכך שהנערים לא יהיו תחת השפעה ציונית הרסנית ומזיקה אלא בצוותא, במסגרת אחת ביישוב חרדי. הרב ארנסטר, התחייב לפתוח מפעל תעשייתי בהשקעה פרטית במושב עמי-עוז למען הצלחת הפרויקט.

השלב הבא היה לשכנע את ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, דוד בן-גוריון, וזה הסכים לבקשה, אך התנה שהצעירים יעברו טירונות מקוצרת. לאחר הסכמת הרבנים, החל הרב ארנסטר ביחד עם הרב דוד נחמן בלוי לחפש בחורים חרדים המעוניינים להשתתף בבניין הארץ. השניים הצליחו לקבץ 40 בחורים שהובאו למושב עמי-עוז ליד פתחת רפיה.

הצעירים לא התלהבו מהעבודה בבית החרושת, ולא הסתדרו עם אנשי עמי-עוז. הפרויקט נקלע למשבר חמור. אותם צעירים נשברו, זמן קצר לפני פתיחת הטירונות ולאחר שיחות חינוך רבות הסכימו להצטרף ליישוב קוממיות ולהיות במסגרת חרדית. הקבוצה נחלקה בין אלו שהעדיפו להיות תחת חסותה של מפלגת פועלי אגודת ישראל (פא"י), והצטרפו למושב יסודות ואלו שהצטרפו לקוממיות. הצעירים שהו בגרעין הנח"ל משך 24 חודשים, ע"פ משך השירות הצבאי הסדיר. הרב יהושע ורטהיימר, ששימש אז כרב בחיל האוויר, מונה כמפקדה הראשון של היחידה. יחד עם הרב בלוי שהיה מעורב בפיקוח הרוחני, טיפחו את היחידה החרדית הראשונה. הצלחתו של גרעין הנח"ל החרדי הראשון, הביא בעקבותיו עוד בחורים חרדים, שביקשו להפסיק ללמוד בישיבות. עם פרישתו של מפקדה הראשון של היחידה, התמנה הרב משה חיים

שיינפלד, למפקד היחידה. משך שמונה שנים ניהל משה שינפלד ביד רמה את יחידת הנח"ל החרדי ורבים הצטרפו לשורותיה.

על תקופה ראשונה זאת בתולדות הנח"ל החרדי נכתבו בעתונות החרדית הדברים הבאים (כל השבוע, 5.4.01):

הנח"ל היה כורח הזמן והמציאות של התקופה היא, אשר הייתה תקופת מחנק לציבור החרדי, תקופה בה באו פליטים שהיו בחורים מבוגרים. בחורים שהיו צריכים להחזיק את עול הבית. הייתה גם קבוצה נוספת של בחורים שלמדו בישיבות חרדיות, אך הוריהם באו ממשפחות "ציוניות", אשר לא ויתרו בשום אופן על הדרישה שהבן "ישרת את המדינה" לשתי קבוצות אלו נתן 'הנח"ל החרדי' פתרון של שירות בתנאים חרדיים.

היחידה התרחבה. הצעירים עבדו במפעל לליטוש יהלומים בכפר הנוער חזון-יחזקאל. לאברכים הנשואים שהצטרפו לנח"ל, נבנו דירות במקום. יותר מאוחר, עם הגידול במספרם של חיילי הנח"ל החרדי עברה היחידה לאזור ליד קיבוץ קדמה. (משפחה, 17.04.97) כאלפיים תלמידי ישיבה שירתו בצבא במסגרת יחידה זו תוך שילוב לימודי תורה ועבודה בתעשייה ובחקלאות. סך כול תקופת השירות השנתית הייתה שלושה חודשים בשירות צבאי רגיל ותשעה חודשים נוספים בהיאחזות. כלומר, במשך שלוש שנות שירות שירתו האברכים תשעה חודשים של שירות צבאי מלא. גדולי התורה פיקחו על כל צעד, וכל דבר נעשה בהתייעצות. בתוך המתגייסים היו קבוצות מגובשות של אברכים מחסידות ויז'ניץ, חב"ד וגור, וכן בחורים ליטאים וחצרות רבנים נוספים, אשר שמרו כולם על המנהגים והתקנות ובחגים היו נוסעים יחד לאדמו"ר. האווירה הייתה כמעט אווירת הישיבה.

בנח"ל החרדי של אותם ימים לא יצאו לקורס קצינים. ראשי הנח"ל החרדי והמפקד משה חיים שיינפלד בראשם התנגדו לכך. לבקשתו של אחד מחיילי היחידה לצאת לקורס הקצינים השיבו שזוהי חריגה מההסכם. מעיד משה שיינפלד בעצמו (כל השבוע, 5.4.01):
התנאי היה לתת עצמאות כמה שיותר לנח"ל החרדי. אנחנו קבענו את הכללים, והבחור אכן לא יצא לקורס הקצינים כפי שרצו בצבא.

חיילי היחידה עברו קורס צניחה ואף לחמו בקרבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. 12 מחיילי היחידה נפלו בקרב ורבים נותרו נכים.

במשך השנים, פחתו רמתם ומחויבותם הדתית של חיילי הנח"ל החרדי. רבים מהמתגייסים, היו בני נוער דתיים שעזבו את הישיבה ואת עולמה של תורה, והיו ביניהם שלא הקפידו במצוות בעת השירות הצבאי. הביקורת בחברה החרדית הלכה וגברה. השירות בנח"ל החרדי היה לסטיגמה שלילית שפגעה בסיכויי השידוך של צעירים אלה. גם צעירים חרדים, שביקשו להפסיק את לימודיהם, נמנעו מלעזוב את הישיבה ולהתגייס לצבא מחשש לכתם שיוטל בכך עליהם ועל משפחתם בחברה החרדית. בשנת 1974 הקיץ

הקץ על הנח"ל החרדי, לנוכח מספרם הזעום של תלמידי הישיבות שביקשו להתגייס (מאירי, 2000).

הבשלתו של פרויקט ניסיוני – "נצ"ח יהודה"

התכנית המחודשת להקמת יחידה חרדית הבשילה כבר באמצע 1998, אך לא יצאה לפועל בשל התנגדות חזקה לגיוס ולכל פשרה עם שלטונות הצבא מצד הרבנים החרדים, ובראשם האדמו"ר מגור, הרב יעקב אלטר והרב שמואל אויערבאך, ממנהיגי מפלגת "דגל התורה". התנגדות הרבנים נחלשה בעקבות הכרעת בג"ץ בפרשת רובינשטיין, אשר בעקבותיה, כפי שכבר צוין, הוקמה ועדת טל לגיבוש ההסדר הראוי בעניין גיוס בני הישיבות.

הקמת יחידה צבאית חרדית חדשה בשם "נצ"ח יהודה" הייתה תכנית ניסיונית לגיוס בני נוער חרדים לשירות קרבי בצה"ל. הנחות מספר עמדו ביסוד התכנית, כפי שקבע ראש אגף כוח אדם:

- גיוסם של בני הנוער החרדי יהיה לשירות קרבי [הדגשה במקור] של שלוש שנים.
- התכנית נועדה לבני נוער שאינם לומדים בישיבות.
- במסגרת התכנית יינתן מענה של מסגרת חרדית בתוך הצבא, כדי לאפשר לחרדים לשמור על צביונם הדתי ועל אורח החיים שהורגלו לו (שירות ביחידה ללא בנות, מסגרת מסודרת לתפילות, שיעורי קודש מפי רבנים, כשרות המזון וכד').
- למסלול "נצ"ח יהודה" ישובצו חיילים בכל הכשירויות הרפואיות.
- במהלך שירותם הצבאי יקבלו הנערים השכלה בסיסית והכשרה מקצועית כדי שיוכלו להשתלב במערכת חיים יצרנית ובחברה עם תום שירותם הצבאי.

עוד נקבע בשלבי היסוד כי את התכנית ילוו רבנים בני העדה החרדית שיהיו שותפים לפרויקט ויסייעו בהרחבת מקורות הגיוס. את התכנית כולה יובילו אגף הנוער והנח"ל של משרד הביטחון, אגף כוח אדם במטכ"ל ומפקדת הנח"ל.¹⁰

בסיס היחידה הוקם בהיאחזות רותם שבבקעת הירדן. בסיס מבודד זה אפשר הפרדה מגורמים שעלולים לחבל בתנאים המחמירים שנקבעו כגון: איסור חמור להימצאותן של בנות ולכל מגע עם בנות; סגל מפקדים שומר מצוות, אשר אויש על ידי מפקדים מלוחמי

10 ארכיון לשכת ראש אגף הנוער והנח"ל, לשכת ראש אכ"א 344, מנז-1999, 87246, ביקור ראש אכ"א בנצ"ח יהודה, 29.9.1999.

שיבות ההסדר; בדיקות רפואיות שייערכו על ידי חובשים ורופאים בלבד. בסדר היום הקבוע הוקצב זמן לשלוש תפילות חובה ולשיעור גמרא יומי. צה"ל גם התחייב לספק אוכל כשר למהדרין – "גלאט כושר", מעבר להכשר של הרבנות הצבאית הראשית. התכנית דיברה על בניית יחידה מבצעית אשר תשתלב במשימות הביטחון השוטף בבקעת הירדן. בהמשך תוקם היאחזות שתהפוך בעתיד ליישוב חרדי, ובכך ימצא פתרון למצוקת הדיור באוכלוסייה החרדית.

שנת המשימה, שהיא שנת השירות השלישית לשירותם של הצעירים החרדים, היא הפרק החשוב והמשמעותי במסלול שתוכנן לנח"ל החרדי. בשנת המשימה אמורים החיילים להשלים השכלה בסיסית ולרכוש מקצוע, ולמתאימים תינתן אפשרות להשלמת לימודים לקראת תעודת בגרות או תואר ראשון. כיום, רוב החיילים בפרק המשימה ממשיכים את לימודיהם במסגרת "מכון לב", ומיעוטם – במסלול ההכשרה המקצועית. חיילים שמעוניינים בכך חוזרים ללימודי קודש בישיבה. שנת המשימה הייתה גורם המשיכה העיקרי לבני הנוער החרדי להתנדב ולהתגייס לגרעיני הנח"ל החרדי.

במשך שש השנים מאז הקמת המסגרת הראשונה התגייסו מאות בני נוער, והיחידה הפכה לגדוד מן המניין בצה"ל – גדוד 97. בימים אלו נערכים דיונים על בניית מסגרת חטיבתית לאור ההצלחה בגיוס שלושה מחוזרים בשנה, כל מחזור בן 120 חיילים. כמו כן, שחרור בני המחוזרים הראשונים למילואים יוצר מאגר כוח אדם לבניית פלוגות המילואים למסגרת המורחבת. אותם חיילים שמשתחררים משירות סדיר מזומנים למילואים במסגרת גדוד הנח"ל החרדי, כך שיוכלו לשמור אורח חיים דתי גם בשירות המילואים.

הגורמים העומדים מאחרי הקמת גדוד "נצ"ח יהודה"

היזמה וההקמה בפועל של "נצ"ח יהודה" היו מפעל משותף של הממסד הפוליטי, המטה הכללי של צה"ל וחבורת רבנים מקרב האוכלוסייה החרדית. בפרק זה נבחנות עמדותיהם של שלושת "השחקנים הראשיים" הללו. כמו כן מיוצגות עמדותיהם של הורי החיילים, מאז תחילת הפרויקט.

הממסד הפוליטי

בשלב הראשונים של הקמת היחידה דיברו משרד הביטחון וצה"ל "בשני קולות". הצבא אכן הכריז כי יש לו עניין בגיוס החרדים, כפי שהעיד ראש אכ"א האלוף יהודה שגב בפני ועדת טל. עם זאת, אין לשכוח כי שנים רבות טענו שרי הביטחון כי לא ניתן לגייס את החרדים בכפייה, וכי כל ניסיון כזה יגרום נזק לחוסנה של החברה הישראלית (הארץ, 3.10.99). גיוס חרדים בכפייה, בגיל מבוגר יחסית וללא מוטיבציה, ודאי שאינו מוסיף לעצמתו של צה"ל, אלא רק מסבך אותו בבעיות שקשה לחזות את פתרונן. בתחילת

שנות ה-90 פנה צה"ל לממשלת נתניהו וביקש לקבוע מכסה של תלמידי ישיבות שיקבלו דחיית שירות. בקשת הצבא נדחתה, אך הייתה זאת פריצת דרך בעמדתו של הצבא, שבניגוד לעמדתם של שרי הביטחון, ביקש לגייס לצבא את בחורי הישיבות הכשירים לשירות.

ברמה הפוליטית, יצחק מרדכי, שר הביטחון בממשלת נתניהו שהיה נתון במתקפה של תביעות משפטיות ולחץ ציבורי לשינוי החוק והקריטריונים לגיוס תלמידי הישיבות, הוא שחיפש דרך לשינוי. רשמית העדיף מרדכי להמשיך במדיניות שנקט משרד הביטחון לפני תקופת כהונתו. ברוח זאת גרס כי קשיי ההסתגלות של החרדים לאורח חיים ולתרבות שונים והקושי בקיום מצוות הדת בצה"ל אינם מאפשרים את החלת חוק הגיוס על הציבור החרדי. עוד היבט שמנה השר היה שתרומתם של תלמידי הישיבות תהיה שולית וזניחה לצורכי הביטחון. מאחורי הקלעים תמך מרדכי בפרויקט ניסיוני לגיוס הנוער החרדי והנחה את ראש אגף הנוער והנח"ל להמשיך בהידברות ובשיתוף פעולה עם הרבנים ועם הנציגים הפוליטיים. בהנחייתו של שר הביטחון גובשה כבר בראשית 1998 תכנית להקמת גרעין נח"ל חרדי על ידי סגן שר הביטחון דאז, סילבן שלום, ראש האגף תא"ל (מיל') יהודה דובדבני וחברי הכנסת אברהם רביץ (יהדות התורה) ושלמה בניזרי (ש"ס). חברי הכנסת בניזרי ורביץ תבעו לגייס חרדים רק מגיל 24, כי עד גיל זה, לא ניתן לדעת, לטענתם, אם עתידו של האברך הוא בלימודים או מחוץ להם. משרד הביטחון וצה"ל תבעו גיוס מגיל 20.

המחלוקת השנייה ניטשה סביב משך השירות. חברי הכנסת החרדים התעקשו על שירות מקוצר. משרד הביטחון וצה"ל הסכימו לקצר את השירות למתגייסים בני 24-27 בהתאם למצבם המשפחתי, אך עמדו על מסלול מלא של שלוש שנים לצעירים בני 18-21. למרות ההבנות שהתקבלו בין המתדיינים, לא קרם הפרויקט עור וגידים בשל החששות בצה"ל, ובעיקר בגלל התגובות הקשות לרעיון ברחוב החרדי. שלמה בניזרי, מי שהיה אז סגן שר הבריאות, הודיע על הפסקת מעורבותו בתגובה ליזמת החקיקה לגיוס בני הישיבות של יו"ר מפלגת העבודה, ח"כ אהוד ברק.

כך הסביר ח"כ אברהם רביץ את הקפאת המגעים ביוני 1998 (הארץ, 23.6.98):

...גורמים חילוניים טענו שבעקבות לחצים שהופעלו על ידם אנחנו מסכימים לגייס את בחורי הישיבות, וחלק בציבור החרדי החל לצעוק 'גוואלד'. זה קיבל תפנית לא רצויה, ולכן הוחלט להוריד פרופיל לתקופה מסוימת.

עם זאת רביץ היה בטוח כי הקמת הנח"ל החרדי היא רעיון נכון שעוד יתממש. למעשה, לאחר יותר משנתיים הוקם גרעין הנח"ל החרדי בתמיכת חלק מהמערכת הפוליטית והרבנים, בעיקר על רקע החלטת ועדת טל והעברת החוק בכנסת.

בתקופה הקצרה שבה שימש משה ארנס שר ביטחון עם פיטוריו של יצחק מרדכי, הוא תמך בפרויקט באופן גלוי. לאחר ביקור במוצב של חיילי הנח"ל החרדי בבקעת הירדן,

אמר ארנס: "אתם החלוץ שהולך לפני המחנה. הפרק הזה הוא בעל חשיבות גדולה מאוד לעם, לעם ישראל (חדשות ערוץ 2, 20.6.99).

המהפך הפוליטי ועלייתה של מפלגת העבודה בראשות אהוד ברק לשלטון נתנו דחיפה ועידוד לפרויקט. עמדותיו המוצהרות של ברק ערב הבחירות כי יטפל בבעיית גיוס בני הישיבות כחוק, עודדו את גורמי הצבא להציג עמדה תובענית בנושא גיוס החרדים ללא חשש מהסתבכות עם הדרג הפוליטי.

כאמור, נציגי המפלגות החרדיות, סגן שר הבריאות דאז שלמה בניזרי ממפלגת ש"ס, וכן וח"כ אברהם רביץ מטעם דגל התורה, כולם שותפים לסוד, והפרויקט הוצג בפניהם למעשה כבר מצעדי הראשונים. עם זאת, השפעתם בהמשך הדרך הייתה שולית אם לא אפסית.

בפועל, לא ח"כ רביץ ולא נציגי מפלגת ש"ס לא סייעו באופן מעשי מפחד תגובת הרבנים והציבור החרדי. בהתבטאויותיו בתקשורת חזר רביץ על עמדתו כי אין לגעת באברכים המקדישים את חייהם ללימוד התורה, ורק למי שנשרו ואינם מוצאים את מקומם בישיבה יש למצוא הסדר הולם. למעשה, הכיר ח"כ רביץ בתכנית הנח"ל החרדי גם אם לא השמיע את עמדותיו בזכותה בפה מלא.

אגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון

פיקוד הנח"ל היה היחידה הארגונית היחידה המותאמת לשילוב משימות אזרחיות וצבאיות. כבר בתקופת הקמתו של צה"ל, בזמן מלחמת העצמאות, יסד בן-גוריון את הנח"ל, מתוך תפיסת הביטחון הרחבה שלפיה אמד את מצבה של המדינה הצעירה. הנח"ל היה המכשיר העיקרי בצה"ל שבעזרתו ביקש בן-גוריון לבנות את החברה הישראלית המתחדשת עם פתיחת שערי המדינה לרבבות עולים חדשים. בהתבטאויות רבות של דוד בן-גוריון באותן שנים, חוזר ונשנה הצירוף "כור ההיתוך" שבו יעברו בני העדות השונות תהליך של זיקוק וטיהור מן הסיגים שדבקו בהם בגלות. זאת, בדרך לשבירת המחיצות ולגיבוש האומה.¹¹

במסלול השירות בנח"ל ביקש בן-גוריון להקנות לבני הנוער העולים החדשים, כמו גם לבני הפרברים, הכשרה חקלאית מלווה פעילות חינוכית ותרבותית מאומצת. השירות בנח"ל כוון להקנות את הלשון העברית וכן ערכים חלוציים לעבודה משותפת, לאחריות, לסדר ולמשמעת, להכרת הארץ, וכיוצא באלה.

המטרה החינוכית והמטרה ההתיישבותית היו הבסיס לקיומו של הנח"ל מעל ומעבר לכל ייעודיו הצבאיים.

11 על הנח"ל ותפקידיו בחברה הישראלית בראשית שנות החמישים, ראו: דרורי, 2000.

שנת ההכשרה החקלאית מכוונת בשורה הראשונה לבניין העם, לגיבוש אבק האדם, המתקבץ מכל קצוות העולם, לחטיבה לאומית אחת. לליכוד קרעי הגולה ופיזור השבטים בחישוקי לשון, תרבות, עבודה, משק, ידיעת הארץ, הכרה הדדית, ידיעת עברנו וחזון עתידנו.¹²

בן-גוריון עיגן את הקמת הנח"ל במסגרת "חוק שירות הביטחון – תש"ט", אשר אושר סופית ב-15 באוגוסט 1949. כדי לסייע בהקמת הנח"ל, הקים בן-גוריון מדור מיוחד באגף הנוער במשרד הביטחון שהפך עד מהרה לאגף הנוער והנח"ל. ראש האגף הפך לממונה על מפקדי יחידות הנח"ל ועל הגשמת המטרות האזרחיות תוך תיאום עם הפעילות הצבאית. מאז ומתמיד היה יעודו של אגף הנוער והנח"ל לתאם ולחבר בין משרד הביטחון וצה"ל ובין מוקדי החברה הישראלית, לעצב את שיתוף הפעולה בין המערכות הללו כדי להגביר את המוטיבציה להתגייס לשירות הצבאי. כל אימת שראש אגף חדש נכנס לתפקידו, שוב נאמר כי האגף ישמש גורם מנחה, מבקר ומתאם של פעולות צה"ל למימוש מדיניות שר הביטחון בנושא: נוער, נח"ל גדנ"ע ומשימות לאומיות.

עצמתו של ראש האגף הממונה על ידי שר הביטחון והמסגרת הייעודית של הנח"ל לביצוע המשימות החברתיות-צבאיות, היוו את הפלטפורמה המתאימה להנעת פרויקט הנח"ל החרדי. כאשר שר הביטחון יצחק מרדכי מינה את יהודה דובדבני בקיץ 1996 לראש האגף, הוא הסמיך אותו וגם העניק לו את אמונו ותמיכתו בתחום עדין זה שבין מערכת הביטחון והחברה הישראלית. דובדבני היה מהוגי הרעיון ואביו הרוחני של פרויקט הנח"ל החרדי מאז צעדיו הראשונים.

שר הביטחון יצחק מרדכי הוא זה ששינה את שם האגף מ"אגף הנוער והנח"ל" ל"אגף הנוער, הנח"ל ומשימות לאומיות".¹³ שינוי השם ביקש לשנות גם את מהות התפקידים שבהם עסק האגף ואת סדר העדיפויות.

בראש סדר העדיפויות ניצבו משימות של טיפול בחברה הישראלית על כל מגזריה, תוך שימת דגש על הכנת הנוער לקראת גיוס, עידוד והרחבת המכינות הקדם-צבאיות, הדתיות והחילוניות; הרחבת מסגרת בני הנוער היוצאים לשנת שירות והתורמים לחברה על ידי עצם התנדבותם לשרת בפריפריה החברתית והגאוגרפית; ומשימה ייחודית נוספת – בחינת הדרכים לגיוס בני הנוער החרדי שאינם לומדים בישיבות, מתוך הבנה והידברות עם המנהיגות החרדית. כדברי תת-אלוף (מיל') יהודה דובדבני (ריאיון עם י' דובדבני, 20.11.03):

12 דברי דוד בן-גוריון בישיבה ה-76 של הכנסת הראשונה, 5.9.1949, בתוך: בן-גוריון, 1955, עמ' 125.
13 ראינו ששנערכו עם תת-אלוף (מיל') יהודה דובדבני, ראש אגף הנוער והנח"ל, בשנים 2003-2004, כדי להבין את תפיסות היסוד ואת המטרות שהנחו אותו כמוביל הפרויקט, ובהמשך – כדי לעמוד על הבעיות, הלחצים והשינויים שחלו בהתפתחות היחידה ובהגדרת המטרות של משרד הביטחון, של צה"ל באמצעות מפקדת הנח"ל, ושל עמותת הרבנים החרדים המלווה את הפרויקט.

כאשר אני קיבלתי את הנושא של משימות לאומיות, אחת המשימות הגדולות והחשובות ביותר, כפי שאני ראיתי, היה אחדות עם ישראל. אנחנו רואים שהפסדנו את הבית הראשון והבית השני בגלל ריב אחים. אני הרגשתי שאנחנו חייבים לעשות מעשה. בעיני, המשימה הלאומית ראשונה במעלה בנושא של אחדות עם ישראל, כי הריב בתוכנו יביא להרס של הבית השלישי, ועם המחשבה והרעיון הזה התחלתי לפעול. השאלה הראשונה, או השאלה של כל המערכת אחר כך תהיה: מה עשה הנח"ל החרדי או גדוד "נצ"ח יהודה" בהקמתו מבחינת העולם היהודי והציבור החרדי, בפרט, והחברה הישראלית כולה.

בראשית הדרך ביקש יהודה דובדבני ללמוד את בעיית בני הנוער החרדי שנשרו מהישיבות, ואת הבעיות החינוכיות של הנוער שנוצרו בחברה החרדית. בפגישה ראשונה עם הרב יצחק בר-חיים, שאחיו הרב נתן בר-חיים עומד בראש הישיבה הגבוהה "מכון לב" בירושלים, התיישב לשיעור גמרא עם האברכים. והוא מתאר (ריאיון עם ' דובדבני, 20.11.03):

...ואז אני יושב בשיעור עם עוד תלמידים, נוער, ובמאור פנים מדברים חוזרים ודנים ומנתחים את הסוגיה של תקיעה בשופר ומשמעותה. מתפלפלים משך שעה ארוכה. ואז הרב בר-חיים אומר: היום יש לנו ביקור של גנרל מהצבא, דובדבני, והוא רוצה לדבר אתכם. בפעם ראשונה אני מסתכל בעיניים לאנשים. זה לא אותו מבט כמו שאני רגיל, לא אותו פרצוף, לא אותן הבעות מוכרות, אבל אתה רואה שיש משהו, יש את הזיק. אמרתי לעצמי, יהודה, את הזיק הזה אתה חייב לתפוס. הסברתי להם מי אני, השקפת עולמי, מה האמונה שלי בתוך הלב. באתי עם כיפה כדי לתת כבוד לרב, כבוד למקום, ודי התרגשתי. אמרתי להם, באתי ללמוד על הציבור החרדי, מה הבעיות שלהם, ובאתי לשאול אותם איך הם רואים את התרומה שלהם למדינה. אלה שאינם לומדים, האם יהיו מוכנים להגיע לצבא. ושם למדתי על הבעיה של העבודה, של הישיבות, של חוסר יכולת להמשיך ללמוד; ומה הם עושים, על ההתלבטויות שלהם ועל הביטויים דוגמת: "יושבי ברזלים" ו"שבאבניקים", סוג "בית'ניקים" וכד'. למדתי על הבעיות והמשמעת בתוך הישיבה, שהם אינם מסוגלים לעמוד בשעות הלימוד הארוכות והמפרכות. איזה בושה הם עושים להורים שלהם בכך שהם מפסיקים ללמוד, בעיות הקשורות בשידוך וחיתון של הצעירים עצמם ושאר בני המשפחה.

לאחר שהתגבשה הקבוצה הראשונה של כ-20 בחורים בני העדה החרדית, הובא הנושא לישיבה מתוחה בראשות שר הביטחון. אחד המתנגדים היה חיים ישראלי, ממלא מקום מנכ"ל משרד הביטחון ואדם בעל השפעה מכרעת בנושאים בעייתיים הקשורים בחברה הישראלית. חיים ישראלי, שכיהן בתפקידו זה למעלה מיובל שנים, מאז ימי בן-גוריון, סירב להאמין כי במקום שבו עצרו וויתרו בן-גוריון אבי האומה ויצחק רבין, תהיה פריצת דרך ללא מתחים ושערוריות חברתיות ופוליטיות. אולם התחייבותו של יהודה דובדבני להוביל מהלך שקט וכמעט חשאי לגיוס גרעין ניסיוני, תוך הימנעות משערוריות פוליטיות והעלאת זעם החרדים, "נתנה אור ירוק" להמשך.

גיבוש הקבוצה הראשונה כלל סיור לבקעת הירדן ומתן הסבר על כניסת בני ישראל תחת מנהיגותו של יהושע בן-נון לארץ ישראל. אחד מראשוני המתגייסים לקבוצה קרא פסוקים מפרק ג' בספר יהושע:

וכבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכוהנים נושאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר. ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאוד מאדם העיר אשר

מצד צָרְתָן והיורדים על ים הערבה ים-המלח תמו נכרתו, והעם עברו נגד יריחו. ויעמדו הכוהנים נושאי הארון ברית-יהוה בחרבה בתוך הירדן הַכֵּן, וכל ישראל עוברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן.¹⁴

ואותם צעירים חרדים אשר למדו גמרא, את סיפורי התנ"ך הם לא הכירו. דובדבני עמד והסביר את נס חציית הירדן על ידי בני ישראל, בדומה לחציית ים סוף, והנה, למרגלות הצעירים זורם הירדן, במקום שבו חולל יהושע את הנס. המשכו של אותו סיור היה בהיאחזות רותם בבקעת הירדן, המקום שבו עתידה הפלוגה הראשונה לעבור את מסלול הטירונות. ברותם חוו הנערים מטווח ראשון ברובה וחזרו נלהבים ובטוחים בדרכם החדשה.

יהודה דובדבני הוא זה שגיבש עם הרבנים את תכנית הפעולה להרצת הפלוגה הראשונה. עמם קבע את סדרי היום-יום, התפילות, שיעורי הגמרא, את סגנון ואורח החיים שישררו ביחידה תוך ליווי צמוד ופיקוח של הרבנים. לאחר שהגיע להבנות עם הרבנים המלווים, נערכו הישיבות באכ"א ובמפקדת הנח"ל וסוכמו הנושאים השונים בפקודות והנחיות של ראשי המערכת ומפקדים. יהודה דובדבני הצליח לרתום את רן גלינקא, קצין חינוך ראשי ומפקד הנח"ל באותן שנים, אשר רתם מצדו את המפקדה ואפשר לדובדבני לממש את דרישותיו תוך היענות לכל משוגותיו. הרבנות הצבאית הראשית לא התערבה מסיבותיה שלה וכדי לפתור את הבעיות בתחום הדת, גייס דובדבני את הרב שמעון אלמליח, שהיה הרב של מפקדת קצין חינוך ראשי והנח"ל. בעזרת הרב אלמליח הצליח להתגבר על המכשולים ולייצב את המסגרת החרדית החדשה בתוך הפקודות והנהלים של הרבנות הצבאית הראשית.

לא פשוט היה לשכנע את הפיקוד הצבאי הבכיר בכושרה של פלוגת הנח"ל החרדי לבצע את משימות הביטחון השוטף (בט"ש) ולעמוד בסטנדרטים הגבוהים של יחידות חיל הרגלים. מעורבותו ולחציו של דובדבני על מפקדת חטיבת הבקעה ועל אלוף פיקוד המרכז נשאו פרי לאחר כמה ביקורים בתרגיל אש של הפלוגה הראשונה. עם קבלת אישורו של בוגי יעלון, אז אלוף פיקוד המרכז, הוכנסה הפלוגה הראשונה למוצב "ינשוף" בבקעת הירדן והחלה בביצוע תעסוקה מבצעית לכל דבר.

יהודה דובדבני הצליח לפתוח את השער בפני בני נוער חרדים מהקהילות בניו-יורק ובצרפת. אמנם במחזורים הראשונים הצטרפו רק בני נוער בודדים מחו"ל, אך כיום יש בכל מחזור כ-10% מתגייסים מהקהילות החרדיות בארה"ב ובצרפת.

יהודה דובדבני המשיך להוביל את הפרויקט כל עוד שימש בתפקידו כראש האגף. אך גם לאחר שסיים את תפקידו, רואים בו הרבנים פורץ ומוביל דרך, המגשר ביניהם ובין ראשי

מערכת הביטחון וצה"ל. יהודה דובדבני, הרואה בגדוד הנח"ל החרדי משימה לאומית ממדרגה ראשונה, ממשיך להוביל ולדחוף את רעיון הקמת החטיבה החרדית בבקעת הירדן תוך הצעת פתרון להקמת התיישבות (היאחזות), של בוגרי הנח"ל החרדי בגזרה.

מחליפו של דובדבני, בילו מישורי, תמך אף הוא בפרויקט וניסה ככל יכולתו לסייע בבעיות הקשות שהתעוררו ביחידה בתקופתו. בזמנו התגבשה היחידה לכדי גדוד עצמאי, ולמעשה הפכה ליחידה צה"לית לכל דבר, והטיפול בגדוד הנבנה הועתק מידי אגף הנוער והנח"ל לידי צה"ל. האגף התמקד מעתה בצדדים טכניים ולוגיסטיים, בגיוס הנערים ובשנת המשימה שבתום השירות הצבאי המבצעי בבקעה.

המהפך הגדול בדמותה של היחידה בתקופתו של בילו מישורי, היה השינוי בכוח האדם המגויס ליחידה. החל משנת 2001 הקפידו המגייסים מטעם אגף הנוער והנח"ל על איכות בני הנוער המגויסים וניפו את "השבאבניקים" ונערי הרחוב. השינוי בכוח האדם המגויס ליחידה הותיר בשורות הצבא כ-20% בלבד מאותו ציבור חרדי, שבראשית דרכו של הפרויקט הצטרף אליו מטעמים תעסוקתיים-כלכליים.

גם באגף כוח אדם בצה"ל החלו להקפיד על מיון הנוער המבקש להתגייס לנח"ל החרדי, מסיבה אחרת – לחץ ראשי ישיבות ההסדר לשלוח את תלמידיהן ליחידה החרדית. המגמה החדשה הזאת נבעה, בין היתר, מההחלטה הכלל צה"לית לאפשר לבנות לשרת ביחידות קרביות ובקורסים צבאיים יחד עם הבנים. רבנים רבים לא ראו את השילוב בעין יפה וביקשו פתרון נאות לשירות הצבאי של בני הישיבות ללא מגע עם נשים. הגדוד החרדי היה הפתרון.

אגף הנוער והנח"ל, מצדו, ביקש להתרחק מסוגיות של דת ורבנים ולצמצם את חלקו בעיצוב דמותו של גדוד "נצ"ח יהודה". דבר זה בא לידי ביטוי גם בדבריו של ראש האגף, בילו, כפי שפורסמו (הארץ, 2.2.01):

אני לא קשור לעיצוב הצבאי רוחני ולקביעת אמות המידה של רוח הלחימה של היחידה. התפקיד שלנו לגייס את מחזורי החיילים, ללוות אותם לאורך כל המסלול הצבאי בצד הטכני-לוגיסטי, לדאוג שהם יקבלו את כל הסיוע כחיילים דתיים ולדאוג לשנת המשימה, שבה אנו מכשירים אותם לחיים של יצירה ותעסוקה בחברה הישראלית.

הרבנים המחנוכים

בזיקה לפרויקט הנח"ל החרדי, מבחינים בין שתי רמות של מנהיגות רבנית: המנהיגים הרוחניים של הקהילות החרדיות השונות והרבנים המחנוכים שהובילו את הרעיון ועשו זאת כדי לתת מענה לבני נוער במצוקה – אלה שנפלטו מהישיבות לאחר שלא היו מסוגלים להתמיד בלימודים בבית המדרש מסיבה אישית או אינטלקטואלית ולא מצאו מסגרת מתאימה לבניית עתידם ולהבטחת פרנסתם. (מוניץ, 2003)

הרב נתן בר-חיים, העומד בראש "מכון לב" בירושלים, היה ממקימי עמותת "נצ"ח יהודה" והאישיות הדומיננטית שמאחורי הקלעים. נתן בר-חיים בוחן את סיפורו של הנח"ל החרדי מתוך תפיסה רחבה של השינוי ההיסטורי שחל בשנים האחרונות בציבור החרדי. על פי הרב נתן בר חיים הרי ציבור חרדי זה, שריד לקהילות החרדיות המפוארות של מרכז ומזרח אירופה, המשיך את המאבק וההתמודדות מול הציונות החילונית, על אורח חייו ועל אמונתו בדבקות בעולם התורה והמצוות. הרקע להסתגרותה של החברה החרדית הוא מלחמת מאסף והתגוננות, משך עשרות שנים, גם לאחר הקמת המדינה. הציבור שהיה עדה קטנה ומתבדלת, הופך לפתע לאיבר חי ונושם בתוך מרקם החיים של החברה הישראלית. יחסי הגומלין בין הציבור החרדי ובין החברה בישראל הולכים ומשתנים ואותה עדה הפכה בשנים האחרונות לציבור גדול ורחב, בעל השפעה עצומה בחברה, בפוליטיקה, בכלכלה ובתחומים נוספים. הממשק עם הצבא, הוא רק פן אחד של מעורבותו של הציבור החרדי בחיי המעשה של עם ישראל. התפיסה שנתן בר-חיים דוגל בה מדברת על שיתוף פעולה בין הציבור החרדי והחברה הישראלית. בקואופרטיב זה היו שותפים כל המגזרים, תוך שהם תורמים את חלקם אך שומרים על זהותם ועל אורח חייהם ואמונתם.

לדידו של הרב בר-חיים, הקמת הנח"ל החרדי היא פרויקט ניסיוני גם מבחינת החברה החרדית. יש לנהוג בו בהקמה, ברגישות ומתוך התחשבות רבה בצורכי הציבור החרדי. אם הפרויקט יצליח, הוא יגדל עקב בצד אגודל, והציבור החרדי ימצא את הדרך להיות שותף ומשפיע גם בתוך הממסד הצבאי (ריאיון עם הרב נתן בר-חיים, 18.1.04).

בחינת דבריו של הרב נתן בר-חיים מגלה סתירה בין הרצון להיות שותף ומשפיע ובין הרצון לשמור על החומות ולא להיות מושפע מאורחות החיים הקיימים בשירות הצבאי. בדבריו גם ניכרת הבנה כי מי שרוצה להיות מעורב ומשפיע, מוצא עצמו בטווח הארוך ניזון ומושפע מערכי החברה והתרבות החילונית שבאים לידי ביטוי בחיי היום-יום בצה"ל. וכך אמר בריאיון:

והרצון האמתי של ציבור שרוצה לקחת את חלקו ולהיות מעורב בכל האספקטים של המדינה וגם הוא חייב לתת את חלקו בהגנה על המדינה. אם אנו כבר לא עדה, אנו צריכים להכין את עצמנו להיות מעורים בכל ההווה של החיים הכלכליים החברתיים שיש בארץ מתוך התקווה להשפיע, ... ולהשפיע זה לא אומר שגם להיות מושפע. כשאתה סוגר את עצמך בתוך החומות, אתה בתוך גטו. כאשר אתה פורץ מזה, אתה משפיע אבל גם מושפע, זה עולם תרבותי, ועולם אסוציאטיבי וזה שפה וזה מושגים.

על הקמת הגדוד החרדי אמר הרב נתן בר-חיים, בריאיון, את הדברים הבאים:

הקמת הנח"ל החרדי שהתחילה בהבנה של הרבנים, ללא אזכור שמות, דבר שדרש אומץ רב. השלב הראשון היה מאוד קשה, ועדיין הדבר נמצא בחיתוליו. הציבור החרדי זה לא רק אלה שלובשים כיפות שחורות, זה גם אלה של כיפות סרוגות, גם הציבור הדתי-לאומי עובר שברים ומהפכות רוחניים מאוד גדולים, שחלק מהם מאוד קרובים לציבור החרדי.

אני מקווה שהצבא ישכיל להבין את המשמעות של ההתפתחות של הציבור החרדי כלפי החברה הישראלית, שזה דבר עצום מאוד. בקלות אפשר להרוס את זה. טעות קטנה של רבני הנח"ל שיאבדו את הציבור החרדי. זה תהליך מסובך מאוד, זו קבוצת אידאליסטים שעושים את משימתם כלפי שמים, אך לא תמיד כל מי ששותף מבין. נדמה לי שהקברניטים של המדינה והצבא מבינים זאת, נראה לי שזה כבר מאד קרוב לחטיבה. כאשר תהיה חטיבה, יהיה קל יותר לתת את התמיכה הדרושה. הם חיילים טובים שהצבא מכבד אותם. מבחינת התדמית שלהם "נהיה ביניהם כחגבים וכן היינו בעינינו" (ספר שמות). כלומר אם הציבור נותן להם הערכה, זה נותן הרבה תקווה.

הרב יצחק בר-חיים, אחיו של נתן, היה מהוגי הרעיון, והוא מלווה את הגדוד עד עצם היום הזה. הוא התחבט בשאלת הנוער המנותק כבר שנים רבות. כרב מחנך ומשגיח רוחני בישיבה ליטאית אדוקה, חיפש הרב יצחק בר-חיים עוד אתגר חינוכי לתלמידיו בני הטובים. כך אפוא קיבל על עצמו לפני שנים רבות את המשימה לחנך קבוצה של צעירים שעזבו את הישיבה. כאשר ניסה לשלב בין תלמוד תורה ועבודה, התברר לו כי אין אפשרות לגיטימית לצעירים אלה להשתלב בשוק העבודה, משום שלא שירתו בצבא והם גם חסרי השכלה כללית.

הרב יצחק בר-חיים מספר (ריאיון עם הרב יצחק בר-חיים, 26.12.03):

הגיע השלב שהבחורים ביקשו דחייה מהצבא. אז אמרתי, אני בשבילכם, אם רוצים דחייה זה הדבר הכי פשוט, אמנם יש לזה הרבה בעיות בציבור, אך זה דבר קל ופשוט. ניסיתי לעזור לבחורים, ובאופן מעשי ראיתי כיצד היו בישיבה מעשר עד לשתים וממש משכו, חיכו ליום הזה שייגמר. בחור אחד היה מתבטא: "היום שלי נגמר כשאין לי כוח ללכת, ואני קם מהמיטה כשאין לי כוח לשכב". זה פלוס מינוס היו החבורה הראשונה. הבחורים היו הולכים לקניון לבלות. בישיבה היו לובשים את המלבושים, אבל בקניון החסידים שבהם היו צריכים לקפל את הפאות כך שלא יראו. הבחורים האלה נגמרים, אנחנו מאבדים אותם, אתה לא נותן לבחור פעילות, הבחור לא רק שלא ממשיך אתך, אלא בסוף יהיה שונא ישראל. הבור אין בו מים, נחשים ועקרבים יש בו.

הרב יצחק בר-חיים ניסה לפתור את בעיית הנוער המנותק בעזרת מסלול שירות לאומי, אך כל ניסיונותיו לפנות לארגונים חרדיים דוגמת "יד שרה" או "יד אליעזר" – ארגונים חרדיים העוסקים בגמילות חסדים, באספקת ציוד רפואי לחולים ובחלוקת מזון ובגדים לנזקקים – נתקלו בסירוב, אף שציפה כי יענו לו בשל קרבתם לקהילה החרדית והמודעות למצוקותיה בכל התחומים. כל הארגונים החרדיים העוסקים בפעילות ציבורית סירבו להושיט יד. בשלב זה נוצר הקשר עם יהודה דובדבני, ראש אגף הנוער והנח"ל, שהביא את בשורת הנח"ל החרדי.

סיוע גדול בפריצת הדרך ובהקמת הגרעין הראשון של "נצ"ח יהודה" נתן הרב דוד בלוך, שחי בלב הקהילה החרדית של בני-ברק. הרב בלוך, ראש הישיבה התיכונית "מדרשת נע"ם" בפרדס חנה, גדל במושב של פועלי אגודת ישראל והתחנך בישיבות החרדיות של בני-ברק. בלוך שירת בצה"ל והיה רב בחיל השריון. הוא מדגיש את הגוונים הרבים

בחברה החרדית ואת הגישות המגוונות לציונות ולשירות בצה"ל (ריאיון עם הרב בלוך, 25.12.03):

צריך להבין את היהדות החרדית. מבחוץ היא נראית אותו דבר, אך למעשה היא תת-גוונים ותת-גוונים, ורק על הרקע הזה ניתן להבין את הפעולה של הנח"ל החרדי. כדי להבין את הרקע, אפשר לחלק את זה ליחס של החרדים למדינה, מערכת הערכים, לפי מה הם פועלים והאידיאולוגיה. צריך לדעת שאצל החרדים יש מושג של מה היא האידיאולוגיה הצרופה, מהי האידיאולוגיה הנאמרת שלפיה מחנכים, שהיא לא תמיד האידיאולוגיה הצרופה מבחינה פרקטית. ביהדות, החרדית יש שתי שפות. יש שפה של קריצות, 'תעשה מה שאתה צריך אך אל תצפה ממני לאישור'. הרב ש"ך שהיה המנהיג הבלתי מעורער של היהדות הליטאית, היה אמן בדברים האלה. הוא יכול היה להגיד: 'תפתח וישיבה תיכונית, אבל אני אילחם בך, כי מבחינה ציבורית אני לא יכול לתת לזה הכשר. זו שפה שרק הזקנים הבינו. הוא מעולם יצא נגד הנח"ל, אך גם לא יצא בעד. הוא הבין את הצורך בזה.

על פי בלוך, בתוך העדה הליטאית עצמה היה עוד רובד של אנשי הרב שמואל אויערבאך, שהכירו בצורך לסייע לנוער המסתובב ברחובות אך חששו משתי סיבות: סיבה ראשונה היא החשד התמידי בשלטון החילוני, שכאשר נותנים לו אצבע הוא רוצה את כל היד. כלומר, לאחר הצעד הראשוני, יבקשו השלטונות לגייס את כל בני הישיבות. סיבה שנייה החשש שאם מסלול הנח"ל החרדי יצליח ויתפתח, גם בחורי הישיבות, שרוצים ללמוד, יתפתו להתגייס.

דבר חשוב נוסף בעיני הרב בלוך הוא בניית הגשר בין העולם החרדי והחברה הישראלית (ריאיון עם הרב בלוך, 25.12.03):

האם מעבר ליצירת מסגרת לנוער השוליים כדי להחזיר אותו למסגרת, האם מעבר לזה עלתה המחשבה שמתוך הערך השלישי בחשיבותו להיות חלק מהעם היהודי בונים גם מהצד של העדה החרדית גשר אל העם? אם אתה מדבר על דוד בלוך – מאוד! לי זה היה מאוד חשוב, אך מעולם לא העזתי לומר את זה. כי כאשר אתה מתגייס, וזה לא חשוב אם אתה ג'ובניק, אתה אתה, עומד תחת אותו דגל, וזה מיד מוריד את מפלס הפירוד והשנאה. הנושא של להקהות את העיונות, לי היה מאוד חשוב. אגב, חברי כנסת, בכל ריאיון תקשורתי הם השתמשו בזה ותמיד אמרו, עובדה שיש נח"ל חרדי. ופורוש, שהיה אחד המתנגדים החריפים, הוא הבין שזה מקהה את העיונות.

עוד מנהיג רוחני בתהליך המהפכני של הקמת הנח"ל החרדי היה הרב דוד פוקס, המלווה את הגדוד מיום הקמתו. הרב פוקס ביקש אף הוא לסייע לנוער שנפלט מהישיבות, ולא מצא פתרון אלא במסגרת הנח"ל החרדי. מסגרת זאת אפשרה לצעירים לשרת ביחידה כשרה למהדרין תוך רכישת מקצוע והשתלבות בעבודה ובחיים בישראל. הרב פוקס מספר על הקמת גדוד הנח"ל החרדי (ריאיון עם הרב דוד פוקס, 18.1.04):

הייתה קבוצה של אנשים שעבדו עם נוער שנפלט מישיבות וניסו לפתוח להם מסגרות לימודיות. ראינו שלהחזיר אותם ללמוד זה יהיה נס. אחר כך החלטנו ללמד אותם מקצוע, אך לא היה להם חשק ללמוד מקצוע, כי מכיוון שהם לא עשו צבא, לא יוכלו לעבוד באופן רשמי. מישהו פגש את הרב בר-חיים ואמר לו שיש אחד ממשדד הביטחון שהוא בולדוזר והוא משוגע לדבר ויש לו איזה רעיון לשלב חרדים בצבא. נפגשנו עם הרב שטיינמן והוא אמר שהוא לא מאמין שהצבא יסכים

לזה: צבא בלי בנות ואוכל כשר ולימוד תורה ובסוף ללמוד מקצוע – זה נשמע כדבר שלא ייתכן שהצבא יסכים, אבל הוא אמר תיפגשו. נפגשנו עם יהודה דובדבני, ועם שרון דוידוביץ (מפקד הנח"ל), והם הראו לנו את התכנית. וכאן נרתמנו למשימה והתחלנו לחפש את מתנדבי הנח"ל החרדי הראשונים".

חשוב להבין את המשמעות של "נוער שוליים חרדי" על רקע עולם הערכים והמושגים של החברה החרדית. נושא ה"שידוך" עומד בראש סולם העדיפויות של המשפחה החרדית, המבקשת להתרחב תוך שמירה על כבודה ועתידה. המשפחה מחפשת אברך שעתידי להיות גדול בתורה, ואילו מי שפרשו מעולמה של תורה מטילים צל וכתם על בני משפחתם ומזיקים לשידוך של אחיהם ואחיותיהם.

הרב יואל שוורץ, ממובילי המהפך, רואה במסלול הנח"ל החרדי מהלך היסטורי שהוא בראשית דרכו, אך עתידו מובטח. על השאלה מה היה הגורם שהביא את ראשי הקהילה החרדית ללכת למהלך זה הוא עונה (ריאיון עם הרב יואל שוורץ, 1.5.04):

אפשר לראות את הנושא בשתי פנים. הפן הלוחץ, זו המציאות בשטח. יש תלמידים שלא מתאימים. כשהחברה החרדית הייתה קטנה יותר, יכולת תמיד לטפח באופן אישי. כל תלמיד היה נכס וכל תלמיד קבל טיפול. כשהציבור גדל, כבר לא יכולת לתת את הטיפול האישי לכל אחד ואחד, ואז יש בעיה שמי שלא מקבל את הטיפול האישי כבר לא מוצא את מקומו. ניסו כל מיני פתרונות שלא עלו יפה, ואז הגיעו למסקנה שכנראה בצבא הטיפול יהיה יותר יעיל. דווקא בצבא הפתרון יהיה יותר יעיל כי בצבא אתה מקבל את התשלום מידית, אדם צריך לקבל פידבק – משוב, אדם צריך להרגיש שהוא עושה משהו מועיל. אין לך מקום שבו זה עובד כל כך טוב כמו בצבא. בצבא התשלום הוא מהיר מאוד.

הרבנים המחנכים, יוזמי רעיון הנח"ל החרדי, הקימו עמותה בשם "נצ"ח יהודה", שהיא הגוף האזרחי המלווה את הפרויקט מאז הקמתו. תפקידה של העמותה "להכשיר" את השירות בצה"ל עבור בני המגזר החרדי. מלבד זאת היא עוסקת בהסברה ובפרסום כדי להדוף את מערכת השטנה והשקרים ברחוב החרדי כנגד הגיוס. הרבנים חברי העמותה מאתרים את המועמדים לגיוס ומלווים אותם עד שחרורם מהצבא. הליווי משמעו דאגה לנערים המתגייסים – לצורכיהם הרוחניים והחומריים. תפקידה השני של עמותת הרבנים הוא ללוות את המתגייסים בתוך השירות הצבאי מבחינת שמירת אורח החיים הדתי ביחידה. הרבנים נמצאים בקשר יום-יומי עם מפקדי היחידה, הן בבסיס הטיירונוות הן באתרי האימונים ובתעסוקה המבצעית בבקעת הירדן. הם גם נפגשים עם חיילי היחידה מדי יום. הם מעניקים תמיכה וחיזוק לחיילים המתקשים לעמוד בלחצי השירות הצבאי, ומהווים בית חם ותומך, כפי שיש לכל חייל המתגייס לצה"ל. יש לציין כי משפחות רבות של חיילי הנח"ל החרדי מתנגדות לגיוס ויש ביניהן שנידו את הבנים המתגייסים מביתם. למשל במחזור דצמבר 2003, קיבלו 20% מחיילי הפלוגה, מעמד של "חייל בודד" והצבא מסייע כלכלית לאותם חיילים חסרי בית. עמותת "נצ"ח יהודה", דואגת לבית חם לחיילים חסרי בית בעת החופשות ולאירועים ופעילויות חברתיות

המעניקים לחיילים הרגשת ביתיות ובסיס רוחני וחברתי. מובן מאליו שהאירועים והפעילויות סובבים סביב חגי ישראל ושמחות הכרוכות בלימוד התורה. העמותה גם משתדלת לסייע לכלכלית לחיילים שסובלים ממצוקה כספית ולארגן משפחות אומנות. רבני העמותה רואים עצמם מחויבים מחויבות-יתר, לחיילים אלה כי נידויים מבית הוריהם נובע מהתגייסותם לצה"ל.

מאחר שלדעתם צה"ל עדיין אינו מותאם לשמירת אורח החיים החרדי כנדרש, מסייעת העמותה באספקת צורכי דת: ספרי קודש, טליתות, תפילין, מזון כשר למהדרין וכדומה. הרבנים גם מגיעים לבסיסי היחידה מדי יום, לשיעורי תורה קבועים המספקים חיזוק תורני ורוחני.

מאז שלבי ההקמה הראשונים, מפקדי היחידה נועצים ברבנים המלווים על כל צעד ושעל באשר לתכניות האימונים וגם לפעילות המבצעית, כדי שלא לפגוע בחיילים הדתיים ולא במצוות הדת. מתפקדים של רבני העמותה, לפקח על כל הפעילות המתבצעת בגודל ולמנוע חיכוכים הנובעים מהתנגשות בין צורכי הצבא וצורכי הדת. משלב ההקמה היו רבני העמותה משולבים בכל פרט מהחשיבה הלוגיסטית ועד לתכניות האימונים ומיקום היחידה בתעסוקה.

סדר היום ביחידה נבנה על ידי מפקדי היחידה בהנחיית מפקדת הנח"ל, אגף הנוער והנח"ל והרבנים המלווים, תוך בחינה לפרטים של שילוב התפילות, שמירת הכשרות ומצוות הדת האחרות, קיום שיעור התורה היומי, הימנעות מכל מפגש עם חיילות במהלך האימונים והקורסים והקפדה על שמירת השבת. כל זאת תוך ביצוע המשימות הנדרשות בפעילות הבט"ש.

לכל אורך הדרך, היה ברור לרבנים אלה, כי התרשלות, הזנחה ופגיעה בערכי הדת, יכשילו את הפרויקט, שגם כך ספג ביקורת צולבת מהציבור החרדי ולפיכך גם דאגו לקבל את תמיכתם השקטה של הרבנים הגדולים. הרב ראובן מאיר, שסייע בתיאום והולכת הפרויקט בצעדי הראשונים, היה מודע לחבל הדק שעליו פוסע גרעין הנח"ל החרדי והודה כי אף לא אחד מגדולי התורה נתן את הסכמתו, לא כל שכן את אישורו לפרויקט. תמיכתם הייתה בשתיקתם ואי-התנגדותם בראש חוצות.

גדולי התורה

הרבנים העומדים בראש החברה החרדית התנגדו לרעיון הגיוס. הרב אלעזר מנחם שך, גדול פוסקי הדור, התבטא במילים קשות על הצבא ואמר שצריך למסור את הנפש ולא ללכת לצבא. גם הרב שמואל אויערבאך וגם הרב שפירא, חבר מועצת גדולי התורה, פרסמו מכתבי התנגדות ב**יתד נאמן**, שבו תקפו את הפרויקט שהוא פוגע קשות בעתיד הישיבות ולימוד התורה.

הרבנים של ש"ס כולל הרב עובדיה יוסף, לא נקטו עמדה ובעיקרו של דבר קיבלו על עצמם את דעת גדולי התורה הליטאים. הרבנים הספרדים לא רצו להיתפס כמובילים את השינוי ופוגעים בדת ובתלמידי הישיבות.

הרב יוסף שלום אלישיב והרב שטיינמן, שנחשבים למנהיגים הרוחניים של הזרם הליטאי אחרי מותו של הרב שך, תמכו ברעיון הקמת הנח"ל גם אם סירבו לפרסם גילוי דעת בנושא (כל העיר, 8.5.98). הרב שטיינמן תמך ברעיון כל עוד אינו נוגע לתלמידי ישיבה הממשיכים בתלמודם. יותר מכך, ראשי הישיבות, אמר, הם שיקבעו מיהו אותו צעיר שנשר ואיננו יכול להמשיך בתלמודו.

בנושא התמיכה בגדוד הנח"ל החרדי נחלקו דעותיהם של הרב שטיינמן והרב אויערבאך. מחלוקתם חשפה משבר בהנהגת דגל התורה אשר עם פטירתו של הרב שך אין בה עוד פוסק יחיד.

הנחיותיהם של הרבנים התומכים לציבור חסידיהם כמו גם לעורך העיתון החרדי יתד נאמן, שלא יתקפו את הרעיון ואת תומכי הגיוס, מלמדים יותר מכול על תמיכתם השקטה. הצלחתו של גדוד קרבי חרדי אמורה הייתה להסיר את הלחץ הציבורי והפוליטי מעל המגזר החרדי ולהציג פתרון של פשרה ללא כפייה.

ההתנגדות ברחוב החרדי

הציבור החרדי התנגד בכל עוז להקמת הנח"ל החרדי. בתקופת ראשית המאבק ראה הציבור הליטאי, המונה למעלה ממאה אלף בתי אב, בהקמת גרעין נח"ל חרדי מלחמת עולם על עתידן של הישיבות ותלמוד תורה. ראשי הישיבות החרדיות נאבקו נגד הזימה מחשש שתהווה תקדים לגיוס בחורי הישיבות בכלל. עם גיוס המחזור הראשון, בינואר 1999, כתב הרב שמואל אויערבאך מכתב תגובה חריף שהופץ בכל הישיבות ובכל הכוללים. במכתבו תקף הרב את "הפרצה הנוראה בעשיית הסכמים ומסגרות עם הצבא לבחורים חרדים... הננו לגלות את דעתנו אשר חלילה להתפשר בכל אופן וצורה שהיא בדבר אשר זוממים ועומדים על בני הישיבות הקדושות. לא תקום ולא תהיה" (ירושלים, 24.12.98). את יוזמי התכנית הגדיר אויערבאך עסקנים שנטלו על עצמם להתפשר עם השלטונות הציוניים.

המאבק כנגד הגיוס לנח"ל החרדי הוציא לרחובות אלפי חרדים, אשר נשמעו לרבנים ולגדולי התורה ונאספו לעצרת מחאה ברחבת כיכר השבת בירושלים. הרבנים שקראו לעצרת המחאה והזעקה, יצאו בקול קורא, "זעקת שמים וארץ", אשר פורסם מעל דפי העיתונות החרדית ועל קירות הבתים והחצרות בשכונות החרדיות (דבר המאבק, אב תשס"א, עמ' 4):

ימי סערה הם הימים האלה כאשר יום יום מתבשרים בבשורות אימות על אֶבֶן נפשות יקרות אשר נגדעו באיבם בהשאירם אחריהם עוללים רכים, וזעקות שבר של חולי ישראל המוטלים על ערש דווי במחלות קשות, ואשר כל היישוב כולו נתון בסכנה – מחוץ תִּשְׁכַּל חרב ומחדרים אימה. מחובתנו להרעיש עולם ומלואו שזה תקופה ממושכת אשר בחורי ישראל מוסתים ומודחים בזדון ובשאט נפש ומגויסים לנח"ל המכונה "חרדי", ר"ל אשר רבים חללים הפילה, ונזדעזענו לשמוע עובדות מחרידות מאלו שהיו שם מהעברה על הדת הנעשית שם ואשר מתדרדרים שמה עד שאול תחתיות עד שבאים לחילול שבת ופורקים עול תורה לגמרי, תסמר שערות ראש מהמצב הנורא.

כל הציבור החרדי הוזעק לעצרת כדי למחות ולהעביר את רוע הגזרה. במעמד גדולי התורה התאספו אלפים רבים בכ"ו תמוז תשס"א נוכח הגזרה המאימת, על פי הרבנים, על המשך קיומה של היהדות החרדית וצביונה הרוחני. לקריאה לעצרת הזעקה נתנו קולם גדולי התורה הליטאים כמו גם חכמי התורה הספרדים. בעצרת השתתפו הרבנים האלה: הרב ישראל יעקב פישר, דוד סאלאווייצ'יק ראש ישיבת בריסק, הרב אריה פינקל מראשי ישיבת מיר, רבי משה שטרנבוך חבר הבד"צ, ר' שמואל אויערבאך, ראש ישיבת מעלות תורה, הרב בן-ציון מוצפי ראש ישיבת בני ציון, הרב יחיאל מיכל פיינשטיין ראש ישיבת בית יהודה, הרב יוסף בנימין וואזנר ועוד רבים מגדולי הציבור החרדי. העצרת נפתחה באמירת פרקי תהילים, ולאחר מכן תיאר מנחה העצרת את פרשת הגיוס לנח"ל החרדי ואת הסכנות האורבות לציבור החרדי.

נשיא מועצת גדולי התורה האדמו"ר מוויז'ניץ שלח מסר נחרץ לסגירת הנח"ל החרדי, ומנחה העצרת הקריא את דבריו. הרבי מוויז'ניץ אמר כי מדובר בפרויקט שיש לו קשר ליצר הרע, וכי הנח"ל החרדי הוא הָרַס לְכָל דָּבָר קָדוֹשׁ. בנאומים חוצבי להבות תקפו גדולי הרבנים את הממסד הציוני על המכשלה הנוראה ששם בפני צעירי הקהילה החרדית על ידי גיוסם לצבא.

הרב משה שטרנבוך ביטא בדבריו וידוי וחרטה וסיפר לקהל על השמד של אותם צעירים תמימים שהתפתו ומצאו עצמם מחללי שבת (**דבר המאבק**, אב תשס"א, עמ' 5):

חטאנו עווינו פשענו שלא נלחמנו כראוי עד עתה... הצבא הוא מכשיר חינוכי לפריקת עול תורה ומצוות, ואותם בחורים משלנו שהלכו לצבא, באים לידי עברות חמורות, כמעט שזה פסיק רישא, להיות בצבא ולא להתדרדר ביהדות. מפני זה אנו מכריזים כאן בגלוי: נח"ל חרדי הוא סכנה נוראה ליהדות ולעולם התורה ופנתח של חורבן לעולם הישיבות.

גם הרב יחיאל מיכל פיינשטיין תקף במילים קשות את הפיתוי שמפתים את בני הישיבות להתגייס לנח"ל החרדי (**דבר המאבק**, אב תשס"א, עמ' 4):

ומעתה שואל אני את כל אלו שמשתדלים למען הנח"ל: לאיזה צבא אתם מגייסים אנשים? לצבא של הציונות אשר כל מגמתה היא לעקור תורה ודת מִיִּשְׂרָאֵל ולהכאיב ליהודים שומרי תורה ומצוות? אתמהה!

את הקמפיין כנגד יזמת הנח"ל החרדי הוביל זאב גרוסמן, עורכו של העיתון החרדי **יתד נאמן**, שערך ופרסם חוברת בשם: "**בהידברות, בהסכמה ובהבנה**", סיפורו של **מסע הפשרות ותהליך הקמת מסגרות צבאיות מיוחדות כאלטרנטיבה לשיבות** (גרוסמן, תשנ"ט~). החוברת שהופצה בריכוזים החרדיים, תוקפת באופן נוקב את היזמה ורואה בה "חתיירה תחת יסודות עולם הישיבות". החוברת נערכה "ע"פ בקשת מרנן גדולי ישראל שליט"א כדי לפזר ערפילים שנוצרו באחרונה, בעת הניסיונות להחדיר בחשאי רעיונות פשרה והסדרים חדשים, על רקע גזרת גיוס בני הישיבות". הרבנים ראו סכנה גדולה בפיתוי הצעירים להתגייס לצבא.

הרב דסלר התייחס בהרחבה לנושא והביע את דעת גדולי הישיבות בדורות האחרונים שהתנגדו בתוקף ליזמות מעין אלו. את דבריו הוא סיכם בהדגישו את הסכנה הגדולה הטמונה באותם בוגרים אשר יצטרפו למסגרת החדשה, יתחנכו בה בצורה רוחנית ראויה רק במידת מה ויתפארו במעשיהם (גרוסמן, תשנ"ט~):

דווקא מצב זה גרוע יותר, שכן בכך יעלו רבים בדעתם שיש תחליף ראוי לשיבות, ואזי יתברר שאך עצת היצר לחזק אותם המעטים, כדי למשוך את הרבים.

חששם של הרבנים היה כי צה"ל לוטש עיניו לא רק ל"נוער הברזלים" שנפלט מהישיבות, כי אם לצעירים מכל שכבות האוכלוסייה החרדית – נוער איכותי, שיתפתה לדרך החדשה שנפרצה. ח"כ רביץ הותקף על שטען בריאיון לשבועון **בקהילה** כי רבים מבני העדה החרדית אינם לומדים בישיבות, גם אם הם מזהים עצמם כתלמידי ישיבות. למרות שהאידיאל שלהם הוא להיות שייכים לעולם התורה, אמר הרב רביץ, הם אינם רוצים, או אינם יכולים, להתמיד בלימוד בישיבה, ומכאן שניתן לגייסם לצה"ל.

על דבריו אלו תקפו את ח"כ רביץ שהוא נכנע ללחץ החילוני להשגת הסדרים ופשרות על חשבון האידיאל של "עולם התורה" של הצעירים החרדים.

נתן זאב גרוסמן, עורכו של **יתד נאמן**, החזיק בעמדה קיצונית האומרת שאין כל מקום להידברות ושדרך ההתמודדות היחידה היא הידבקות ללימוד התורה: "גם בעניין זה מסורה בדינו הוראת גדולי הדורות, כי דווקא בתקופה של לחצים ואיומים, יש להתחזק שבעתיים ולעמוד על קוצו של יר"ד. בשעת הגזרה, מוסרים נפש אפילו על ערקתא דמסאנא". על פי נתן זאב גרוסמן, הרי כאשר גוזרים גזירה ותובעים "להידבר" בנושא שהוא ציפור נפשם של החרדים, התשובה היחידה היא: אין על מה לדבר (**יתד נאמן**, 10.2.04).

הרבנים מובילי הרעיון ספגו השפלות ויריקות בעוברים ברחוב החרדי, איומים וחרפות, כנהוג בעולם החרדי. על קירות בתיהם נרשמו סיסמאות בשחור ונתלו פשקווילים (כרזות קיר) בזו הלשון:¹⁵

'תאי גזים' לראשי הישיבות ולהורים. מסיתי הנח"ל הצליחו לפתות בחורים חשובים שיבואו בשבת זו ביריחו בנח"ל ולשקר להוריהם שנוסעים למירון. על ההורים והמשגיחים להיזהר ולא יתנו לשום בחור לנסוע לשום מקום בלי ליווי אחראי מבוגר.

כרוז-קיר אחר הקורא למלחמת קודש כנגד רעיון הנח"ל החרדי, מסיים במילים אלה:¹⁶
היהדות החרדית בארץ הקודש, אשר המשך טוהר עתידה נתון עתה על כף המאזניים, לא תשב בחיבוק ידיים... כולנו למערכה להצלת בחורי ישראל משמד.

באחת מאותן כרזות-קיר הייתה פנייה ובקשה גלויה "אודות הגזרה הנוראה של הנח"ל החרדי... חוסו נא על נפש בנינו בניכם אחינו אחיכם והגידו למלאך המשחית, הרף".¹⁷
חסידי סאטמר הקימו ועד פעולה למאבק בגיוס ליחידת הנח"ל החרדי, והוועד כינס אספות מחאה והפגנות נגד הפרויקט.

באמצע אפריל 1999 התכנסו בחורי ישיבות, מתגייסים חדשים של מחזור ב', במתנ"ס העירוני בשכונת רוממה בירושלים, לשיחה עם ראש אגף הנוער והנח"ל, יהודה דובדבני, על מסלול השירות הצבאי. דבר הפגישה הגיעה לאוזניהם של עסקני הציבור החרדי והללו הזעיקו עשרות צעירים שפרצו פנימה ועוררו מהומה רבת.

עם זאת, יש לזכור כי הפשקווילים על קירות הבתים בירושלים ובבני-ברק, הפגנות המחאה ומעשי הבריחות, הם מעשים של הגורמים היותר קיצוניים בחברה החרדית, ולא תמיד הם מבטאים את "ה-קול הדומם" של החברה החרדית כולה.

עם התקדמות הקמת היחידה, הלך וגווע קולם של המלעיזים, גם אם רבים אינם שלמים עם המהלך. תגובת אחדים ממובילי המאבק כנגד הקמת הנח"ל החרדי על שאלותי הייתה כי כישלון הרעיון לפתות ולגייס מאות אלפי בני נוער חרדי ולהוציא אברכים מאוהלה של תורה, הוא שאחראי לשקט שהשתרר ברחוב החרדי. האיום הוסר ואין עוד סכנה ניצבת בשער. המתגייסים הם תלמידי ישיבות הסדר, צעירים מהמגזר החרדי-לאומי ונוער שוליים שנשר מלימודי הקודש, שאינו שייך לעולם הישיבות. לכן, לדעתם של אלה, הוסרה הדאגה מלב גדולי התורה והציבור החרדי.

15 ארכיון אגף הנוער והנח"ל, משרד הביטחון, תיקי פרויקט הנח"ל החרדי.

16 שם.

17 שם.

עמדות ההורים

למאבק בגיוס הנוער החרדי יצאו גם הורים חרדים, שלא היו מוכנים לכל פשרה בנושא. בשלב הראשון היו הורים שאף החרימו והרחיקו את הבן הסורר מבייתם. עזיבתו את הישיבה והתנהגותו החריגה המיטו בושה על המשפחה ופגעו בסיכוייהם של אחיו ואחיותיו לשידוך טוב. לדוגמה: אחד המתגייסים, בן של רב חשוב באחת הקהילות החרדיות, לא הורשה לחזור הביתה. לאחר משא ומתן עם נציגי אגף הנוער והנח"ל, הסכים האב להקצות לו חדר צדדי בבית, אך הבן לא הורשה להגיע הביתה במדי צה"ל.

יחסם של רוב הורי החיילים לפרויקט היה אמביוולנטי. וודאי היו מעדיפים שבנם יתמיד בלימודיו בישיבה ויהיה לגדול בתורה. אך מאחר שהפסקת הלימודים הייתה לעובדה, והבטלה והשיטוט ברחובות טמנו בחובם סכנת התדרדרות, היווה הגיוס לצה"ל מקור תקווה. השירות בגדוד "נצ"ח יהודה" פתח דרך להשתלבות הבן במסלול אשר גם ישאיר אותו בעולם המצוות וגם יבטיח לו פרנסה בעתיד. עם כל זאת, נרתעו ההורים מביטויים פומביים של תמיכה בפרויקט, ובחוג המשפחה אף ניסו להצניעו. מהבן ביקשו להגיע ללא מדים ונשק, כדי לא לפתות את האחים הצעירים. ואכן, בתקופה הראשונה יצאו החיילים לחופשה ללא מדים ונשק והמעטו בדיבורים על חיי הצבא בפני האחים והחברים.

ככל שעלה מספר החיילים בגדוד הנח"ל החרדי שמשפחתם משתייכת לזרם הדתי-לאומי, גברה תמיכת ההורים בשירות הבנים. במחזור מרס 2004, 77% מקרב החיילים הגדירו את משפחתם כתומכת ויותר מכך בשירותם הצבאי. רק כ-10% השיבו כי משפחתם מתנגדת ואף אינה מקבלת את גיוסם לצה"ל.¹⁸

הדוגמאות הבאות משקפות את היחס האמביוולנטי: ב-17 בפברואר 1999 נערך יום ההורים הראשון לחיילי המחזור הראשון. לאירוע המיוחד הגיעו רק חלק מההורים. טירונים רבים זכו בביקורי חברים, אך לא בביקורי משפחה. בני המשפחה שהגיעו, ראו אז לראשונה בחייהם בסיס צבאי. בפני האורחים הוצגו אמצעי לחימה שונים והוסברו להם תכנית הטירונות ומסלול השירות של גרעין "נצ"ח יהודה". חלק מההורים התרגשו מהמסגרת, מהמשמעת ומהבן שנראה מאושר ובעל כבוד עצמי, ואחדים אף אמרו: "נתנו לכם ילדים ועשיתם מהם 'בני אדם'."

גם לטקס ההשבעה בסוף הטירונות לא הגיעו הורים רבים, והיו שהגיעו אך ביקשו לא להיחשף בשמותיהם. אחד מהורי החיילים שהגיע לטקס, ביטא את הרגשות המעורבים במשפחה על גיוסו של הבן לצבא באומרו (ידיעות אחרונות, 25.3.99):

18 שאלון עמדות בנושא דת וצבא, מחזור טירונות מרס 2004, מח' פסיכולוגיה ארגונית וצבאית, מתקן "אדם", צה"ל.

הייתי מעדיף שהוא יהיה בישיבה. אבל מרגע שהוא נפלט מהלימודים, זה פתרון מצוין עבורו. הוא גם יכול לתרום למדינה וגם להישאר חרדי. בבית אני מבקש ממנו לא לדבר על הצבא ליד האחים הצעירים שלו, כי אני בכל זאת רוצה שהם ילכו לישיבה ולא לצה"ל.

תגובה שונה וזווית ראייה אחרת היו לשלום, אבי משפחת אדרי מטבריה שהתייצבה לטקס בהרכב מלא (קול ישראל, רשת ב', 20.5.99):

הרבה זמן חיכינו שיהיה דבר כזה, כי היה קוטביות בעם נגד הגיוס, וברוך השם יש סוף-סוף גם לחרדים יחידות בצה"ל.

צה"ל

לא רבים בממסד הצה"לי אהבו את רעיון הנח"ל החרדי. הרמטכ"ל אמנון ליפקין-שחק, שבימיו הועלה הרעיון לראשונה, התחמק מקבלת החלטות. ראש אכ"א בתקופתו, האלוף גדעון שפר, התנגד להנעת הפרויקט.

הממסד הצבאי, שנכנס לפרויקט בלב חצוי, היה חלוק בעמדותיו באשר להצלחת הפרויקט. היו שחזו את הבעיות והקונפליקט שבהקמת יחידה צבאית-חרדית והעדיפו לוותר על הברכה ולהיזהר מפני הסכנה. בדיונים על התפתחות היחידה בעתיד, עלו ספקות לגבי היכולת להקים גדוד, שיתבסס על כוח אדם שבמקורו הבלעדי הוא תלמידי הישיבות החרדיות. גורמים בכירים בצה"ל מנו שורה של בעיות שהרחבת גיוס הנוער החרדי תערים על המערכת הצבאית:

- אוכלוסיית היעד החרדית היא, מנותקת מההווה הישראלית, חסרת יסודות ציוניים ולעתים אף עוינת לערכי מדינת ישראל.
- הנוער החרדי איננו מכיר את ערכי הדמוקרטיה וחינוכו מושתת על ערכי הדת ומצוותיה. המשימות המורכבות והקשות שצה"ל עוסק בהן בשנים האחרונות, מחייבות זהירות והקפדה על ערכים דמוקרטיים ואוניברסליים, המתנגשים לא אחת עם האמונה הדתית.
- מוקד ההתנגשות בין ערכי הדמוקרטיה וציוויי הדת בחברה הישראלית בשנים הקרובות יהיה על עתידן של רצועות עזה והגדה המערבית. כיצד יתמודדו חיילי הנח"ל החרדי בעימות בין הלכות הרבנים המתנגדים לפינוי ישובים יהודיים, לבין החלטות הכנסת והממשלה? ידו של מי תהיה על העליונה במאבק על נפש הלוחמים – של הרבנים או של מפקדי צה"ל?
- הכושר הגופני של רבים מבחורי הישיבה ירוד מאוד, מאחר שאין חינוך גופני במסגרות הלימודיות החרדיות.
- השינויים הגדולים בצה"ל במה שנוגע לשילוב נשים במסגרות הלחימה ובתפקידי פיקוד והדרכה ולשירות משותף ביחידות הקרביות ובבסיסים – סותר את ציוויי הדת של הציבור החרדי.

▪ הרבנות הצבאית עצמה איננה עומדת בפיקוח המחמיר של הרבנים החרדים, וזהו פתח נוסף לחיכוכים והתנגשות בין הממסד הדתי-צבאי לזה החרדי.

הרבנות הצבאית הראשית לא הייתה מעורבת וביקשה להתרחק מהבעיות הדתיות הייחודיות שצצו עם הקמת היחידה החרדית. הרבנות הצבאית הראשית הגיבה על האירועים יותר מאשר יזמה אותם. על פי עדותו של אל"מ (מיל") הרב יואל נחשון, סגן הרב הצבאי הראשי בשנים 1993-2002, לא התקיים, למיטב זיכרונו, כל דיון עקרוני ומעמיק סביב הקמת היחידה, וברבנות הצבאית הראשית התייחסו לפרויקט כמו אל כל מסגרת חדשה בצה"ל שיש לספק לה את הצרכים הדתיים (ריאיון עם הרב יואל נחשון, 17.3.05):

מאחר שהיו לחיילי היחידה מאפיינים מיוחדים, ממילא נדרשנו לטפל ולספק את הצרכים המיוחדים מבלי להתייחס לגוון המיוחד מבחינה מגזרית-פוליטית".

מינויו של הרב אלמליח לרב היחידה בראשית דרכה לא בוצע על ידי הרבנות הצבאית הראשית, למעשה הוא "נודב" לתפקיד על ידי יהודה דובדבני ראש אגף הנוער והנח"ל, שהיה מפקדו בעבר. יצא אפוא שאת הנעשה ביחידה מבחינה תורנית קבעו רבני עמותת "נצ"ח יהודה", בשיתוף עם הרב אלמליח שייצג לצורך העניין את צה"ל.

הרב יואל נחשון, סגן הרב הצבאי הראשי, שבין שאר תפקידיו היה אחראי על ההווי הדתי ביחידות צה"ל, ביקש להתייחס ליחידה בצורה מינורית ולא להיענות לכל הדרישות המפורזות מבחינה דתית. דרישות הכשרות למהדרין של חיילי היחידה נענו עד גבול מסוים, לא מעבר למה שצה"ל מספק לחיילים המקפידים בכשרות בשאר יחידות הצבא. נושא היחידה החרדית נידון בשיחות מסדרון של הרבנות הצבאית, ("מדיניות מסדרון", כפי שמכנה זאת יואל נחשון) ולא התפרסמו כל הנחיות או פקודות כתובות ביחס לאורח החיים הדתי ביחידה. להערכת הרב נחשון, החלטת שר הביטחון לשלב בנות ביחידות קרביות בצה"ל, היא שהביאה למספר ראשי ישיבות הסדר לדרוש כי בוגרי הישיבה ישרתו בנח"ל החרדי ולא במסלול הרגיל של ישיבות ההסדר.

מדיניותו של הרב הצבאי הראשי, האלוף גד נבון, הייתה לא להתערב. מאחר שמרקם היחסים בין השותפים לפרויקט, ובמיוחד הגורמים החרדיים, היה עדין ביותר, העדיף הרב גד נבון להניח לרבני המגזר החרדי להתוות ולנהל לפי דרכם את חיי הדת של חיילי "נצ"ח יהודה".

השינוי הגדול חל עם מינויו של הרמטכ"ל שאול מופז, ויותר מכך – עם מינויו של האלוף יהודה שגב לתפקיד ראש אכ"א. האלוף יהודה שגב היה הגורם המכריע בכל תהליך ההקמה בתוך הממסד הצבאי. יהודה שגב התוודע לנושא עוד בשנת 1974, כאשר שירת כקצין מיון ראשי בבסיס קליטה ומיון (בקו"ם). לדבריו (ריאיון עם אלוף (מיל") יהודה שגב, 18.1.04):

צה"ל באופן עקבי לאורך שנים לא רצה להתמודד עם התופעה וטען שזו החלטה פוליטית וצה"ל יכבד כל החלטה של הדרג המדיני. אנו סברנו שחייבים להתמודד עם הבעיה, כי להסדר זה

הצטרפו נוספים, וצפינו שלקראת סוף המאה הנוכחית נגיע למצב שכ-40%-45% מכלל הפוטנציאל של מדינת ישראל לא יתגייסו לצה"ל, ובאגף כוח אדם קיבלנו החלטה לטפל בכלל הלא-מתגייסים, לרבות תלמידי 'תורתו' אומנותו'.

בעדותו לוועדה הציבורית בראשות השופט בדימוס צבי טל, הציג האלוף יהודה שגב נתונים שהראו כי גיוסם של החרדים לשלוש שנים יאפשר לצה"ל לקצר את שירות החובה לגברים ל-32 חודשי שירות. שגב ציין בפני חברי הוועדה שהקמת שני גדודים סדירים של חיילים חרדים, שיבצעו תעסוקה מבצעית של תשעה חודשים מדי שנה, תפטור מפעילות זאת 72 פלוגות מילואים. שגב, הדגיש כי עיקר החשיבות הוא שחיילי המילואים יזמנו פחות למילואים, ובתקופות שייקראו – יוכלו להתאמן (הארץ, 3.10.99).

כדי ללמוד את הנושא ערך אגף כוח אדם מיפוי של האוכלוסייה החרדית לפי הזרמים וחררות הרבנים בציבור החרדי האשכנזי והמזרחי. בהמשך נערכו פגישות לא רשמיות עם הרבנים, ללא מדים וללא פרסום, במטרה להבין את הבעיות והצרכים של הציבור החרדי לזרמיו. המסקנה הייתה כי ההסדר המתמשך, שהיו בו ליקויים וחסרונות רבים, אינו טוב גם לציבור החרדי. משך השנים, רבבות תלמידי ישיבות קיבלו דחיית שירות, אך למעשה הם אינם לומדים. בעיית המצוקה הכלכלית, חוסר היכולת להיכנס למעגל העבודה כחוק והבעיות החינוכיות הקשות סביב תופעת ה"שבאב", הצריכו טיפול משותף למציאת הפתרון.

לדברי יהודה שגב, לא כל הגורמים בצה"ל תמכו בפרויקט בתחילת דרכו (הארץ, 3.10.99):

...צה"ל לא שש לכך. אג"ת [אגף תכנון] התנגד לעניין מאחר שסבר שלא נכון להקים יחידה מיוחדת לחרדים. משה יעלון [בוגי], שהיה סגן הרמטכ"ל, 'ישב על הגדר'. שאול מופז שהיה רמטכ"ל ויצחק מרדכי, שהיה שר הביטחון, הם אלו שהבינו את המסר של התהליך ותמכו בפרויקט ניסיוני. הרמטכ"ל השתמש בהקמת גדוד הנח"ל החרדי להגברת נושא המוטיבציה בצה"ל: הנה הצבא מגייס חרדים. איציק מרדכי השתמש בזה לצרכיו הפוליטיים, בעיקר לגבי ש"ס.

ב-24 בינואר 1999, הוצגה בפני הרמטכ"ל התכנית לגיוס פלוגה חרדית, המכונה "נצ"ח יהודה".

לאחר הצגת הנתונים הראשוניים ועקרונות היסוד, סיכם הרמטכ"ל כמה נושאים עקרוניים. מופז הדגיש כי מדובר באוכלוסייה מיוחדת, ועל כן יש להנחות את המפקדים המלווים לרגישות מרבית במהלך ההכשרה והשירות של המתגייסים. כמו כן קבע כי יש להגדיר הליך פיקוח ובקרה הדוק ביותר של קצין חינוך ונח"ל ראשי ושל ראש אכ"א.¹⁹ החיל שמונה לטפל בהקמת הפרויקט ודאג לכל צרכיו בראשית דרכו היה הנח"ל ומפקדו, אל"מ שרון דוידוביץ, שהיה תחת פיקודה של מפקדת קצין חינוך והנח"ל.

19 ארכיון אגף הנוער והנח"ל – תיק גדוד הנח"ל החרדי.

ההכשרה הצבאית אשר נקבעה בשלב זה הייתה הסמכה לרובאי 04, תוך הקפדה כי אין לעשות ויתורים בנושא ההכשרה הצבאית, הן בטירונות והן במהלך התעסוקה המבצעית. בדיון הראשוני לא אישר הרמטכ"ל את שיבוצם של חיילי הנח"ל החרדי בתעסוקה המבצעית באזור יהודה ושומרון וברצועת עזה. בנושא חשוב זה עתידים מפקדי היחידה, בגיבוי הרבנים ואגף הנוער והנח"ל, להיאבק עם שלטונות צה"ל.

על פי הנחייתו של הרמטכ"ל, חיפשו אנשי אג"מ מבצעים כבר מתחילה את הדרך לשלב את חיילי היחידה הנבנית בפעילות הביטחון השוטף. האינטרס המידי של הקמת גדוד חרדי קרבי היה היכולת לשבץ את חיילי היחידה תוך זמן קצר בפעילות הבט"ש ביהודה ושומרון, ולחסוך גיוס שבעה גדודי מילואים מדי שנה. הרצון לחסוך בגיוס אנשי מילואים נבע הן מההיבט הכספי הן מההיבט התפקודי של צה"ל. צה"ל העדיף לצמצם ככל האפשר את חלקם של כוחות המילואים בפעילויות השנויות במחלוקת פוליטית, דוגמת הפעילות בלבנון ובשטחים. עם יחידות סדירות אין מקום לדיונים ושאלות פוליטיות כפי שעולה הדבר לא אחת בשירות המילואים.

הדילמה שעמדה בפני ראשי צה"ל הייתה סתירת העיקרון הבסיסי של צבא אחד ומאוחד, על פי הנחות היסוד שקבע דוד בן גוריון, צבא שהוא מוקד סימלי קונצנזואלי המלכד סביבו את החברה הישראלית המפולגת. אולם למעשה נמצא צה"ל, זה מספר שנים במעבר מ"צבא העם" לצבא מקצועי, על כל המשתמע מכך. סטיוארט כהן מציין כי (כהן, 2001, עמ' 14):

...חלפו הימים שבהם אפשר היה לומר שמערכת שירות החובה הכולל בצבא מצדיקה את המוניטין שיצאו לה ככור היתוך לאומי. אדרבה, מבחינות חשובות רבות היא הפכה דווקא ליוצרת מחיצות לאומיות.

לעומת קביעתו של סטיוארט כהן, המדגישה את המחיצות, מתקבל דווקא הרושם כי בשנים האחרונות מאמץ צה"ל קו אחר, קו שהייתי מכנה פלורליסטי וליברלי, ושלפיו כל מגזר ומגזר יכול למצוא את מקומו תוך שמירת עקרונותיו ואורחות חייו המיוחדים לו. הגישה הליברלית והפלורליסטית שצה"ל נוקט בשילוב בני הדתות והעדות השונות, כמו גם בהתייחסות המגדר הנשי היא פריצת דרך רעיונית, ויותר מכך – שינוי במדיניות הכוונת כוח האדם. ראוי שחשיבה זאת תהווה מופת לכלל החברה הישראלית.

דווקא הממסד הצבאי, זה הנתפס כארגון שמרני שאינו פתוח לשינויים החלים בעולם הרחב, בחר לא רק להקשיב וללמוד את השינויים והמגמות התרבותיות המתהווים בחברה הישראלית, אלא גם לנסות ולמצוא את הנתיה לשלב ולהשתלב באותן תמורות. הנחת היסוד של הצבא היא כי הצבא אינו שחקן פסיבי והוא בו-בזמן משפיע על החברה ומושפע ממנה. ראשי המערכת הצבאית לא ויתרו אמנם על המושג "צבא העם", אך הם מחפשים דרכים חדשות להתמודד עם העובדות והנתונים והמשמעויות שלהם.

הגישה החדשה מקצה מקום נרחב יותר לצורכי הפרט ומתחשבת בהם בתהליכי הגיוס. גישה זאת מתבטאת, בין היתר, בשיווק מערך החיילות והתפקידים עוד לפני הגיוס. הרעיון לשווק את צה"ל, רעיון חדשני מובהק, שם את הדגש על בחירה אישית, על מניעים של מימוש עצמי והצלחה אישית. הצבא מנסה להתמודד עם מאפייני החברה הפוסט-מודרנית בערכים ובכלים שלה עצמה.

במדיניות חדשה זאת של הצבא בהתמודדותו עם התנאים והצרכים המשתנים של החברה הישראלית, נבנו מסלולי שירות ייחודיים הנותנים פתרון לא רק לאוכלוסיות השונות, אלא אף לכל צעיר המועמד לגיוס. מסלולי ההכשרה המקצועית המגוונים, הפותחים פתח להשתלבות בעבודה מיד עם השחרור, יוצרים מוטיבציה להתגייס. לדברי ראשי מערך כוח האדם בצה"ל, נוצר "מפגש אינטרסים" של הצבא ובני העדות השונות, בהם אפילו נוצרים, מוסלמים ובני העדה הבדווית.

במדיניות רחבה ופלורליסטית מעין זו, שקשובה גם לצרכים למאוויים של הפרט, השתלב רעיון הקמתו של גרעין נח"ל חרדי כפרויקט ניסויי.

אין ספק כי הירידה במספר המתגייסים לצה"ל מקרב החברה הישראלית בשיעור של 50% הייתה גורם מפתח בהתערורותו של הממסד הצה"לי ובשינוי דפוסי החשיבה לעתיד. לא ניתן היה להישאר אדיש מול נתוני הגיוס ומערכת הערכים המשתנים בחברה, ובמיוחד בקרב בני הנוער המועמדים לגיוס. נתונים קשים אלה חייבו לא רק דפוסי מחשבה חדשים, אלא עמידה על הצורך ועל היכולת לפנות לבני הנוער החרדי במסגרת הגישה החדשה. ראשי הצבא הפסיקו את תהליך ההכחשה המתמשך ואימצו את חוקי המשחק החדשים באשר להרחבת מעגל המתגייסים לשורות הצבא.

ברוח התמורות במרקם הדמוגרפי של מתגייסי צה"ל, טוען יגיל לוי כי "צבא העם" הפך ל"צבא של עממים" (לוי, 2003, עמ' 433). לוי מציג את הארכיטקטורה החברתית החדשה של הצבא שהופכת מקור משיכה לקבוצות חדשות. אכן שקיעתו ההדרגתית של הצבא כמוסד מרכזי בעיני החברה הישראלית, צמצמה באופן ניכר את ההתגייסות לצה"ל, ולחלל שנוצר נכנסו עתה קבוצות פריפריות. קבוצות אלה, משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות, מחפשות את עתידן ונהנות מהמוביליות החברתית שהשירות הצבאי מזמן. אשר לאוכלוסייה הדתית, המצויה בתחתית הסולם הכלכלי, השירות בצבא הוא עבורה מנוף להשתלבות בחברה ובשוק העבודה.

יהודה שגב, ראש אכ"א, לשעבר, גורס כי השינוי בכלל הצבא מאפשר גמישות פעולה גם לגבי פרויקט הנח"ל החרדי (ריאיון עם אלוף (מיל) יהודה שגב, 18.1.04):

יש היום בצה"ל 67 סוגי מסלולי שירות שונים לקבוצות שונות, למשל: בני משקים, חברי גרעינים, חטיבה טכנולוגית, חטיבה אקדמאית, הגדוד הדרוזי, הגדוד הבדואי, בני ישיבות ההסדר, מסלול למורים במגזר החרדי, מסלול טכנולוגי לחרדים ועוד מסלולים ייחודיים רבים. לכן לא ראינו בהקמת הנח"ל החרדי משהו חריג. לנו, באכ"א, לא הייתה בעיה להקים מסגרת מיוחדת. אמנם רוצים להגיע לכור היתוך ולצבא אחד, אך בשביל להגיע לרצוי צריך לעבור קודם במצוי. כמה

דוגמאות: נשים בצבא התחילו בצורה נפרדת, והיום כבר בבה"ד 1 יש נשים; הנח"ל היה למשל מסגרת נפרדת והיום הוא חלק מהצבא הרגיל. אין לי ספק שעוד 30 או 50 שנה כשהם (בני הנוער החרדי – המתגייסים לצה"ל) יהיו מספיק חזקים להתמודד כשווים הם יהפכו לחלק מהצבא.

ראשי המערכת הצבאית ראו בפרויקט הנח"ל החרדי ניסיון לסלול דרך לאלפי בני נוער חרדים המחפשים את עתידם ומבקשים להשלים השכלה, ללמוד מקצוע יצרני ולהשיג פרנסה בכבוד. המחשבה שביסוד הפרויקט הייתה כי היחידה תיועד לנוער חרדי בלבד, ובתהליך מתמשך, אם גם אטי, ילך זרם המתגייסים ויגבר.

ראש אכ"א מינה את אל"מ ציקי סלע, ראש ענף תכנון כוח אדם סדיר באגף, כפרויקטור מלווה של יחידת הנח"ל החרדי. אל"מ סלע ראה בהקמת היחידה משימה לאומית ראשונה במעלה, מעבר להגדרות צבאיות כפשוטן (ריאיון עם אל"מ ציקי סלע, 12.2.04):

אנחנו בצבא משרתים, אנו מחויבים במושג שנקרא שירות. יש משימות לאומיות שאתה נרתם למען החברה – להוביל שינויים בחברה הישראלית, לאו דווקא בצבא כגוף מרכזי ועיקרי בחברה הישראלית, אלא כחלק מהחברה כולה. כך אנו הסתכלנו על הפרויקט הזה. לא רק במשקפיים של הצבא, אלא במשקפיים של החברה כולה. לא דרך המשימה הצבאית נטו, אלא ראינו בכך את הערך של נתינה של עוד אוכלוסייה בתוך השירות הצבאי. ראינו את הפוטנציאל האדיר שיש בקבוצה הזו וידענו שברגע שאנחנו פורצים בקטן, טיפה ועוד טיפה, בסוף יהיה ים. הרקע, אני מאמין גדול מאוד במושג של צבא העם. אני חושב שמדינת ישראל לא יכולה להתקיים בלעדיו. צבא העם זה צבא שכל העם מזדהה אתו, שהוא הגורם המשותף והמאחד שכולם יודעים להצביע עליו.

אל"מ סלע, כמו רוב הקצינים באגף כוח אדם הוצתו בהתלהבות של מפקדם, האלוף יהודה שגב, ונתנו יד להקמת היחידה, תוך התגברות על הבעיות הביורוקרטיות שצצו במהלך העבודה. מתוקף תפקידו היה סלע אחראי על מדיניות הגיוס, על נוהלי הגיוס והשיבוץ ועל שאר תחומים הכרוכים בהצבת המפקדים, החיילים וחיילי המפקדה של היחידה המתוכננת. צוות הפרויקט באכ"א הזרים כוח אדם ומשאבים מעל ומעבר לפקודות היבשות בניסיון לפתור את הבעיות הקשות של יחידה חרדית, שלא רבים בצה"ל שמחו על הקמתה.

בשנה וחצי הראשונות של התהליך פעל בתוך אכ"א צוות הקמה, שדאג לבניית היחידה תוך הקצאת משאבים אשר לא הוקצו בתכניות העבודה של צה"ל. צוות הפרויקט לא חיפש ולא קיבל פקודות הקמה לארגון היחידה מאגף התכנון שהתנגד לפרויקט. במסגרת המשאבים של אכ"א, בשיתוף פעולה עם אגף הנוער והנח"ל וחיל הנח"ל, חיפש הצוות דרך להביא את בני הנוער להתגייס ולהתחיל בפרויקט ניסיוני. אל"מ סלע מספר (ריאיון עם אל"מ ציקי סלע, 12.2.04):

...הצוות היה מאוד מצומצם. בהתחלה זה היה ראש אכ"א, דובדבני ואני שחיברנו בנקודות מסוימות אנשים רלוונטיים לתוך התהליך. ממש חיפשנו איך אנו עושים זאת בניגוד לכל הכללים, גייסנו את כל מי שרצה גם אם הוא לא עמד בכל הקריטריונים. כלומר פרצנו את כל הכללים, כמוכן – עם אישורים וכל דבר מעוגן בצורה מסודרת. אתן לך דוגמאות, למשל פרופיל: לא הייתה

לי בעיית פרופיל. כל מי שכשיר לשירות גויס לפלוגה מבצעית. בנינו פלטפורמה כזו שבפלוגה הזו כל מי שגויס, יעשה במסגרת הזו את מה שהוא מסוגל, דבר שלא היה מקובל".

על מנת לטפל בגיוס הנוער החרדי, התקבלה החלטה לגייס לצבא הקבע אחד מהקבוצה, שהפך למגייס של יחידת הנח"ל החרדי. אדם זה זיהה את הבעיות של בני הנוער החרדי המועמדים לגיוס, ומחלקת פרט באכ"א, טיפלה בנושא הזה.

חיילים בעלי פרופיל נמוך נקלטו במסגרת הפלוגה הראשונה, ולאחר פרק ראשוני בטירונות, נקלטו במפקדת הגדוד בתפקידים של תומכי לחימה ומנהלה (קשר, חובש, טבח וכו'). סוג אחר של פשרות היה בנושא תנאי השירות של המתגייסים. הנוער החרדי נותק ונקרע ממרחב המחיה החברתי-תרבותי הטבעי שלו, לעתים בניגוד לרצון של ההורים, המשפחה והקהילה. היה אפוא צורך לתת להם מענה במסגרת תנאי שירות החורגים מהרגיל: הענקת מגורים, מענקים כספיים, דמי מחיה וכרטיסי נסיעה באוטובוס. חייל מן השורה המבקש לקבל מגורים, צריך להמציא הוכחות למצבו, ואילו לחיילי הנח"ל החרדי מצאו פתרונות מקלים. אפילו בטיפולי שיניים זכו המתגייסים, עוד לפני השירות, מאחר שבאו מבתים שלא יכלו לשלם עבור טיפול כזה. עוד בעיה שאותרה: לאף מועמד לגיוס מבין החרדים לא היה רישיון נהיגה. לבניית מחלקת הרכב חיפשו קציני אכ"א חיילים בעלי רישיונות נהיגה, ומשלא נמצאו מימנו קורס נהיגה לכמה צעירים המועמדים לגיוס.

המתגייסים עברו מבחנים חוזרים לבדיקת פרמטרים צבאיים, וקיבלו הבטחה כי מי שיבקשו ללכת לקצונה ייבחרו על פי המלצות המפקדים ולא על פי נתוני מבדקים אלה.

לבניית סגל הפיקוד של המחזור הראשון גויסו בני ישיבות ההסדר, שהתנדבו לתפקיד ושהבינו את גודל המשימה וחשיבותה. הרצון לשלב את החרדים במסלול צבאי קיים ולא ייחודי הוא שכיוון לבחירת מסלול הנח"ל כפלטפורמה מתאימה להקמת היחידה החרדית. מסלול השירות הותאם למסלול הנח"ל, ושלב המשימה הנח"לאי הוסב לשנת לימודים והכשרה לקראת החיים האזרחיים.

מפקדת הנח"ל בפיקודו של אל"מ שרון דוידוביץ' הייתה שותפה ואחראית לכל המהלכים מתחילת הדרך. סגן-מפקד הנח"ל, איתן עוזרי, הוצב כמפקד הפרויקט, ויד מינו היה הרב אלמליח, הרב של הנח"ל. השניים היו למעשה צוות השליטה אשר הוציא מן הכוח אל הפועל את ההחלטות המטכ"ליות שנתקבלו במשותף על ידי אגף הנוער והנח"ל וראש אכ"א. מעורבותו האישית של ראש האגף דובדבני בהחלטות יום-יומיות ובכל נקודה שבה "נתקעה העגלה", סייעו בהגשמת החזון ומימושו.

גם כאשר החלה היחידה לבצע תעסוקה מבצעית, היא הוכפפה לגדוד הנח"ל 903, עד אשר הפכה ליחידה עצמאית. אגף הנוער והנח"ל היה האחראי על שנת המשימה בתיאום עם העמותה וענף הפרט, לרבות שליחתם של החיילים ללימודים. הרעיון היה לבנות מקצועות שישוימו גם בחיים האזרחיים, דוגמת מחשבים, וכן להשלים לימודי יסוד כמו מתמטיקה

ואנגלית. כמו כן נקבע כי בזמן השירות ילמדו החיילים לימודי קודש. החלטה זאת נתקבלה בתיאום עם עמותת הרבנים "נצ"ח יהודה", שמתפקדה היה לספק העשרות וחזיונים בתחום לימודי הקודש. זה היה חלק מההבנות שהתקבלו בין ראש אכ"א ורבני העמותה. ניסוי הקמתו של הנח"ל החרדי היה אפוא פרי הפשרה בין האינטרסים הפוליטיים והאינטרסים של צה"ל. שלוש מטרות הנחו את הקמת גדוד "נצ"ח יהודה":

מטרה צבאית – הקמת גדוד חי"ר קרבי שיסתמך על עתודות הנוער החרדי שאיננו לומד בישיבה.

מטרה לאומית – גישור ופשרה בסוגיית גיוס החרדים.

מטרה חברתית – הכנה חברתית, השכלתית ומקצועית להשתלבותם של בני הנוער החרדיים בחברה.

מסלול השירות שגובש ליחידה כלל 36 חודשי שירות במדים אשר התחלקו כלהלן:

18 חודשים – הכשרה, תעסוקה מבצעית ואימונים.

12 חודשים – פרק המשימה שבו ישלימו החיילים את השכלתם וירכשו מקצוע.

6 חודשים – תעסוקה מבצעית.

לאחר ששלושת המחזורים הראשונים השלימו את השירות, שונה המסלול. מעתה, החיילים משרתים שירות צבאי מלא במשך שנתיים ברציפות, ולאחר מכן הם יוצאים לפרק המשימה – שנה בה הם משלימים את השכלתם ורוכשים מקצוע.

3 מפרויקט ניסיוני לגדוד קרבי – מי היו המתגייסים הראשונים?

בשנה הראשונה התקשו המגייסים למצוא בני נוער שיסכימו להצטרף לנח"ל החרדי. הקבוצה הראשונה, בינואר 1999, מנתה 31 בחורים בלבד. רק בספטמבר של אותה שנה הצליחו הרבנים להשלים מסגרת שנייה של 58 מתגייסים. גדוד "נצ"ח יהודה" היה בשלב זה יחידה מצומצמת של בני נוער חרדי המחפשים את דרכם והחצויים בין שני העולמות. אחד משני הצעירים החרדים בצוות הגיוס הראשון של הנח"ל החרדי היה יוסי קצנלבוגן. יוסי עזב את בית הוריו החרדים כבר בגיל 16 וחצי היות ולא מצא את מקומו בעולם הישיבות (ריאיון עם סגן יוסי קצנלבוגן, 4.12.03).

הייתי נחשב עילוי גדול בישיבה. בכיתה ו' אמרו שאני אקפוץ "לישיבה קטנה".

הייתי לומד כל היום, איזה 18 שעות ביום, הכול היה נורא מעניין אותי, ונורא משך אותי, וזה מה שתפס אותי. באיזה שהוא שלב התחילו השאלות היותר רציניות: למה אני עושה את הכול? מה גורם לי להמשיך וללמוד?

יוסי החליט להתגייס, וכשהוצע לו לסייע בהחתמת צעירים חרדים לגרעין החרדי, התלהב, ויחד עם עוד חבר בשם רועי גודל, הם גויסו למשרדו של דובדבני בתפקיד גייסים. השניים הכירו את הנוער שנפלט מהישיבות ואת מקומות הבילוי שלו, הם נפגשו עם הנערים במדרחוב, בכיכר ציון בירושלים, בבתי הקפה ובברים שבהם בני נוער נוהגים לבלות. הגיוס התנהל בכל המרכזים החרדיים ברחבי הארץ, 2-3 נערים בכל מקום. בן זוגו של יוסי לתהליך הגיוס והחתמת הנוער היה רועי. הוא נולד בקיבוץ נתיב הל"ה, כשהיה בן שנתיים עברה משפחתו לרחובות וכעבור שנים אחדות חזרה בתשובה (ריאיון עם סגן רועי גודל, 27.11.03).

אני הקטן במשפחה, ולכן גדלתי במשפחה חרדית. אני למדתי בהרבה ישיבות. כשהגעתי לגיל 18 החלטתי שאבדך כולל אני לא ארצה להיות גם בגלל הרקע שלי – אני באתי ממשפחה דתית, והאחים שלי יצאו לעבודה. החלטתי שאני הולך בדרך שלי, להבדיל מאחרים שלא רצו ללמוד, שלא התאימו ומצאו את עצמם ברחוב, מה שנקרא "נערי שבאב", "נערי הברזלים", למרות שזו סטיגמה לא יפה ויש שם בחורים מצוינים. אני הגעתי לשלב שלא רציתי להמשיך את הישיבה ובאתי אל הרבנים ואמרת שאני עוזב. הייתי נחוש בדעתי שאני רוצה להתגייס ולהשתלב בלימודים. זה היה בקיץ 1997.

עוד כשנה וחצי נאלץ רועי להמתין עד שמצא את הדרך לרב בר-חיים, שהראה לו את הדרך למסלול הנח"ל החרדי. מכאן ואילך התחיל במלאכת הגיוס וההרשמה יחד עם יוסי קצנבלוגן, והשניים ארגנו מפגשים וטיולים לבני נוער חרדים ברחבי הארץ שהסתובבו ברחובות, או עבדו "בשחור", או בילו את לילותיהם בברים ובמועדוני לילה (ריאיון עם סגן רועי גודל, 27.11.03).

...לבוא לשכנע ילד חרדי ציונות, זה לא מדבר אליו, אבל לצאת מהסטיגמה של חרדי סוג ד' ולהיכנס לעולם העבודה. אני החלטתי שאני מוכן לעזור, והחלו פגישות פעם בשבועיים. היו בחורים, בעיקר מאזור ירושלים, גם יותר מבוגרים. האוכלוסייה של השבאבניקים התרכזה בירושלים, ואליה באו מכל המקומות.

היינו נוסעים לירושלים ולבני ברק. כל בחור שנראה לנו, התחלנו לשאול אותו מה הוא עושה וסיפרנו לו על הרעיון של צבא בשילוב עם לימודים שיכין אותו לחיים כדי שלא תצטרך לעבוד "שחור". כמובן שהצעדים הראשונים לא היו פשוטים בכלל, אבל לא נרתענו ולא פחדנו. כאן מתחילה המלחמה הגדולה. הרעיון הוצג כיחידה חרדית בצבא, עדיין לא נח"ל. כאן הרבנים של ישיבות טיפוליות החלו תוקפים אותנו, כי הם התמחו ברעיון לקחת את הבחורים שנשרו מהישיבות ולמצוא להם מסגרת ואיך שהוא למצוא להם פתרון. אנחנו הבנו שאנחנו מאיימים על קיומם.

היו בחורים שכבר שנתיים לא בישיבה, ואותם ניתן היה לגייס. הרבנים באו לישיבות בהתרוסות ועשו הרצאות שלמות על "גונבי הנפשות", "גונבי הילדים" ממש בצורה מחמירה. בעצם המלחמה נעשתה יותר ויותר קשה, אך יוסי ואני לא נרתענו והמשכנו ללכת ולשכנע. לא ניסינו להוכיח, הקו שלנו היה איפה אתה עומד היום ואיפה תהיה אחרי שלוש שנים בצבא.

תהליך הסינון שעברו החיילים המיועדים היה מורכב משלבים אחדים. ראשית ביקשו הרבנים לוודא כי הנערים שמבקשים להתגייס אינם סובלים ממשבר זמני. מנגד, הם אישרו את גיוסם לגרעין של צעירים שאינם בנויים להתמודדות עם תכנית הלימודים התובענית של הישיבה החרדית.

גם שלטונות צה"ל ביצעו סינון משלהם. עשרה אחוזים מבני הנוער שביקשו להתגייס לגרעין הראשון נפסלו על ידי צה"ל – שניים משום שהיו חברים בתנועת "כך", אחד נוסף מפני שהיה בעל תיק פלילי במשטרה, ועוד מועמד שנפסל על ידי הקב"ן (קצין בריאות נפש).

שבועיים לפני הגיוס, אחרי שכבר חוו מספר טיולי גיבוש משותפים, התרכזו הצעירים לאימון הכנה במסגרת הגדנ"ע. היו אלו בני נוער ששברו את כל המסגרות והפרו את כל המוסכמות של הרחוב החרדי. המוטיבציה שלהם לא הייתה ברורה, חלקם התחייבו שירשמו לגיוס אחרי שיעברו את החוויה במחנה הגדנ"ע.

שבוע הגדנ"ע היה לנערים אלה בבחינת הלם תרבותי. מיד עם הירידה מהאוטובוס, ניגש אליהם רב"ט נמוך קומה שהעמיד אותם בשלשות תוך צעקות, הפך ברגע אחד את חבורת נערי הפרא לילדים מפוחדים וממושמעים. היה זה הלם הסתגלות ראשוני למערכת הצבאית. בעקבותיו נערך מסע רגלי שבו נערים חסרי כושר גופני בסיסי התמודדו, בחריקת שיניים, עם המאמץ הפיזי. הנערים לא נשברו, איש לא התלונן ולא

פצה פה. לכולם הייתה גאווה שהנה פרצו דרך ועשו מעשה ועמדו במשימה. שבוע ההכנה לצה"ל כלל שדאות, התמצאות בשטח, משמעת צבאית, שיעורי כושר גופני, מסעות ומטווח ברובה. בתום שבוע ההכנה התגבש גרעין של 31 בני נוער חרדים שהיה נכון להתגייס לצה"ל.

הגרעין הראשון – הטירונות

ביום הגיוס של המחזור הראשון הכין בסיס קליטה ומיון בצה"ל את הליך החיול, תוך הקפדה על סגירת השטח בפני חיילות הבסיס. הצעירים הנרגשים החליפו את לבוש האברכים החרדי במדי צנחנים. הנערים קיבלו נעלי צנחנים, והובטח להם שיעברו קורס צניחה במהלך השירות. לאחר הבדיקות הרפואיות, הזריקות וקבלת הדסקית האישית, נראו כחיילים לכל דבר. המדים זקפו את קומתם, והנסיעה באוטובוס להיאחזות "רותם" שבבקעת הירדן עברה בשירה ובמורל גבוה. היחידה הוצבה בהיאחזות והוכפפה לגדוד נח"ל שהיה אחראי על הגזרה במרחב. סדר היום, האימונים ונוהלי המשמעת נקבעו כולם על ידי מפקד הפלוגה (מ"פ) תוך מעורבות מלאה של מפקדת הנח"ל שהייתה אחראית לפרויקט מבחינה פיקודית. המגויסים עברו מסלול טירונות רגיל של חיל רגלים, תוך הקפדה על בנייה מדורגת של המאמץ הגופני. במהלך ארבעה חודשים עברו החיילים אימון הפרט, שדאות, הסתוות, מטווחים, אימוני כושר גופני, ריצות ומסעות לילה, אימונים מתקדמים של הכיתה והמחלקה והוכשרו כלוחמים קרביים לכל משימה שתידרש.

לכאורה הייתה הפלוגה כפופה למפקדת גדוד הנח"ל בגזרה, ומפקדה זאת אמנם סיפקה במידת היכולת את כל הצרכים המנהליים של הפלוגה. אולם הטיפול האמתי בכל הבעיות הייחודיות והקשות של הפלוגה, תוך דיון עם המפקדות הממונות, היה בידי סגן-אלוף איתן עוזרי, מפקד בכיר במפקדת הנח"ל, שמונה למפקד הראשון של היחידה.

ב-19 במאי 1999, לאחר ארבעה חודשי טירונות, נערך טקס סיום הטירונות וקבלת הכומתה הירוקה של הנח"ל. 30 חיילי המחזור הראשון של היחידה הגיעו להר הרודיון לאחר מסע כומתה בן 50 ק"מ. על במת המכובדים ניצבו זה לצד זה מפקדי הצבא והרבנים, ויהודה דובדבני, ראש אגף הנוער והנח"ל, הרגיש כחתן תחת חופתו. בדבריו ללוחמי הנח"ל החרדי אמר (קול ישראל, רשת ב', 20.5.99):

חייתי זמן רב כדי לומר 'אחי הלוחמים'. הגרעין הזה, גרעין "נצ"ח יהודה", הוא הנחשון שאתו אנו פורצים את הדרך שהעדה החרדית תיקח חלק בביטחון המדינה ותהיה חלק מהמדינה והחברה. ואני מוסיף ואומר, מי שלומד ימשיך בלימודיו, אבל אלו שאינם לומדים יבואו ויצטרפו לשורותינו.

בטקס השתתפו רבנים, בני משפחה ובני נוער חרדים המיועדים למחזור השני. הטקס הסתיים בשירת "התקווה" ו"אני מאמין" – ריטואל אשר יחזור בכל הטקסים של חיילי הגדוד בעתיד. עם סיום הטירונות, נכנסה הפלוגה לתעסוקה המבצעית במוצבי בקעת הירדן. 26 לוחמים השלימו את הטירונות הקרבית, וארבעה חיילים נוספים עברו לפלוגת המפקדה. רק חייל אחד עזב בשלב זה את הצבא. החיילים הוסמכו לרובאי 04 – רמת הכשרה הנמוכה מזו הנהוגה ביחידות הקרביות.²⁰ במסגרת הכשרה זאת, החיילים אינם מתאמנים בכל סוגי הלחימה הנהוגים במסלול הכשרת הלוחם, רובאי 07 של חיילי חטיבת הצנחנים, חטיבת גולני או חטיבת גבעתי. כמו כן אינם מקבלים את כלי הנשק והציוד ששאר לוחמי החי"ר של צה"ל מקבלים. הנחת היסוד בעת הקמת הגדוד הייתה שחיילי היחידה לא יישלחו למשימות בחזית, וגם בפעילות הבט"ש ישובצו בגזרה יותר שקטה.

בשלבם הראשונים לא נתן הממסד הצבאי אמון רב ביכולת המבצעית של החיילים וראה בהקמת היחידה פרויקט שיקום של בני נוער חרדי יותר מאשר יחידה צבאית קרבית. חטיבת בקעת הירדן, האחראית על הפעילות המבצעית באזור, לא הייתה מוכנה לקבל את פלוגת הנח"ל החרדי אלא כתוספת לכוח המבצעי הרגיל בגזרה. מפקד החטיבה לא הסכים לשבץ את הפלוגה בקו במקום פלוגת מילואים. מפקדי היחידה, בסיוע ראש אגף הנוער והנח"ל, יהודה דובדבני, פנו לכל המפקדים הבכירים בצה"ל והזמינו אותם לתרגילי אש של הפלוגה כדי להוכיח את היכולת המבצעית. תרגיל האש והשיחה עם החיילים שכנעו את המפקדים הבכירים, והפלוגה תפסה מוצב על גבול הירדן. מספר הרב שמעון אלמליח, הרב הצבאי של הנח"ל (ריאיון עם הרב אלמליח, 14.2.03):

חטיבת הבקעה לא הייתה מוכנה לקבל אותנו, לא על חשבון המילואים לא על חשבון הקו. בסופו של דבר דובדבני בא להיפגש עם רמ"ט פיקוד מרכז. רצנו אתו לכל הפעילויות בבקעה, שבכלל לא קשורות לנח"ל החרדי, ובסופו של דבר הבאנו אותו לנח"ל החרדי.

עשינו לו תרגילי אש הצגה, ובמפגש החלו החיילים לשאול שאלות: מה עם קורס צניחה? מה עם מקלע "נגב"? מה עם כלים מחלקתיים? ראש מטה פיקוד מרכז, ראה את התרגיל, ואחר כך את החיילים, והוא היה בהלם, ואז הוא החליט לקבל אותם לבקעה.

אבל אמרנו, אנחנו לא רוצים קו רגיל, אנחנו רוצים מוצב חודר, מוצב "ינשוף". הוא אמר, תבואו, תראו אם ניתן לביצוע. באנו למוצב של 4-8 חיילים מקסימום. לא ניתן להכניס 30 חיילים, ואז דובדבני אמר, אני אביא קרוונים. היו לו במקרה קרוונים שהיו מיועדים להיאחזות אלישע

20 על פי אגף תכנון, הייעוד של יחידת הנח"ל החרדי היה לוחמי חי"ר קל, שאינם עוברים הכשרה זהה לזו של יחידות החי"ר הרגילות של צה"ל וגם אינם מקבלים את תקן כלי הנשק והציוד המתוקנן ליחידות הקרביות. (דוגמת "קרק"ל" [קרב-קל – גם שם של חתול מדבר], יחידה קרבית הכוללת בנות שהוקמה בפיקוד הדרום, לאורך הגבול המצרי השקט). יש לזכור שבפלוגות אלה משרתים גם חיילים שהפרופיל הקרבי שלהם נמוך מזה המאושר ליחידות החי"ר הרגילות.

למדרשה של הנח"ל. עצרנו את זה והבאנו אותם ל"ינשוף", וסידרנו להם חדרי שינה, חדר אוכל, בית כנסת, הכול.

האוגדה לא האמינה, אוגדה 162 והחטיבה היו בהלם, קרוונים חדשים עם מזגנים והכול, היה רק צריך להגיד איפה למקם אותם. הבאנו פלוגה שלמה וביצענו תעסוקה.

יוזמי ומפקדי הנח"ל החרדי לא היו מוכנים לוותר על הגשמת החזון של יחידה קרבית המשלבת ערכים צבאיים העומדים בדרישות הגבוהות ביותר, עם שמירת אורח החיים הדתי המוקפד של הציבור החרדי. המלחמה על כבודה של היחידה, בוודאי בשלבים הראשונים, תרמה לתדמיתה החיובית הן בקרב הציבור החרדי והן בקרב מפקדי צה"ל.

הצטרפות תלמידי ישיבת מרכז הרב למחזור הראשון

תקופה קצרה לאחר סיום הטירונות והכניסה לקו של המחזור הראשון, הרב מגנס, ראש ישיבת מרכז הרב, פנה אל הרב בלוך בבקשה לבחון עם השלטונות את האפשרות שאברכים במעמד "תורתם אומנותם", שמתגייסים בהסדר מיוחד (הקרוי בישיבות "הסדר מרכז"), יתגייסו לנח"ל החרדי לתשעה חודשים. היה זה פתח לצירופם לנח"ל של צעירים בעלי רמה גבוהה ביותר, תלמידי מרכז הרב, ששירתו עד אז בשריון.²¹ הרב מגנס היה סבור כי הצעירים יעדיפו את המסגרת החרדית שתאפשר להם לשרת יחד, ולא כבודדים הפזורים במחלקות הגדוד, מה גם שהנח"ל החרדי מעניק תנאים מיוחדים של כשרות וצניעות. סיבה נוספת בזכות השירות בנח"ל היא שהאברכים יראו בשירות המשותף עם שאר החיילים עזרה רוחנית ואידאל חשוב.

היה ברור שגיוס קבוצה איכותית מבחינה דתית ואידאליסטית לנח"ל החרדי יחזק את היחידה ויהפוך את הרעיון כולו למקובל ואף מפתה בעיני אוכלוסיות איכותיות נוספות בחברה החרדית.

אימון מתקדם של המחזור הראשון

הפלוגה הראשונה שירתה בתעסוקה עד סוף ספטמבר 1999 ויצאה לתקופת אימון מתקדם. להעלאת המורל והגברת הגאווה יצאו חיילי הפלוגה לקורס צניחה. גם יזמה זאת מומנה על ידי אגף הנוער והנח"ל ולא על ידי מוסדות הצבא.

רק שתי הפלוגות הראשונות זכו בקורס צניחה. ב-28 בדצמבר 1999 סיימה הפלוגה הראשונה את מסלול הלוחם, ובמסדר הסיום התייצבו כ-20 מתוך ה-31 הלוחמים

21 מכתב מאת דוד בלוך ליהודה דובדבני מיום 18.7.99, ארכיון אגף הנוער והנח"ל. הרעיון לגייס בני ישיבות חרדיות קדם עור וגידים החל מהמחזור השלישי, ולמעשה העמיד את הגדוד על בסיס מוצק הן מבחינה מספרית והן מבחינה איכותית.

שהתחילו את המסלול. 11 לוחמים מבוגרי המסלול יצאו לקורס מ"כים ולימים הצטרפו כמפקדים למחזורי הגיוס השני והשלישי. גם בשלב זה לא נתן עדיין הממסד הצבאי את אמונו בחיילי היחידה. על פי החלטת מפקדת זרוע היבשה, נשלחו החיילים לקורס אג"ם ולא לקורס המ"כים הרגיל של יחידות הח"ר. קורס אג"ם הוא קורס מקוצר, והדרישות הגופניות והמבצעיות בו נמוכות מאשר בקורס הרגיל.

על רקע המגבלות הקשות והקשיים שעמדו בפני יוזמי הפרויקט, הייתה זאת פריצת דרך מרשימה. הקמת יחידה צבאית קרבית, שתעמוד במשימות קרביות ותחרוג מפרויקט שיקומי לבני הנוער החרדי גרדא, הייתה הישג מפתיע.

המגבלות היו רבות: רמת כוח האדם שגויס, מפקדים שקובצו מכלל יחידות צה"ל וממילואים, היעדר מסגרת גודית אינטגרלית המייצגת את הצרכים של היחידה במפקדות הגבוהות ומתווכת מול הממסד הצה"לי הספקן. מגרעתה העיקרית של היחידה היה היעדר מפקדה גודית אורגנית, ובה מחלקת מבצעים והדרכה לטפל בתכניות האימון הצבאי ובהכשרת הלוחמים, בפלוגת מפקדה האחראית להצטיידות לפתרונות לוגיסטיים מתאימים ובשלישות אורגנית על כל המשתמע מצורכי כוח האדם הייחודי של יחידה חרדית ראשונה בצה"ל. את כל הפונקציות החסרות מילאו ראש אכ"א, יהודה שגב, וראש אגף הנוער והנח"ל, יהודה דובדבני, שעבדו ישירות מול מפקד המשל"ט (מפקדת שליטה) ועקפו את הנהלים והפקודות היבשים של הארגון הצבאי. יוזמי הפרויקט פתרו את מרב הבעיות בנושאי כוח אדם וציוד מאחר שהאמינו בכוחו ובעתידו של גדוד הנח"ל החרדי.

המחזור השני

ב-1.9.1999 התגייסו 58 צעירים למחזור השני של גדוד הנח"ל החרדי. המחזור השני היה האחרון שהורכב רק מבני הציבור החרדי. מגייסי הגרעין השני יצאו בקול קורא אל הנוער החרדי שנפלט מהשיבות. לשון המודעה אל בני הנוער מעניינת לכשעצמה בעירוב השפות והביטויים. המודעה פונה אל בני הנוער בעברית של חולין המעורבת בשפתם של תלמידי הישיבות. (ארכיון אגף הנוער והנח"ל, תיק "נצ"ח יהודה", דף הסברה שהופץ בין הנוער החרדי לקראת גיוס הגרעין השני, 1999):²²

22 ארכיון אגף הנוער והנח"ל, תיק "נצ"ח יהודה", דף הסברה שהופץ בין הנוער החרדי לקראת גיוס הגרעין השני 1999.

אם אתה בחור השייך לחוג החרדי ואינך לומד בישיבה...

עצור !!!

אם אתה מרגיש כמוני, שלא מיצית את עצמך בישיבה!
אם אתה מרגיש כמוני, שלהסתובב סתם כך אין בזה תכל'ס!
אם אתה מרגיש כמוני, שהפכת בעיני השכנים והמכרים למשל ושנינה!
אם אתה מרגיש כמוני, שעתידיך אינו מבשר לך טובות, עקב היותך חסר מקצוע !

מקומך אתנו !!!

חפץ אתה להרגיש הרגשה נפלאה של בן יקר לקב"ה המקדש שם שמים בכל דרכיך?
חפץ אתה להיות שותף "בקיום עולם מלא" במצוות הצלת נפשות בכל רגע?
חפץ אתה להיות שותף במצוות יישוב ארץ ישראל?
חפץ אתה לבנות בית נאמן בישראל ולקיים את חובותיך בפרנסת משפחתך?
חפץ אתה לחזק את אישיותך וללמוד להתגבר על קשיים?

הצטרף אלינו !

עד היום לא יכולנו להתגייס לצבא, בהיעדר מסגרת המתאימה לנו.
לא יכולנו ללמוד "אמנות המכבדת את בעליה" בהיעדר מסגרות מתאימות.

כעת יש פתרון, בעזרת השם!

**אנו, חברי הנח"ל "נצ"ח יהודה ב',
העומדים להתגייס בקיץ תשנ"ט הבא עלינו לטובה,
קוראים לך להצטרף אלינו!**

אל המחזור השני הגיע יחיאל סטיגמן, צעיר חרדי מניו-יורק, שביקש להתנדב ולהצטרף לגרעין הנח"ל החרדי. יחיאל הגיע לישראל ימים אחדים לפני הגיוס, בברכת הוריו, קיבל תעודת זהות ישראלית ולמחרת התייצב עם שאר בני הנוער בבסיס קליטה ומיון לקבל זריקות חיסון, לקבל מדים וציוד, והיה לחייל צה"ל מן המניין.

גם מתנדבי המחזור השני, רובם ככולם מהציבור החרדי נתקלו בעויונות ובמתקפה מצד הרחוב החרדי. הרחובות שוב מלאו בפשקווילים, אותה עיתונות קיר שחירפה וגידפה את "מלאכי השטן החוטפים את בני הישיבות לזרועות הצבא". גדולי התורה תמכו בתכנית הנח"ל החרדי, אך עדיין מיאנו לבטא את תמיכתם בגלוי.

המחזור השני של היחידה הושבע בכותל המערבי, לאחר מסע מפרך בהרי ירושלים. החיילים נכנסו נרגשים לרחבת הכותל המערבי, קצת צולעים, מתגברים על היבלות הרבות וזוקפים את ראשם בגאווה מול קהל ההורים והמתפללים שמילא את הרחבה. מאות מתפללים הפסיקו את תפילתם ובאו לצפות במסדר. האישיות המרכזית בטקס היה הרב הראשי לישראל, הרב ישראל לאו. מספר ההורים שהגיעו לטקס ההשבעה

במחזור השני היה גדול מאשר במחזור הראשון, אך הורים רבים עדיין הביעו את חששותיהם או את מחאתם בעצם היעדרותם.

גם מחזור זה עשה טירונות נפרדת בבסיס "רותם" בבקעה, ולאחר מכן המשיך בתעסוקה מבצעית בבקעת הירדן. לאחר סיום הטירונות ועם הכניסה לקו בחטיבת הבקעה, הצטרפו חיילי המחזור השני לחיילי המחזור הראשון ויחד יצרו את הפלוגה המבצעית הראשונה של "נצ"ח יהודה". מחזור זה סבל מבעיות משמעת רבות, ומתוך 58 חיילים שהתגייסו, 37 חיילים נותרו כלוחמים.

צירוף דתיים לגדוד

בדיון בראשותו של ראש אכ"א הוחלט על אישור צירופם לנח"ל החרדי של חיילים מכל מסלולי השירות בצה"ל, על פי בקשתם. כך נפתחה הדרך להעברת מתגייסים וחיילים דתיים (שאינם חרדים) ליחידת הנח"ל החרדי.

בדיון בראשותו של ראש אכ"א גם הוחלט על ביצוע הטירונות במאהל נפרד בבסיס אימוני חי"ר "אדם" ומתן תנאים מתאימים למסגרת הייחודית של הנח"ל החרדי. ראש אכ"א אישר גם למחזור השני קורס צניחה, והמימון לקורס בא במשותף מאגף הנוער והנח"ל ומתקציב אכ"א. בדיון זה, אושר גיוסו של רס"ן עוזיאל (עוזי) אביעזר כמפקד המשל"ט (מפקדת שליטה) והוקצה תקן נוסף לקצין תיאום הכשרות ממקורות אכ"א. על מפקדת זרוע היבשה ונציגי אכ"א הוטל, למצוא פתרון לאיש המפקדים, והוחלט להסתמך על בוגרי מכינות דתיות או על יוצאי הקיבוץ הדתי שיימצאו מתאימים לתפקיד על פי ראינות. את מימון הרבנים המלווים ותקציב ההסעות היומיות, לקח על עצמו אגף הנוער והנח"ל.²³ לאחר שני המחזורים הראשונים, לא יכול עוד צה"ל להתעלם מהגדוד הנבנה והולך, ועוד יותר מבעיותיו הקשות, שמידע על חלקן דלף לציבור הרחב.

ההחלטות היו מהירות, ומחזור הגיוס השלישי, מ-12 באפריל 2000 ביצע את הטירונות בבסיס טירונים מסודר ומאורגן, בסיס "אדם". הבסיס הוא בסיס טירונות ליחידות שונות, מעבר לאימונים מקצועיים של יחידות מיוחדות. המפקדה בבסיס אחראית על כל תכניות ההכשרה והאימונים, בעלת סגל מפקדים רחב ויכולת מקצועית מוכחת. מפקדת בסיס הטירונים מפקחת באופן קבוע על אימון הטירונים ומספקת את כל האמצעים והשירותים הדרושים לאימון הטירונים.

גרעין "נצ"ח יהודה" ג' (המחזור השלישי) מנה 53 מתנדבים. גם במחזור גיוס זה היו רק 32 חיילים בעלי פרופיל קרבי המתאים לחיל הרגלים. לאחר ששני מחזורי הגיוס הראשונים בנו את פלוגה א', מחזור גיוס ג' בנה את פלוגה ב' בגדוד הנח"ל החרדי. 40 מתוך 53

23 המטה הכללי, אגף כוח אדם (3 באפריל 2000), דיון סטאטוס נח"ל חרדי – סיכום ראש אכ"א.

המתגייסים המשיכו אחרי הטירונות לפרק התעסוקה המבצעית בבקעת הירדן. פלוגה ג', המחזור הרביעי של הגדוד, התגייסה בדצמבר 2000. למחזור זה התגייסו 85 צעירים; 49 מתוכם סיימו את המסלול כלוחמים.

האמנם יחידה חרדית למהדרין?

בשלב זה הובא מפקד חדש ליחידה, רס"ן עוזי אביעזר, שגדל בבית חרדי. עוזי, שמילא תפקידי פיקוד קרבי בחטיבת גבעתי, השתחרר בשנת 1986 והוחזר לפקד על היחידה בגיל 38. בתקופה לאחר שחרורו מצה"ל, הפך עוזי ליהודי חרדי, ועסק בעיקר בשיקום נוער וניהל את "בית חגל" – מוסד טיפולי דתי.

עוזי גויס לתפקיד הן בשל עברו הצבאי והן בשל ניסיונו החינוכי. בתקופה שהגיע ליחידה, היו פלוגות הנח"ל החרדי תחת פיקודו של גדוד הנח"ל 903. מפקדת הגדוד ישבה במחנה מרוחק, מחנה "פלס". הפלוגה הוותיקה הייתה באימונים ופלוגה צעירה שהתה במחנה "רותם". רעיון הנח"ל החרדי קסם לעוזי, והוא ראה בו משימה קדושה (ריאיון עם עוזי אביעזר, 18.2.04):

...והיה ברור שאנשים שלא לומדים צריכים למצוא מסגרת, שזה יהיה כשר ויהיה להם לאן לבוא גם מבחינת האטמוספירה הרוחנית וגם מבחינת שיעורי התורה. צבא קדוש וכשר, בלי נשים, אווירה תורנית, יחס תורני, ומצד שני שילחמו על הגבעה, ויסתערו, ויעשו יעד מבוצר ויצעקו "שמע ישראל" לפני שהם נהרגים. זה הקו בו ביקשתי ללכת.

עוזי ביקש להקים גדוד חרדי, קרבי, עצמאי, על כל המשתמע מכך. הוא האמין שבתהליך אטי אך אמיתי יוכל לחדור לשורות בני הנוער החרדים ולגייסם ליחידה – כל זאת בתנאי שליחידה יגויסו מפקדים חרדים ולא מפקדים חילונים ודתיים שאינם מקפידים במצוות. היחידה תהווה אטרקציה למגזר החרדי רק אם תקפיד על צביונה הדתי הקפדת-יתר.

נגד עמדותיו של עוזי אביעזר התייצבו הרבנים והמפקדים מייצגי הזרם הדתי-לאומי. הוויכוח היה בין "הכיפות הסרוגות", שביקשו להמשיך לפקד ולתרום לנח"ל החרדי מתוך הרגשת עליונות הן באשר לאיכות כוח האדם והן באשר לכיוון התפתחותו הראוי של הגדוד. אנשי הכיפות הסרוגות לא רצו לשמוט מידיהם את הפיקוד וההובלה. להערכת עוזי, תפיסת העולם של הכיפות הסרוגות לא הייתה יכולה לקסום למגזר החרדי הרציני, והיה חשש שצעירים בוגרי ישיבות חרדיות לא ירצו להצטרף לגדוד ש"הכיפות הסרוגות מפקדים עליו" (ריאיון עם עוזי אביעזר, 18.2.04):

היו כאן שתי מטרות: מטרה אחת צבאית יותר, לבנות יחידה שהגדוד יהיה גדוד קדוש, שהמחנה יהיה מחנה קדוש. גם אם באים אליו בני ישיבות הסדר, הם באים דווקא לשם כי הם רוצים מה שנקרא מחנה קדוש שנותן להם את האפשרות לשמור על אורח חיים דתי. ולכן מגיעים גם מציבורים אחרים לאו דווקא חרדים. מה שהייתה התוכנית הראשונה: גדוד חרדי עם תו-תקן חרדי, שבו כל המשרתים יהיו חרדים. לא רק סגל הפיקוד וסגל הפיקוד הבכיר שומר כשרות. ולא

יהיו נשים, ואוכל גלאט כושר ולימוד תורה כל יום, וקיום כל המצוות קלה כחמורה. זה לא יצא, כי התחילו להצטרף אחרים, במיוחד בסגל הפיקוד. אפילו הייתה העדפה לסמג"ד שהוא חילוני על סגן שהוא מהמפד"ל, שמייצג זרם אחר, שלא נתן את אותן הקפדות-יתר, שרציתם שיהיו ושימשוך גם חרדים אחרים.

תמונת המצב שהתגלתה שנתיים לאחר הקמת הגדוד הייתה קשה: מבחינה ארגונית צבאית, הייתה זאת יחידה שבה בעלי תפקידים רבים בחשו בקדירה – גורמים פוליטיים, משרד הביטחון, אגף הנוער והנח"ל, עמותת הרבנים, מפקדת קצין חינוך ראשי, מפקדת הנח"ל, מפקדת אוגדה 162, מפקדת חטיבת הבקעה, הרבנות הצבאית הראשית ועוד. לכל אחד מהגורמים היו "חזון" ואינטרסים שונים ומנוגדים.

אגף התכנון האחראי להקמת יחידות בצה"ל ולקביעת התקנים בכל תחום ותחום – התנגד להקמת היחידה והציב קשיים בדיונים שנערכו במדורים השונים העוסקים בתקנון כוח אדם, בנשק, בתחמושת וציוד. ללא קביעת תקנים התבססה התנהלות היחידה, למעשה, על מתן "טובות" ועל רצון טוב של המפקדות המרכזות בידיהן את האמצעים. המשך בניית הגדוד והזרמת האמצעים השונים היה תלוי אפוא באגף כוח אדם, במפקדת הנח"ל ובחטיבת הבקעה. מפקדת הנח"ל, שהייתה ענייה באמצעים ומחויבת למשימות רבות, לא הציבה את הנח"ל החרדי בראש סדר העדיפויות, ואנשיה, שמחויבותם לנושא החרדי הייתה מועטה, סייעו למפקד הגדוד רק במידה המתחייבת. עקב התנאים האלה היה בגדוד מחסור רב בתחום, המגורים, התחזוקה וכוח האדם המקצועי.

באותם ימים חסרה היחידה את האמצעים המינימליים להתקיים בכבוד, לרבות הזנחה במתקני היחידה, בציוד ובמזון הניתן לחיילים. בתלונות חיילים שהגיעו ללשכת הרמטכ"ל נאמר כי אין להם הקצבה לכלי אוכל בסיסיים, שמספר הצלחות קטן ממספר האנשים ושכמות המזון אינה מספיקה לחצי מהאנשים. בחדרים רבים לא היו דלתות או חלונות, נקודות החשמל היו גלויות, ביחידה לא הייתה מרפאה ולצורכי פינוי היה רכב אחד בלבד.

גם קצין חינוך ראשי תא"ל אלעזר שטרן, קיבל מכתב קבילה ובקשת עזרה מידית: "היו ימים שלא היה לנו בכלל מה לאכול... החיילים ישנים בצפיפות נוראה... בחלק מהחדרים יש חורים בתקרות... ויש חדרים בלי רצפה... מכת נמלים נוראה... בחלק מהחדרים אין חלונות ואין דלתות, רק חורים בקירות... אין קווי טלפון מסודרים..." (הארץ, 2.2.01).

גם אם הגורם המרכזי בנושא כוח אדם, ראש אכ"א, עמד מאחורי הפרויקט – בשנתיים הראשונות חסרו למפקדת היחידה קצין מבצעים, מ"פ מפקדה ושליש. רמת האימון של החיילים הייתה בסיסית ובלתי מספקת אף בעיניו של עוזי עצמו. הקשיים הגדולים ביותר שבפניהם ניצבה היחידה נבעו ממחסור בכוח אדם מקצועי של פלוגת מפקדה, לפי נורמת האיוש של גדוד ח"ר בצה"ל. זה פגע ביכולת תחזוקת הנשק והתחמושת, בסוג אמצעי הלחימה האחרים שהיו במחסני הגדוד, בכמות כלי הרכב שהוקצבו לגדוד ועוד. המצב היה קשה בכל תחום, כפי שביטא זאת מפקד היחידה במכתב הנושא את הכותרת "נציח יהודה" – סיכום בתום תפקיד, ששיגר לכל המפקדות (אביעזר, 31.5.01):

שיקוף מצב "ברותם":

ארגוני-מערכת: תוהו ובוהו; במסגרות אזרחיות נורמליות היו מבצעים סגירה ופתיחה מחדש.

מצב פיזי: קשה ביותר; כמעט ואינו ראוי לאחזקת חיילים כמו אלו המצויים ב"רותם".

מורל ואווירה: אווירת נכאים וחוסר מוטיבציה של חלק גדול מהחיילים לשרת בכלל ולשרת ביחידה בפרט.

אווירה רוחנית וחרדית: האווירה אינה מזכירה במאום אווירה המתחייבת מיחידה חרדית.

איכות החיילים: רוב החיילים הם שברי כלים אשר יכולות הביצוע שלהם הן בערך שליש משל חייל רגיל.

איכות המפקדים: ירודה ביותר, למעט שליש העושה כרגע רושם טוב ומבטיח.

תקני כ"א: אין אפשרות לפקד על היחידה בכלל ועל "רותם" בפרט במצאי כ"א הנתון כעת.

לאור דרישותיו, חוזק מעט מטה הגדוד, ולצדו מונה סגן מפקד חילוני, בניגוד לעמדתו. כמו כן, נבנה שלד של פלוגת מפקדה מצומצמת: מונו שליש, קמב"ץ ונגד שקיבל סמכויות של מ"פ מפקדה. לא נמצא ליחידה רב מתאים בשל מחלוקות עם הרבנות הצבאית הראשית על טיבו, "ייחוסו" וכישוריו. עוזי דרש רב צבאי חרדי, המזוהה עם המגזר החרדי. ביחידה שבה כמעט לכל חייל הייתה בעיית ת"ש (תנאי שירות), לא היה קצין תנאי שירות.

נוסף על אלה חלה התנגשות בין המטרות והאינטרסים השונים של "אבות הפרויקט". הממסד הצה"לי עמד על כך שהולך ונבנה גדוד מלא, שיכול להקל את העומס בתעסוקה המבצעית בבקעת הירדן ולחסוך בגיוס כוחות המילואים. על מנת להשלים את בניית הגדוד ולהבטיח את המשך קיומו הן מבחינה מספרית והן מבחינה איכותית, החליט הצבא לתגבר את מקורות הגיוס מצעירי ישיבות ההסדר ומגויסים דתיים אחרים, שאינם מקרב המגזר החרדי.

כאן החלה למעשה המלחמה על ייעודו של הגדוד: האם גדוד "נצ"ח יהודה" יתבסס על נוער חרדי, או שהמסגרת בלבד תהיה דתית-חרדית ואילו המתגייסים יבואו מכלל הציבור הדתי, בעיקר משורות הנוער הדתי-לאומי – "הכיפות הסרוגות"?

המציאות העגומה בשטח, כמו גם צורכי הצבא, גברו על הרעיון הראשוני שדיבר על גיוס נוער חרדי והקמת גדוד חרדי למהדרין. בגלל הקושי לגייס שלוש פעמים בשנה פלוגת חיילים (120) מתנדבים מהציבור החרדי, הוחלט במטכ"ל בשיתוף עם רבני העמותה החרדית על גיוס צעירים מכלל הציבור הדתי. גדוד הנח"ל החרדי נפתח לגיוס בפני ה"כיפות הסרוגות" ובני נוער דתיים, ללא הקפדה על גיוס של בני נוער חרדים בלבד. אשר לעמותת הרבנים החרדים, עצם הקמת המסגרת החרדית, שקלטה נוער חרדי שנשר מהישיבות ונתנה לו כלים לבנות את עתידו הייתה סיפור הצלחה. להם היה חשוב לשמור על תדמיתו של הגדוד החרדי, גם אם צאן מרעיתם איננו מהווה עוד את מרבית הלוחמים. יתרה מזו, הרבנים המשיכו ללוות את פלוגות הגדוד ולשמש סמכות עליונה בכל שאלות הדת. הם הבטיחו את השפעתם הרוחנית והחברתית על המסגרת כולה ועל

המפקדים. עד מהרה עמדו הרבנים על עצמתם ורמתם של חיילי ישיבות ההסדר, שהפחו רוח חיים חדשה בגדוד והעלו את רמתו האנושית והמבצעית.

סגל הפיקוד של הגדוד נבנה על מפקדים בוגרי ישיבות ההסדר, וביניהם השתלבו מפקדים בודדים מהמגזר החרדי. בוגרי המחזורים הראשונים שיצאו לקורסי הפיקוד בצה"ל, חזרו עכשיו ליחידה לתפקידי מ"כים ומ"מים של הפלוגות הצעירות. (מפקדים אלה עברו קורס קציני אג"מ ולא קורס קציני חי"ר, כמו שאר המפקדים בחטיבות החי"ר של צה"ל). האילוצים והצרכים בשטח גברו על כל המחלוקות וגם על ההבדלים ברמה המקצועית, וסגל היחידה שילב בתוכו "כיפות סרוגות" ו"כיפות שחורות" – חיברות ואינטגרציה של מרכיבים שונים, ואפילו עוינים, בחברה האורתודוקסית ביחידה מבצעית משותפת.

לא כולם בארגון ישיבות ההסדר ראו בעין יפה את גיוס בני הישיבות לגדוד החרדי. יש אפילו מי שראו בכך פגיעה בהסכמים של ישיבות ההסדר עם צה"ל. אלא שהרבנים העומדים בראש הישיבות החרדי ליות (חרדי-לאומי) התעקשו לגייס את צאן מרעיתם לגדוד החרדי, כי כך הובטחה הקפדת-יתר באורחות הדת של חיילי יום-יום. מזכיר ישיבות ההסדר, אברהם ברון, מתאר את הנכונות מצדם לגייס לנח"ל החרדי כנובעת לא "מאהבת מרדכי", אלא מההתנגדות לשילוב בנות ביחידות הלוחמות (ריאיון עם אברהם ברון, 17.3.05).

כאמור, ההחלטה בצה"ל על שילוב בנות ביחידות מבצעיות עוררה התנגדות עזה בקרב רבני ישיבות ההסדר. הפשרה שהושגה בין הרבנים וראשי הצבא לא התקבלה על דעתם של כמה ראשי ישיבות מהמחמירים בהלכות הדת. כתוצאה מכך הוסכם בין ראשי הישיבות הללו ובין צה"ל כי התלמידים יגויסו לגדוד הנח"ל החרדי, ואף "נתפרר" עבורם מסלולים מקוצרים של שתי שנות שירות ביחידה והיתר בתלמוד תורה בישיבה. לדעת אברהם ברון, מפקדי הצבא, ואילו הרבנים החרדיים לא נתנו דעתם ולא הבינו את משמעות הגיוס של תלמידי ישיבות ההסדר לגדוד החרדי.

באוגוסט 2001 התגייס מחזור ה', 82 לוחמים. היה זה המחזור היחיד שהתגייס אותה שנה, והוא השלים את מצבת הגדוד לשלוש פלוגות מבצעיות ופלוגת מפקדה. בשנת 2002 גויסו שני מחזורים, בינואר וביולי, כל מחזור בן 83 לוחמים, והם השלימו את מצבת לוחמי הגדוד במקום החיילים הוותיקים שיצאו לשנת המשימה והחלו להשתחרר מצה"ל. עד יוני 2001 נבנה גדוד חי"ר לכל דבר. מפקדת הגדוד עברה למחנה "פלס", ולצדו של המפקד מונו סגן, קצין מבצעים, מ"פ מפקדה ושליש. בגדוד היו שלוש פלוגות, וכאשר פלוגה א' התחילה את שנת המשימה, פלוגה ב' ו-ג' ביצעו תעסוקה מבצעית בבקעת הירדן, ובבסיס "אדם" גויסה פלוגת הטירונים. לגדוד הייתה פלוגת מפקדה.

לתפיסתו של עוזי אביעזר, להקמת גדוד על טוהרת מתנדבים מבני הנוער החרדי לא הייתה אחיזה במציאות, כי שום גורם במערכת לא תמך בעמדותיו. להערכתו, הפיקוד הבכיר בצה"ל העדיף לבנות גדוד "שעטנז" של "כיפות סרוגות" ו"כיפות שחורות" הן בשל הבעיות והקשיים בגיוס בני הקהילה החרדית והן בשל ההתנגדות להקמת יחידה בעלת

אופי חרדי קיצוני. חוץ מעצם הקושי לגייס בני נוער חרדי, השילוב בין שני המגזרים נבע גם מהרצון להשביח את כוח האדם ולהבטיח בניית דור מפקדים עתידי מתוך היחידה. עוזי אביעזר המפקד הקפדן, המחמיר בקלה כבחמורה, לא יכול היה להתמודד עם המצב. תגובותיו הקיצוניות ולאחר מכן והתפטרותו מהתפקיד חוללו זעזוע אשר שינה את פני היחידה.

גדוד תורני?

עם התפטרותו של עוזי אביעזר, נכנס לתפקיד אדי דגן, אשר סיים תפקידו לאחר תקופה קצרה בשל "אירוע חמרה" (ראו להלן). אדי שנכנס ביוני 2002, הגביר את תכניות האימונים בכל הרמות. פלוגת הטירונים עברה מסלול אימונים של ארבעה חודשים במתקן "אדם" וקיבלה הכשרה של רובאי 05. לאחר מכן ביצעה אימון מתקדם בהדרכת מפקדת הגדוד במחנה "גדי" שבבקעת הירדן. הפלוגות עברו אימון מתקדם של שישה שבועות, עד רמה של תרגילים פלוגתיים בשטח פתוח ובשטחים בנויים ותרגילי פשיטות לילה ארוכות וקשות. עם תום מסלול האימונים, נכנסו הפלוגות ותפסו מוצבים על קו המים בבקעת הירדן. בטקס בנוכחות הרמטכ"ל ומח"ט הבקעה קיבל הגדוד את החותמת של גדוד מבצעי תחת פיקודו של פיקוד מרכז, והמג"ד (מפקד הגדוד) הוסמך לאשר לכל החיילים רובאי 07.

התקדמות הגדוד מבחינה מבצעית, כמו גם שמו הטוב, נפגעו ב"אירוע חמרה". ב-6 בפברואר 2002 חדר מחבל ליישוב חמרה בבקעת הירדן, נתקל בסיוור ופצע שני חיילים שניהלו עמו קרב יריות. בהמשך חדר לבית משפחת אוחנה, רצח את האם מירי ואת הבת הנכה יעל (בת 11). חיילי הגדוד היו פרוסים במעטפת החיצונית, למנוע את חדירת המחבל, ולמרות זאת הוא הצליח לחדור ליישוב. מלבד תושבת המקום ובתה שנרצחו, נהרג חייל צה"ל ואחד המ"פים נפגע ברגלו.

בעקבות התקרית הורה הרמטכ"ל להדיח את מפקד גדוד הנח"ל החרדי, רס"ן אדי דגן, וכן את סגן מפקד הפלוגה שהיה במושב חמרה בעת התקרית. ההחלטה התקבלה על רקע הרמה המקצועית הלקויה שהפגינו חיילים בגדוד הנח"ל החרדי בעת התקרית. טענת הפיקוד הבכיר כנגד חיילי הגדוד הייתה כי נמנעו מלהסתער על המחבל למרות שניהלו עמו קרב אש שעה ארוכה. הגדוד גם לא שותף במשימות מבצעיות במסגרת מבצע "חומת מגן". חיילי הגדוד המשיכו להחזיק במוצבי הבקעה, ולבצע את פעילות הבט"ש השגרתית והשוחקת בגב ההר: פתיחת צירים, מחסומי פתע, מארבים בקרבת הכפרים, פטרולים וכדומה. חיילי הגדוד ידעו שחבריהם בני אותו מחזור נמצאים בשכם ומבצעים מעצרים והיתקלויות בעוד הם שוכבים במארבים. הלוחמים התמרמרו, תבעו לקבל את אמצעי הלחימה הדרושים לביצוע המשימות ולהיות שותפים ללחימה, כשאר יחידות צה"ל.

סא"ל יונתן ברנסקי הוא שהחליף את המג"ד המודח. יונתן בא מבית דתי והתקדם בנח"ל עד לדרגת סא"ל. בהמשך תקופת שירותו למד באוניברסיטה העברית מדע המדינה ולימודי המזרח התיכון. הוא הגיע לגדוד ב-10 באפריל 2002, קיבל לידיו שלוש פלוגות חי"ר, כ-80 חיילים בכל פלוגה, ופלוגת מפקדה שמנתה 134 חיילים. עוד פלוגה התחילה אז טירונות בבסיס "אדם". הוא מספר (ריאיון עם סא"ל יונתן ברנסקי, 15.5.04):

כשהגעתי לגדוד, הם היו על גב ההר, זה היה לפני "חומת מגן", והכפרים טובאס וטמון היו מחוץ לתחום לפעילות היחידה. מבחינת ההערכה העצמית של החיילים, היא הייתה מאד נמוכה. הם היו מאד גאים במה שהם עושים אבל מבחינה מבצעית לא החזיקו מהם והם לא החזיקו מעצמם. הדבר הכי נועז שתכננו היה לעשות איזה תצפית על איזה מחסום של הביטחון הלאומי הפלשתינאי, וגם על כך התנהל דיון עם יבצעו או לא ואם יאשרו או לא.

השתתפותם של חיילי היחידה במרדף רחב היקף אחרי מחבלים מתנועת החמאס בשבוע שבו נכנס סא"ל ברנסקי לתפקיד, רוממה את מורל היחידה. מלבד חיילי "נצ"ח יהודה" השתתפו במרדף חיילי יחידת עלית של צה"ל וכן מסוקים שחיפו על הכוחות הסורקים. המסוקים הרגו כחמישה מחבלים באש המקלעים, וחיילי "נצ"ח יהודה" הם אלו שלכדו את חוסאם בדראן, ממפקדיו הבכירים של החמאס באזור שכם.

בעקבות הצלחת היחידה במרדף, הוחלט לשתף את הגדוד במבצע "דרך נחושה" של חטיבה 500, בתוך היישובים הערביים טמון וטובאס, במשך 10 ימים. לצורך המבצע קיבל הגדוד לראשונה נגמ"שים, ונהגי נגמ"ש בהשאלה, ונכנס לאחר אימון קצר לפעילות מבצעית. חיילי הגדוד ביצעו סריקות בבתים, מעצרים, תפסו אמצעי לחימה של המחבלים והרסו בתי מחבלים בסיוע כוחות הטנקים של החטיבה.

הייתה זאת התחלה של דרך חדשה לגדוד "נצ"ח יהודה". הגדוד זכה באמון המפקדות המבצעיות והתחיל להשתלב בכל המבצעים הקשים בגזרה. הכרת השטח, במיוחד הכפרים במרחב האימונים והבט"ש של הגדוד, נתנו ליחידה קדימות על פני שאר היחידות שנכנסו לפעילות מבצעית בגזרה.

הוסיף וסיפר סא"ל יונתן ברנסקי (ריאיון עם סא"ל יונתן ברנסקי, 15.5.04):

מאותו רגע הכול השתנה, ובמהלך כמה חודשים היינו בהיכרות כל כך טובה עם השטח, שזה היה מפורסם שגדוד 97 מכיר את השטח בצורה הכי טובה, וכל יחידה שהגיעה לשטח היו מביאים אותה אלינו להסביר להם על השטח. כל צוות ידע להגיד בע"פ היכן נמצא כל בית, איך מגיעים לכל צומת, איפה יש מסגד ואיפה יש מאפיית פיתות ומתי היא פתוחה. היה לנו יתרון שאנחנו מכירים את המקום.

זו הייתה תקופה אחרי ה"ניקוי" שעשו בשכם וג'נין והמחבלים ברחו לטמון וטובאס. זה הפך למקום הכי חם, כאן היו הכי הרבה מבוקשים. בחצי הראשון של 2003 הפלוגה הרובאית שלי לבד עצרה 110 מבוקשים ב-47 מבצעים יזומים מלבד פעילות שגרתית.

לקראת סוף שנת 2002 הועבר גדוד "נצ"ח יהודה" לאחריות מז"י (מפקדת זרוע היבשה). משל"ט הנח"ל החרדי ששודרג לגדוד חי"ר 97 בסוף שנת 2001, זכה להכרה מלאה עם

ההעברה למפקדת זרוע היבשה. כפיפות הגדוד למז"י נועדה לתת מענה לכל צרכיו הארגוניים והמבצעיים. עם זאת, המשיכו מפקדות אכ"א ואגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון לטפל בבעיות הייחודיות של הגדוד בנושאים שבהם מז"י לא הצליח לתת מענה הולם.

הצלחות חיילי היחידה בהיתקלויות עם מחבלים במהלך שנת 2003 הגבירו את הביטחון והגאווה של החיילים, והם קנו להם הרבה כבוד והערכה בצה"ל, וחשוב מכך – בין צעירי העדה החרדית.

את פירות ההחלטה לפתוח את שורות הגדוד גם בפני מתגייסים שאינם בני העדה החרדית התחילו לקטוף בשנת 2003, עם גיוסם של חמישה מחזורים, כל מחזור בן יותר מ-100 לוחמים:

מחזור ח'	תאריך גיוס – 9.1.03	100 לוחמים;
מחזור ט'	תאריך גיוס – 23.6.03	115 לוחמים;
מחזור י'	תאריך גיוס – 28.12.03	126 לוחמים;
מחזור י"א	תאריך גיוס – 28.4.04	109 לוחמים;
מחזור י"ב	תאריך גיוס – 25.8.04	134 לוחמים. ²⁴

עיקר גאוותו של סא"ל בנסקי לקראת סיום תפקידו היה על שילוב הפיקוד של חובשי הכיפות הסרוגות והכיפות השחורות. נתון אחר שהוא מדגיש הוא הגידול בחלקם של המפקדים החרדים בבניית שלד הפיקוד.

אגף כוח אדם במטכ"ל, אגף הנוער והנח"ל ומפקדת הנח"ל בשיתוף פעולה עם הרבנים מצאו את הדרך לבסס את מעמדו וביצועיו של הגדוד על ידי שילוב בין הנוער החרדי "והכיפות הסרוגות". שילוב זה השביח את כוח האדם ואת היכולת הפיקודית והמבצעית של היחידה. הגדוד הוא כיום גדוד תורני, הנותן פתרון לצעירים מהציבור החרדי וגם מקרב המגזר הדתי-לאומי, המקפיד במצוות והמבקש לשמר את אורח חייו הדתי גם בעת השירות הצבאי. בסוף השנה השביעית להקמתו, ביסס הגדוד את מעמדו כיחידה קרבית לכל דבר, המופקדת על הביטחון השוטף במרחב הבקעה והשותפה למבצעי צה"ל בלחימה המתמשכת באינתיפאדת "אל-אקצה". דומה כי כיום אין חולק על כך שגדוד "נצ"ח יהודה" הצליח למצוא את מקומו בין יחידות צה"ל ולקחת חלק בפעילות המבצעית השוטפת.

אם בעבר סימל צה"ל את "כור ההיתוך", הנטייה כיום לשרת ביחידה דתית-חרדית ייחודית, מעלה סימני שאלה לגבי הצלחת תפקידו של צה"ל באיחוי השסעים וגיבוש החברה לנוכח הקרע המעמיק הדתי-חילוני בחברה הישראלית. למעשה, בתוך הגדוד עצמו מתחולל מאבק בין הממסד הצבאי וסמליו ובין התרבות החרדית-לאומית וסמליה – שיתוף ועימות בעת ובעונה אחת.

24 נתוני הגיוס כפי שהוצגו על ידי אגף כוח אדם בצה"ל.

4 בין מצוות הדת ופקודות הצבא – שיתוף מול עימות

במהלך עבודת המחקר נסעתי למפקדת הגדוד בבקעת הירדן כדי לראיין את מפקדי הגדוד ואת חייליו. ביקשתי ללמוד ולבחון את התנהגות הלוחמים בעת האימונים והפעילות מבצעית, בשגרת החיים בבסיס. הפרזות והתמונות על קירות משרדו של מ"פ פלוגה ו', סגן מיכאל פאלוך (מיכז), צדו את עיני כמו גם ארון הספרים ליד מיטתו. מעל פתח המשרד תלוי שלט ענק הנושא את שם הפלוגה: "חיות-הקודש", משולב בסמל האריה השואג, על רקע צבעי הלבן-ירוק של דגל גדוד "נצ"ח יהודה". קיר המשרד הפלוגתי מחולק לשני חצאים שווים – בחצי האחד פרוש דגל ישראל ובחצי השני דגלו של הגדוד, האמור להשרות אווירה רוחנית על חיילי הפלוגה הנכנסים למשרד המ"פ. מאחורי שולחן המפקד ניבטים דיוקנאותיהם של נשיא המדינה וראש הממשלה לצד תמונות הרבנים גדולי התורה: הרב שך והרבי מלובביץ'. ליד מיטת שדה עומד ארון הספרים, וזה בצד זה ניצבים ספרי תנ"ך, גמרא, ספרו של הרב נחמן מברסלב: **אומץ, אין שום יאוש בעולם**, ואיגרת הרמב"ן: **שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך**, וכמוהם ספרי היסטוריה והגות צבאיים דוגמת ספרו של עזר גת **מקורות המחשבה הצבאית**, ספרו של אליסטר הורן **מלחמה פראית לשלום הצנטוריונים**, מאת ז'אן לאטרגי. לידם ספרי הגות ותורה וספרים על מדינת ישראל ומורשת מלחמות ישראל. אכן, שילוב מרתק בין עולמו הרוחני של מפקד, תלמיד חכם ושומר מצוות, ובין ערכיו ועיסוקו של מפקד קרבי בתחום מורשת צה"ל והידע התורתי וההיסטורי בנושאי לוחמת גרילה וטרור. תמונת משרד המ"פ, המשלבת ערכי דת וציונות, תורת הקרב של צה"ל ודברי חכמה ותורה, לא סרה ממני, כל אותו בוקר.

בביקורי השני ביחידה המתנתני למפקד הפלוגה ערן אוהיון בחדרו ובחנתי את ארון הספרים, מתוך כוונה. ערן, שבא מבית מסורתי בתל-מונד, למד בפנימייה הצבאית של בית הספר הריאלי בחיפה והתגלגל לתפקיד מ"פ בנח"ל החרדי. ערן החליט "להתחזק" בתחום הדת, אך אינו רואה עצמו חרדי כי אם יהודי מסורתי. על מיטתו מצאתי את **שיח צדיקים** – ספר העוסק בקברי הצדיקים בצפון הארץ – הרמב"ם, הרשב"י, רבי עקיבא, האר"י הקדוש ורבי מאיר בעל הנס, בתולדות חייהם של הצדיקים ובתפילות וסגולות. על כיסא פלסטיק צבאי סמוך למיטתו היה פתוח הספר **איש וביתו**, מאת א' כי טוב, העוסק

בתורת הבית היהודי, במעלות הנישואין, חופה וקידושין, בשלום בית, צניעות ודרך ארץ, כבוד, נאמנות ומסירות וכדומה. על מדף הספרים מעל למיטה היה מונח ספרו של הרב נח אורלוויק **משמעת מתוך אהבה – בין הורים לילדיהם**. הספר הלכות צבא, בהוצאת ישיבת שעלבים, שהוכר על ידי הרבנים הראשיים בזמנו, הרב עובדיה יוסף, הרב מרדכי אליהו ונשיא בית הדין הרבני הגדול הרב אברהם כהנא שפירא, ניצב אף הוא בין הספרים לשימוש יום-יומי. בארון המתכת הקטן מול המיטה, שמורות חוברות הדרכה של מה"ד ומפקדת חי"ר וצנחנים ראשי. לצד ספרי היסטוריה צבאית ופרשיות קרב ממלחמת העולם השנייה.

נעניתי להזמנתו של ערן המ"פ והצטרפתי לכוס קפה שחור במשרד הפלוגה. את אחד הקירות כיסה דגל "נצ"ח יהודה" על רקע ירוק-לבן, ועליו, באותיות קידוש לבנה, רקום שם הפלוגה – "גיבורי דוד". בצדו השני של הקיר תלויים היו זה בצד זה דגל המדינה וכרזה גדולה של מגירת שבעת הקנים – סמל מדינת ישראל. מאחורי כיסא המ"פ היו תלויות תמונות נשיא המדינה והרמטכ"ל ולצדן מילות "התקווה" וכרזה של מגילת העצמאות. דבר לא חסר במקבץ הסמלים הלאומיים. על הקיר הנגדי פלקט ועליו פסוקי תנ"ך: "הכול מאת ה' יתברך", "עצת ה' היא תקום", "זכור את יום השבת לקודש". ממעל ניבטים גדולי הרבנים הספרדים בתמונות גדולות ומרשימות – הרב כדורי, הרב חפץ חיים, הרב שלום שרעבי, הרב יעקב אבו-חצירה והרב יוסף חיים.

בפינת המשרד ניצב ארון ספרים גדוש חומר תורתי בנושאי לחימה, בכל התחומים, ומדף מלא תיקי חינוך של צה"ל וחברות מורשת קרב. ושוב, לצד ספרי הדרכה צה"ליים, ספרי גמרא, **הלכות צבא** מאת הרב זכריה בן שלמה, המחולק לכל חייל ב"נצ"ח יהודה", **ופניני כיס לאחי הלוחמים** – ספר תהילים עם תפילות בנוסח ספרד. לצד הפקודות המבצעיות המעטרות את הקיר, תלוי דגלון נוסף של "נצ"ח יהודה" ועליו רקומות המילים:

מי האיש החפץ חיים,
אוהב ימים לראות טוב.
נצור לשונך מרע
ושפתיך מדבר מרמה.

התמונה חזרה ונשנתה במשרדו של המג"ד ובכל המשרדים הפלוגתיים: שילוב של סמלים ודגלים ציוניים עם סמלים דתיים, תמונות רבנים בצד תמונותיהם של ראשי המדינה וארון הספרים המשלב תורה וצבא.

השירות בגדוד "נצ"ח יהודה" הפך למקום מפגש מעניין בין שני ארגונים תובעניים²⁵ הממסד הצבאי ועולם הישיבות החרדי, אשר למדו לחיות יחד, תוך היכרות, שיתוף

25 דיון רחב ומעמיק בנושא ארגונים תובעניים, ראו: Coser, 1974.

ואפילו מיזוג ערכי יסוד. למרות התמונה האידיאלית של שילוב ערכי הציונות עם מערכת ציוווי הדת המחמירים של היהדות החרדית, שיקפה המציאות בשטח עימות ותחרות על נפש החייל בין שני הממסדים.

הצעירים החרדים המתגייסים לצה"ל באים מתרבות תובענית, שממשיכה להשפיע ולכוון אותם גם בעת השירות הצבאי, בעזרת הרבנים המלווים. אלה מנסים לשמר ואף לחזק את היסודות הדתיים ואת מחויבותם של החיילים למורשתם הרוחנית. מטרת הרבנים, על פי עדותם, היא לצמצם במידת האפשר את פגיעתו של הממסד הצבאי החילוני במתגייסים. בפועל, הכוונה היא ליצור יחידה סגורה ומובדלת, הקנאית לאורח חייה הדתי והמרחיקה את התרבות החילונית מהחיילים. הרבנים דאגו ועודם דואגים לחלק בין החיילים המתגייסים מדריך לחייל היהודי, שמטרתו לסייע לחייליו המשרתים בצבא. **במדריך לחייל היהודי** כותב המחבר, הרב יואל שוורץ, בין השאר (שוורץ, תשנ"ט, עמ' 4):
כל מסגרת צבאית מעוררת הרבה שאלות הלכתיות שאינן מצויות בתנאי חיים רגילים, והן מורכבות וסבוכות מאוד. ואין החייל יכול לענות עליהן, ואפילו בשירות בצבא יהודי.

הכותב מוסיף ומסביר כי הנושאים קשים ומסובכים מאחר שהלכות ושגרת החיים בצבא מסורים בידי מי שאינו מתחשב בהלכה. אבל יש התקווה שבמשך הזמן ישתנו הדברים, ומי שבידו לשנות דברים יעשה ככל יכולתו שהדברים יהיו על פי ההלכה.

תקוותו של הרב שוורץ וחבריו הרבנים המחנכים היא שגדוד "נצ"ח יהודה" יהווה מופת לשאר יחידות הצבא בסגולותיו הרוחניות. מסיבה זו קירבו את מפקדי הגדוד, מיום הקמתו, לשמירת מצוות הדת, ללימוד התורה ולקדושת המחנה, ככתוב בדיני היוצאים למלחמה: "והיה מְחַנְּךָ קדוש"²⁶. לדברי החכמים, מחנה צבאי של יהודים, דינו כשל בית הכנסת, כיוון שחיילים צריכים להתפלל וללמוד תורה כדי להינצל מסכנות המלחמה.

הירחון **ניצוצות נצ"ח** עלון הגדוד שהוציאה לאור עמותת "נצ"ח יהודה", מזמן לחוקר ולמתבונן נקודת ראות מעניינת על ההווי הרוחני-תרבותי של חיילי הגדוד. העלון מביא דברי תורה ודרשות של רבנים, וכן שאלות ותשובות בענייני הלכה ובענייני אמונה והשקפה. הרב זכריה בן שלמה, המומחה להלכות צבא, נתן תשובות לבעיות ההלכתיות ואילו רבני העמותה טיפלו בנושאים הקשורים באמונה וחינוך.

מפקדי הגדוד ואף חיילים מהשורה, כתבו מעת-לעת לעלון הגדוד, בנושאים שקשורים כולם לענייני רוח ודת הכרוכים בשירות הצבאי. כמובן שהעלון כלל ידיעות משגרת הגדוד, אירועים צבאיים, תקריות ומבצעים, וכן אירועים משמחים כמו סביב סיום מחזור של הפלוגות, חתונות ושמחות משפחתיות של חיילי הגדוד. הכתבות, הדרשות, האגדות,

ובמיוחד שפתו של העלון, הן ייחודית להווי התרבותי התורני, שאין דומה לו בשאר יחידות צה"ל. גם ברכות למ"פ ירון אשר סיים את תפקידו גם הן על פי דברי המהר"ל מפראג, ואילו היחידות בסוף העלון עוסקות כולן בדברי תורה. בכל חג וחג, העלון מלא דרשות והלכות הקשורות בו. רבני העמותה אינם עוסקים רק בחינוך תורני, אלא גם מספקים תשובות ענייניות לכל הבעיות המתעוררות סביב צורכי השירות הצבאי והתעסוקה המבצעית והלכות החג. שאלה לדוגמה בחג החנוכה: האם מותר להדליק נר חנוכה בשמן-רובים או בחומר בעירה אחר, צה"לי? והתשובה ארוכה ומתפלפלת, אך מאפשרת הדלקת נרות חנוכה עם שמן רובים ונפט, בתנאי שלא ייגזלו מרשות הציבור; ובחג פורים – כיצד ומתי יקיים חייל שחייב לצאת לפעילות מבצעית את מצוות קריאת המגילה? וגם כאן נותן הרב זכריה בן שלמה את הלכות פורים כולן ומשיב כי ניתן לקרוא את המגילה בלילה, עם החזרה מהפעילות; ואם יצא לפעילות ממושכת, יוכל החייל למלא את המצווה בכל אחד מימי החג, בין י"א באדר ועד י"ג באדר, וישתדל לקרוא את המגילה בציבור (ניצוצות נצח, אדר תשס"ד, 14). בדיני גיוס נשים, מצווה היא שהמחנה יהיה קדוש ומובנת ההקפדה שלא יתגייסו נשים לצבא. הממסד הרבני אינו מאשר שירות נשים, גם לא לפקידות ומקצועות סיוע נוספים. על פי ההלכה, אין דבר שמסלק קדושה כמו תערובת של נשים וגברים, ככתוב בספר דברים: "והיה מחניך קדוש. ולא יראך בך ערות דבר".²⁷

הווי חייהם ותרבותם של החיילים מקורם בדת ובספרי הקודש, ומכאן גם השפה השגורה על פיהם, השירים המלווים אותם במסעות ובאימונים, וכן בימי חג ומועד. כאשר הצטרפתי באחד הימים למסע של אחת הפלוגות, שרו חיילי הפלוגה בקול ענות גבורה, שעה ארוכה, את המנון היחידה:

כי בשם אלוהיך
מתהלך בקרב מחנך
לתת אויבך בידך
והיה מחנך קדוש.

במסגרת תרגיל פלוגתי מסכם שבו נטלתי חלק, היה על החיילים להסתער על הגבעות בחום הכבד של בקעת הירדן, להתגלגל על האדמה הקשה ולתפוס עמדות בין הסלעים הלוהטים. לאחר כארבע שעות, כאשר הרימו החיילים את האלונקות עם פצועי התרגיל, לא שמעת אנחות ורטינות, שכה שגורות על לשונם של לוחמי יחידות השדה האחרות. במשך התרגיל כולו לא שמעתי, ולו גם פעם אחת, גידוף או קללה, ניבול פה או צעקה של מי מהמפקדים או החיילים. בתקופה הארוכה שבה ביליתי ביחידה לא קלטו אזני את

הסלנג הצה"לי המקובל: צעקות מפקדים או התמרמרות חיילים שבאות לידי ביטוי בשפת הרחוב.

דבריו של המג"ד ברנסקי בעלון הגדודי, מבטאים את "האני מאמין" של המפקד בנושא זה (ניצוצות נצח, אב תשס"ב, 1):

...דווקא בתקופה כזו, בעת מלחמה, עלינו להקפיד על שמירת הלשון לא רק במובן הפרטי שבין אדם לחברו, אלא גם הלאומי, הכלל-ישראלי. עלינו להקפיד שכל דברינו יהיו מתוך רוממות רוח וצפיית ישועת ד' ההולכת ונעשית עמנו. שנקפיד לומר דברים מחזקים ומעודדים. עלינו להימנע מכל דיבור מחליש, וזאת מתוך אותה תחושת אחריות עמוקה לכלל ישראל אותה צריך כל יחיד ויחיד לפתח.

בשיחות שניהלתי עם חיילי הפלוגות, היה צמא גדול להיסטוריה הציונית, תוך דגש על מורשת הקרב של צה"ל, ובמיוחד על סיפורי מלחמת ששת הימים ושחרור ירושלים והמקומות הקדושים ליהדות. הפתיחות של אותם בני נוער כוונה לאותם מסרים ציוניים המתחברים למורשת הרוחנית עליה גדלו וחונכו. בנושא החינוך וההסברה היו נקודות ממשק רבות בין מערכת החינוך הצה"לית ובין הבסיס התרבותי-רוחני של בני הנוער החרדי.

הממסד הצבאי מעמיד לו למטרה את קירובם ומיזוגם של כלל המתגייסים ליחידה צבאית אחידה ומאוחדת, הפועלת על פי ערכי צה"ל ועל פי מורשת הקרב המונחלת לכלל הלוחמים. כשאר יחידות צה"ל, גם יחידת הנוער החרדי עוברת תכנית להנחלת ערכי הציונות ומדינת ישראל. מערך החינוך וההסברה משולב באופן שגרתי הן בתכניות החינוכיות במסגרת הטירונות והן בשגרת האימונים והתעסוקה המבצעית.

ביסוס נוהלי השגרה על משטר ומשמעת ותבנית ברורה של פיקוד היררכי הוא עניין הכרחי לחיי הצבא. אין עוררין על מעמדם ותפקידם של מפקדי המחלקות, הפלוגות והגדוד. במסגרת צבאית-חרדית, שבה לרבנים המלווים משקל כה רב, אין להיגיון הממסדי הצבאי עליונות בכל תחום, בוודאי לא בחיי השגרה. בגדוד "נצ"ח יהודה" נאבקים שני ארגונים תובעניים על נפש הלוחמים, והמפגש בין התרבות הדתית-חרדית ובין הציונות במדיה הצבאיים הוא מסקרן ומרתק ביותר.

גיוס החיילים מתבצע על ידי אגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון בסיוע קבוצת הרבנים המלווה את התכנית. מאחר שההתגייסות ליחידה היא התנדבותית, העביר הצבא את סמכות הגיוס לרבנים, והם האחראים למעשה על השלמת המכסה הפלוגתית לקראת כל מחזור של גיוס. משרד הביטחון מממן שני אזרחים בני העדה החרדית לעסוק בגיוס בני הנוער בהנחיה ובפיקוח מלא של הרבנים. כמו כן, הוא מממן את המלווה החברתי, רב מטעם העמותה, הנמצא מידי יום ביומו בפלוגה. מערך של גיוס מתנדבים, שבו לרבנים יד מכוונת הקובעת את הפרמטרים לגיוס על פי הגדרות חרדיות, שונות מאלו של צה"ל, מציב סימני שאלה כבר בתחילת הדרך.

סגל המפקדים הראשוני הורכב מקצינים וסמלים בני ישיבות ההסדר אשר התנדבו למשימה. הרציונל היה שסגל דתי שיפקד על היחידה יהיה ער לצרכים ולבעיות הייחודיים לטירונים החרדים. מפקד הפלוגה הראשון, ינקי קליין, גויס מלימודי הישיבה, לאחר שנתיים של שחרור מצה"ל כדי להבטיח את שמירת המצוות במחזור הראשון. גם בגיוס צוות המפקדים ואנשי המנהלה קיבל ראש אכ"א החלטות בניגוד לעמדת אגף התכנון ואישר הקצאת כוח אדם מעבר לתקנים כדי להעמיד צוות מנהלי מינימלי לעבודת היחידה. לסגל הפלוגה בטירונות צורפו מתחילת הדרך כמה בעלי תפקידים: חובש, פסיכולוג, מש"ק חינוך, מש"ק אימון גופני ומש"ק קליעה, כולם גברים, על מנת להימנע מהצורך להיעזר בחיילות הממלאות תפקידים אלו בבסיס הטירונים.

פרק הטירונות, בן ארבעה חודשים, היה אמור להתבצע בבסיס נפרד וייחודי למטרת הפרויקט כדי להימנע ממפגש עם בנות ולשמור על הדרישות הדתיות הקפדניות של רבני העמותה. החלטה זאת שונתה על ידי צה"ל לאחר מחזור הטירונות השני. פלוגת הטירונים מוצבת כיום בבסיס טירונים צה"לי גדול במרכז הארץ (מחנה "אדם"). מחנה האוהלים של הפלוגה מופרד משאר הבסיס בחומת פח גבוהה. אף שבסיס הפלוגה מופרד, החיילים העוברים במהלך האימונים והשגרה בשבילי הבסיס, נפגשים בחיילים ובחיילות, ולמעשה קיימים מגע וחיכוך מתמיד עם שאר החיילים והחיילות בבסיס. המציאות לא התיישבה עם התנאים המחמירים של הרבנים. למעשה ההחלטה להעביר את הטירונות ממקום מרוחק ומבודד לבסיס צה"ל, יצרה אינטראקציה והתחככות עם מערכת הפקודות, הנוהלים וההווי של חיי הצבא, לטוב ולרע.

בניגוד לשאר חיילי הבסיס, חיילי "נצ"ח יהודה", אינם מקבלים את העיתונות החילונית הרגילה המופצת בין חיילי צה"ל. במקום ידיעות אחרונות, מעריב והארץ, מקבלים החיילים את העיתונות הדתית: המודיע, הצופה ומקור ראשון. כמו כן, החיילים אינם צופים בטלוויזיה ואינם מאזינים לערוצי הרדיו החילוניים. זאת הייתה הכוונה, וייתכן שזהו המצב השריר במאהל הטירונים החרדי בבסיס "אדם". אך בביקורי הרבים התברר לי המגע ההדוק עם השכנים לבסיס יוצר מציאות שונה. לא אחת מצאתי במאהל הטירונים את ידיעות אחרונות, מעריב ואפילו את הארץ. מסתבר שהפעילות המשותפת בתחומי שמירת הבסיס, אימונים, חינוך ומנהלה, פותחת פתח רחב לאינטראקציה והחלפת חומרים בין העולם החילוני הצבאי וחיילי הנח"ל החרדי.

לאחר גמר האימון המתקדם, בסוף שנת האימונים הראשונה, יוצאים החיילים המתאימים לקורס מ"כים וחוזרים כמפקדים של מחזור הגיוס הבא של היחידה. על כך למעשה התבסס שלד הפיקוד של הגדוד – חיילים בוגרי היחידה, הבאים מתוך הציבור החרדי והרגישים לכל הבעיות הייחודיות של המתגייסים החדשים, יהיו מפקדיה. חיילים שהתגייסו ליחידה ולא התאימו למסלול קרבי, משולבים בתחומי המנהלה והשלישות. חיילים המיועדים לקורסי מפקדים ולקורסים מקצועיים, יצאו מה"חממה" של יחידת הנח"ל החרדי והשתלבו בבסיסי ההכשרה הצה"ליים הרגילים. גם בנקודה זאת נוצר המפגש הבלתי אמצעי בין לוחמי הנח"ל

החרדי ובין כלל צה"ל. למרות רצונם של הרבנים לשמור על בידוד וסגירות של חיילי הגדוד, נמצא שמסלול האימונים וההכשרות, כמו גם השירותים המוענקים לחיילי הפלוגות, פרצו את ההסגר והרחיבו את המגע עם חיילי הנח"ל החרדי.

לאינטראקציה ולהשפעות של הממסד הצה"לי על גדוד הנח"ל החרדי משמעות רבה פי כמה, בהנחה ששילד המפקדים של הגדוד אכן נבנה על מפקדים בוגרי ישיבות הסדר. גם חיילי היחידה היוצאים לקורסי מפקדים, עוברים תהליכי שינוי בתפיסת העולם, בדרכי החשיבה והפעולה על פי המתודות של הארגון הצבאי.

אחת התופעות המעניינות במפגש בין הממסד הצבאי וסמליו החיצוניים ובין העולם החרדי באה לידי ביטוי בחופשות הראשונות של חיילי הנח"ל החרדי. בחופשה הראשונה, החליטו המפקדים שהחיילים יצאו הביתה ללא מדים וללא נשק כדי למנוע חיכוך והתנגשות המיותרים כבר בשלבים הראשונים של קיום היחידה. זוהי החלטה שנויה במחלוקת מנקודת מבטו של צה"ל, כארגון שגאה במדיו, בנשקו ובסמלים הלאומיים שהוא מייצג ברחוב הישראלי.

עם תום הטירונות יצא טוראי חיים ויז'ניץ' לבוש מדי צה"ל, על ראשו כומתה ירוקה ונשקו על כתפו לשוטט בגאווה ברחובות בני-ברק עיר הולדתו. המחזה הסוריאליסטי של התלכדות שני הממסדים התובעניים עד תרמה לגוף ונשמה אחת, על רקע האוכלוסייה החרדית של בני-ברק, סימן יותר מכול את פריצת הדרך של בני גרעין הנח"ל החרדי.

כאשר נשאל חיים ויז'ניץ' להרגשתו, השיב (ערוץ 2, 4.6.99):

ההרגשה הכי פשוטה, כי לא חשוב אם אתה דתי או חילוני, איפה אתה גר, באיזה עולם. עצם זה שאנשים אחרים מתים בשבילך, אתה צריך למות בשבילם. זה הרגשה פשוטה. לא אידאולוגית, לא ציונית, שום דבר. הרגשה פשוטה מאוד.

אולי ההווה הביטחוני הישראלי ואופני ההתנהגות באוהלי הצבא גברו על האידאולוגיות וההלכות המחמירות והתובעניות של כל אחד מהממסדים.

אופן ביצוע טקסי המעבר הנהוגים בצה"ל בגדוד "נצ"ח יהודה", גם הוא אילוסטרציה מעניינת למפגש בין הצבא והעולם החרדי ולהתאמה ההדדית אליה הגיעו שני הצדדים. במחזור הראשון של יחידת הנח"ל החרדי, חששו מפקדי הצבא לערוך את טקס ההשבעה ברחבת הכותל המערבי, כנהוג לגבי כל היחידות הקרביות בצה"ל. מפקדי הצבא חששו שהציבור החרדי המתפלל דרך קבע באתר הכותל המערבי, יפגין ואף יתקוף את החיילים הצעירים ובני משפחותיהם. הוחלט אפוא לערוך את הטקס באתר היסטורי המזוהה עם קברות המכבים. זהו מקום מבודד ומרוחק, שזיהויו הארכיאולוגי וייחוסו הדתי מפוקפקים, ובוודאי שאינו משתווה בקדושתו לכותל המערבי. הקצינים שניהלו את הטקס חששו מעט מתגובת בני המשפחות בעת הנפת דגל הלאום ושירת ההמנון, כמתחייב מכללי הטקס הצה"לי הרשמי. אך הקהל שיתף פעולה, קם על רגליו וכיבד את הנפת הדגל, גם אם לא השתתף בשירת ההמנון. בניגוד למערכת הרגילה של טקסי

השבעה בצה"ל, כלל טקס זה כמה מאפיינים דתיים מיוחדים: קריאת פרק מהתנ"ך וקטע מכתביו של הרמב"ם. החיילים התחייבו "לקבל ללא תנאי וללא סייג את עול המשמעת של צה"ל ולציית לכל הפקודות", אך בתום הקראת הנוסח השמי של השבועה הכריזו פה אחד "אני מצהיר", במקום "אני נשבע", כנהוג – הצהרת אמונים, במקום נוהג השבועה שנקבע בפקודות מטכ"ל. זאת, לאחר שרבני הציבור החרדי, הסבירו כי על פי מדרשו של חת"ם סופר, אין להישבע אפילו על דבר אמת. הטקס הסתיים בשירת "התקווה" על פי התקנון הצבאי ובשירה נלהבת של "אני מאמין בביאת המשיח" על ידי להקת הרבנות הראשית והחיילים. לאחר הצלחת מחזור א' של גדוד "נצ"ח יהודה", הוחלט לערוך את טקס ההשבעה המסורתית של מחזור ב' טירוני היחידה ברחבת הכותל המערבי.

ב-29 בדצמבר 1999 נערך טקס ההשבעה, ועל במת הכבוד, עמד כבוד הרב הראשי לישראל הרב ישראל לאו. במעמד זה חברו יחד כאשר הממסד הממלכתי והתורני ושיתפו פעולה במתן כבוד לחיילי היחידה ומפקדיה. החששות התפוגגו כלא היו כאשר מאות המתפללים ברחבת הכותל הפסיקו תפילותיהם והתקברו תוך מתן כבוד לרחבת הטקס. לשירת "אני מאמין" שנישאה לאחר שירת "התקווה", הצטרפו רבים מההורים והמתפללים כשדמעות בעיניהם. כפי שאמר הרב לאו: "גם לשמוע את 'אני מאמין' וגם לשיר את 'התקווה' ברחבה של הכותל, זה מרגש, ובשבילי זה כפול" (קול ישראל, רשת א', 29.12.99).

ההתנגשות החריפה ביותר בין תפיסת העולם של הממסד החרדי והממסד הצבאי באה לידי ביטוי בתקופת פיקודו של רס"ן עוזי אביעזר על היחידה. רס"ן אביעזר, שביקש להיות שותף בהקמת מחנה קדוש עם אווירה תורנית שתיתן תשובה הולמת למתגייסים יראי שמים ותסייע בחיזוקם הרוחני – החליט לפרוש מהפרויקט לאחר שהבין שאין סיכוי של ממש להשיג את המטרות הללו.

נקודות החיכוך בין הדרישות התובעניות של הממסד החרדי, שייצג רס"ן אביעזר, לכוח האדם שסיפק צה"ל, היו בראש וראשונה סגל פיקוד. עוזי דרש מפקדים דתיים חרדיים, החובשים כפה שחורה ומהווים דוגמה אישית לחיילים בתחום הדת. להערכתו, סגל פיקוד דתי שהוצב ביחידה, ולא רק מבני ישיבות הסדר, השפיע לרעה מבחינה רוחנית על חיילי "נצ"ח יהודה", במתן דוגמה אישית שלילית באי-טיפוח רמתם הרוחנית של החיילים ובמעשים חריגים של המפקדים שפגעו במצוות הדת (אביעזר, 2001).

בסקרים שערך רס"ן אביעזר ביחידה בתקופת פיקודו, הרבו החיילים להתריע על כך שהמפקדים אינם שומרי מצוות כדת וכדין. חיילים טענו שאם המ"פ אינו מקפיד על קיום המצוות, האווירה כולה אינה חרדית. כאשר נשאלו החיילים מה היא, לדעתם, האווירה בנח"ל החרדי, השיב רק 1% מהחיילים שהאווירה היא חרדית ו-31% הסתפקו בהגדרה "אווירה דתית". 62% מהנשאלים ענו כי האווירה לא כל-כך דתית ו-6% השיבו כי האווירה בכלל לא דתית. אחד החיילים הגדיר את מצבו: "אני מרגיש מחנק נוראי", וחברו כתב ש"זה רק עניין של זמן עד שהאנשים יתקלקלו במקום".

תלונות היו גם על הימצאותם של טלוויזיות ועיתונים במפקדת היחידה ועל תקשורת הפוגעת ברוח המחנה על פי ההשקפה החרדית. היה ברור שמקור הבעיה הוא העובדה שחיילים רבים שאינם דתיים משרתים במפקדת היחידה, ושצה"ל חייב לספק את צורכיהם, אשר כמובן אינם עולים בקנה אחד עם הדרישות המחמירות של המגזר החרדי. אחת ההתנגשויות החמורות, דווקא על רקע מבצעי, הייתה סירובו של מ"פ ללוות אוטובוס מטיילים שנסע בבקעת הירדן בשבת. חיכוכים אחרים נוצרו כאשר חיילים יצאו לקורסים צה"ליים ושירתו בבסיס עם בנות. קורסים מקצועיים שבהם נוטלות חלק גם בנות, מהווה מטרד ומוקד למחלוקת עד עצם היום הזה בין עמותת רבני "נצ"ח יהודה" והממסד הצה"לי. בדברי הסיכום שלו, הביע רס"ן אביעזר חרדה מפני האווירה שאינה מאפשרת שמירת אורח חיים חרדי ב"נצ"ח יהודה", בניגוד לכוונות הפיקוד העליון והרבנים (אביעזר, 2001):

ככלל, התחושה היא שהן הפיקוד הבכיר והן הפיקוד הזוטר מתקשה לקבל את פסקי ההלכות הנחוצות ב"נצ"ח יהודה". במקרים רבים נעשים ניסיונות ללחוץ ולהגמיש את פסקי ההלכה, כיוון שאלו דורשים מאמץ רב ומקשים על החיים.

מימוש המדיניות הרוחנית של "נצ"ח יהודה" בשטח היא בעייתית ביותר. היכן שישנה סתירה בין המטרות הצבאיות/הפלוגתיות לבין המדיניות הרוחנית, הנטייה ברוב המקרים היא להוביל לכיוון המטרות הצבאיות. (לא מדובר על מקרים של פיקוח נפש או כאשר יש פגיעה ממשית ביכולת המבצעית).

בשלביה הראשונים של היחידה, כל עוד לא גובש 'מודוס ויונדי' בין הצרכים הצבאיים והתפיסות חרדיות, רבו ההתנגשויות והחיכוכים סביב כל נושא ונושא. גמישותם של המפקדים מחד גיסא, ונכונותו של צוות הרבנים המלווים מאידך גיסא, הן שאפשרו לדלג על המהמורות ולבנות את הגדוד בצורה שבה יוכל להתמודד עם הדרישות התובעניות של שני הממסדים, הצבאי והחרדי.

העימות בין מצוות הדת המחמירות ובין החוקים ונוהלי השגרה של הממסד הצבאי היא תו-היכר אינהרנטי ליחידת הנח"ל החרדי. גם בהמשך הדרך, לאחר ההתאוששות מהמשבר בתקופתו של עוזי אביעזר, צצו מדי פעם, ובכל פלוגה, בעיות חדשות.

בפלוגתו של המ"פ מיכאל עלו לא אחת נושאים שבין מצוות הדת והלכות הצבא. המ"פ מיכאל, תושב תל אביב, בא ממשפחה דתית-חרדית. בנעוריו למד בתיכון דתי ולאחר מכן בישיבה תיכונית של בני עקיבא. בצבא החל במסגרת מסלול של בני ישיבות בצנחנים, אך מאחר שביקש להגיע לקצונה, חתם על ויתור ואז יצא לקורס המ"כים ובעקבותיו לקורס הקצינים. ההצטרפות לגדוד הנח"ל החרדי אחרי הקורס נראתה לו אתגר חברתי גדול מאוד (ריאיון עם מיכאל פאלוך, 23.4.04):

אני באתי מהצנחנים, וזה הלם תרבות מאוד גדול שהתבטא בשגרת היום-יום. כאשר אתה נכנס לאכול ואומר להם שיש להם חצי שעה זמן לאכול, אבל אי-אפשר לצאת עד שיש "זימון" – קודם כל יש דבר תורה בזמן הארוחה כי לפי המסורת נאמר: "שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו

דבר תורה כאילו אכלו משולחן שיש עליו זבחי מתים", ולכן מה שנהוג, שאחד החיילים אומר כמה מילים. כלומר, יש להגיד דבר תורה, ורק אחרי ברכת המזון החיילים יכולים להתחיל לאכול וגם המפקד כפוף לזה.

לי זה היה מוזר, הייתה בעיה למפקדים לא דתיים להשתלב במערכת דתית. אחד הכללים של היחידה, שמי שבא לכאן מחויב לשמור על כל הכללים, גם מי שאינו דתי מחויב לחבוש כיפה. מפקד שאינו יכול לעמוד בכך, רשאי לעזוב. נוצרו כמה אבסורדים, שהיה צריך להעיר למפקדים לחבוש כיפה, הקיבוצניק לא חבש כיפה, זה חבל דק שאתה מנסה לא למתוח אותו.

אחת התופעות המעניינות שהתגלתה במהלך המחקר היא מרדנותם של הצעירים החרדים עצמם כנגד הציבור החרדי והלכות החיים הדתיים. צעירים אלה מחו על החובה להתפלל ולהשתתף בשיעורי התורה בעת הטירונות. יחס זה של מרדנות והתרסה כנגד העולם החרדי שממנו באו חלף תוך זמן קצר בעזרת גישתם החינוכית של הרבנים והמפקדים. המרד כנגד צווי הדת היה מנת חלקם של המחזורים הראשונים, שהמתגייסים להם היו צעירים שנשרו מהשיבות ונודו מהציבור החרדי ואף ממשפחתם. דווקא המערכת הצבאית היא ששמה סייגים וחייבה את כל חיילי הגדוד בשמירה קפדנית על חוקי הדת, מתוך התחייבות לעקרונות שנקבעו עם הקמת הגרעין החרדי הראשון. הרב שמעון אלמליח, הרב הצבאי של הנח"ל, מביא דוגמה לנושא (ריאיון עם הרב שמעון אלמליח, 14.12.03):

הגיע אלי בתלונה בחור עם זקן ופאות, מריר וכועס מדוע אסרו עליו לדבר בטלפון בשבת. הבחור התלונן כי זו כפייה דתית ואיננו מבין מדוע שלטונות הצבא מתערבים וכופים עליו לקיים את מצוות הדת.

כאן המסגרת חיזקה אותם בנושא הדתי. חייבנו את המפקדים לחייב אותם להיכנס לבית הכנסת. אי-אפשר לחייב להתפלל, אך צריך לחייב אותם להיכנס לבית הכנסת.

באופן שנראה פרדוקסלי, אין ספק שהמסגרת הצבאית היא שהחזירה חלק מאותם נערים לאורח חיים דתי, גם אם לא במתכונת המחמירה של הציבור החרדי. יתר על כן, ראשי אגף הנוער והנח"ל, יחד עם הרבנים, הבינו כי רק מסגרת צבאית חרדית הכופה את שמירת המצוות בקפדנות שאינה מתפשרת, תצליח להוות נקודת משיכה לנוער דתי איכותי. מפגש האינטרסים בין הממסד הצבאי והדתי הניב שיתוף פעולה בבניית מסד תורני יציב ואמין לגדוד הנח"ל החרדי.

מפגש אינטרסים אחר היה בעניין תכניות החינוך להכרת הציונות והמדינה שבנו חיל החינוך ונח"ל עבור היחידה. היו תחומים שבהם לא היה כל ניגוד בין צורכי הממסד הצבאי ובין ציפיותיהם של בני הנוער החרדים. חששות המפקדים התבדו כאשר נמצאה נקודת החיבור – הצמא של בני הנוער החרדיים לסיפורי מורשת הקרב של צה"ל, להכרת גיבורי מלחמות העבר והמפקדים לבין תוכניות החינוך של צה"ל במסגרת הטירונות והאמון המתקדם. בכל מחזורי הגיוס חויבו החיילים ללמוד בעל פה את מילות ההמנון הלאומי ולהתרגל למסדרי הנפת הדגל מדי בוקר. על מנת לאכוף את לימוד מילות

ההמנון, חויבו החיילים לדעת לדקלם את ההמנון כתנאי ליציאה הביתה לשבת. הממסד הצבאי לא ויתר כהוא זה על הסמלים, הדגלים וההמנון, ואפילו טרח להבליטם בשגרת היום-יום ובטקסים, כמשקל-נגד להקפדה על אורח חיים תורני ועל מצוות הדת.

מעניין היה לעקוב אחר הקונפליקט בין דרישות המסגרת הצבאית ודרישות העולם הדתי דווקא בפלוגתו של סגן שלומי ממון. ממון הוא מפקד הפלוגה הראשון שהתגייס וצמח בגדוד "נצ"ח יהודה" מטירון למ"פ. במרס 2004 הגיעה פלוגתו לכותרות העיתונות בקשר למאבק על סדר הקדימויות בין הנפת דגל הלאום ותפילת שחרית. שלומי הוא יליד מושב רכסים, יישוב דתי-חרדי, ולדבריו בכל שכונה ברכסים יש בית כנסת וישיבה. רוב האוכלוסייה מנהלת אורח חיים חרדי, אך כ-30% מהתושבים הם חילוניים. שלומי קיבל חינוך חרדי, ובילדותו למד בתלמוד תורה ליטאי "תורת אמת" בחיפה. בתיכון המשיך בישיבה של בני עקיבא "פרחי אהרון" בקריית שמואל עד כיתה י"ב, והתחנך בבני עקיבא עד הגיוס. שלומי התגייס בספטמבר 1999 למחזור ב' של הנח"ל החרדי (ריאיונות עם מ"פ שלומי ממון, מרס 2004, אפריל 2004).

הייתי על פרשת דרכים מבחינה דתית, והגעתי למסקנה עם עצמי שאם אלך ליחידה דתית יש סיכוי שאני אשמור על הדת. הרגשתי שהייתי חלש מהבחינה הדתית ושזה יחזק אותי. אני רק זוכר שכשבאנו לבק"ם, הגיע אוטובוס עם חרדים, הבגדים השחורים והפאות. שאלתי את חבר שלי האם אלה הם "פטור גיוס" או אלה הם אתנו? לא חשבתי שיש סיכוי שהם מתגייסים. פתאום ראינו שהם הולכים אחרינו. ביום א' אנו מגיעים לבסיס, נעמדים בשלשות ושוב הם שם, נכנסתי לדיכאון. הם באו עם שטרמלים וכל ההופעה. עם החרדים בשכונה לא הייתה לי בעיה, אבל החרדים האלה היו שונים. מהקבוצה שהתגייסה, רובם היו ליטאים רובם "שבאבניקים". היו שגדלו כמה שנים ברחוב בלי מסגרת, ופתאום הם נכנסו למסגרת צבאית. היו גם בעיות של דת. למרות שהחרדים לא הכירו את ההמנון, מורשת קרב וכדומה, מפקדי היחידה השקיעו הרבה בנושא החינוכי. היו חיילים שאמרו שכל הנושא הציוני לא מעניין אותם. למשל, לא רצו להצדיע לדגל, או לשיר את ההמנון. זה מעצבן שאתה רואה בן אדם לא מצדיע לדגל לא שר "התקווה". התשובות היו של "מה איכפת לי, לא מעניין אותי – יותר מתוך בעיה במודעות מאשר אידאולוגיה. אבל אחרי הרבה שיחות, כולם זורמים עם הזרם.

שלומי החליט כי עם ההשכמה למסדר הבוקר, יסתדרו חיילי הפלוגה שלו בשלשות מול דגל המדינה, יניפו את הדגל ורק לאחר מכן ילכו לתפילת שחרית ולארוחת הבוקר. שלומי התייעץ עם הרבנים, כפי שרבים ממפקדי הגדוד עושים בנוגע שגרת החיים הצבאית מול אורח החיים הדתי. את הנעליים מותר לצחצח לפני התפילה וכך גם בנוגע לגילוח, כי מותר להתהדר לפני התפילה. גם ריצת בוקר קצרה, לרענון, הותרה על ידי הרבנים לפני התפילה. מסדר הבוקר לא אושר, והוא נערך רק לאחר התפילה. ובסוף כולם קבלו את זה. שלומי קבע כי מסדר השכמה והעלאת דגל הלאום יקדמו לתפילת שחרית. הנפת הדגל היא החלטה צה"לית; כולם קמים וכולם חייבים להתייצב למסדר הדגל מצוחצחים, ורק אחר כך ילכו להתפלל.

ההחלטה עוררה התמרמרות בקרב החיילים החרדים, שראו בתפילת שחרית מצווה דתית העולה בחשיבותה על מסדר הנפת הדגל. אחד החיילים התייעץ עם הרב בשכונתו, וכשחזר סירב להתייצב להנפת הדגל והלך להתפלל. בעימות חריף זה בין פקודות הצבא והוראת הרב, לא עמדה בפני מפקד הפלוגה ברירה אלא לשפוט את החייל למעצר. רבני העמותה, הנמצאים ביחידה מדי יום, מהווים בדרך כלל את 'שמן הסיכה' המונע הקצנה והחרפה של מקרים מעין אלו. במקרה דלעיל הם נתנו גיבוי להחלטתו של המ"פ ואף לעונש שהוטל על החייל.

אולי ההיבט המעניין ביותר במפגש בין הצבא והעולם החרדי בגדוד "נצ"ח יהודה" הוא מעמדם של הרבנים המלווים את היחידה. עקרונות היסוד, כפי שנוסחו על ידי הרבנים והיו מקובלים על ראש אגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון וגם על גורמי צה"ל, העניקו למעשה לחבורת הרבנים זכות של שותפות מלאה בפיקוח יום-יומי על תפקודה של היחידה. אמנם אין מדובר בפיקוח על האימונים הצבאיים והשגרה המבצעית, אך לנוכחותם ומעורבותם של הרבנים השפעה רבה על אורח חיי היחידה. למעשה, הסכים הממסד הביטחוני-צבאי שפעולות היחידה החרדית יהיו כפופות לאישור ולפיקוח של הרבנים, נציגי העדה החרדית (הארץ, 25.05.98).

מפקדו של גדוד "נצ"ח יהודה" בשנים 2002-2004, סא"ל יונתן ברנסקי, העלה על הכתב את הנחות היסוד והעקרונות המנחים לבניית מסגרת תורנית בגדוד (ברנסקי, 2003):

- הגדוד הוא יחידה דתית.
- כתפיסה חינוכית, יש למעט בכפייה עד כמה שניתן.
- אי-אפשר להכריח חייל להאמין.
- אין למפקדים יומרה להיכנס בין החייל לבין רבש"ע.
- הגדוד הוקם על מנת לאפשר לחייל המקפיד על "קלה כבחמורה" לשרת שירות קרבי משמעותי בלי שיידרש להתפשר על קיום מצוות. לשם כך יש הכרח לשמור על צביון תורני בגדוד.
- כדי לשמור על צביון הגדוד, נדרשים החיילים להקפיד על מינימום של כללים המאפשרים שגרה ואווירה תורניים:
- כיסוי ראש, שמירה על שפה נקייה, שמירת שבת והשארת פאות לחיים.
- בטירונות יש הקפדה על נוכחות בל"ז. הקפדה זאת כוללת תפילות ושיעורי תורה.
- בפלוגת המסלול וברובאית יש חופש גדול יותר לחייל בתחום הל"ז, ובכלל זה גם בתחום התורני.

כאשר התבקש סא"ל ברנסקי לקבל את הפיקוד על הגדוד, סרב (ריאיון עם סא"ל יונתן ברנסקי, 15.5.04):

...לא רציתי בזה. נראה לי משהו לא רציני, שאין לו עתיד מבחינה צבאית. לא הייתי בטוח שאני מאמין בהקמת גדוד כזה. אני מאמין שצריך לעשות דברים ביחד מהבחינה הערכית ולא ליצור משהו בדלני כזה.

אולם, מרגע שנחת בגדוד, השתנו דעותיו, והוא מצא כר נרחב לעשייה צבאית ותורנית. עמדותיו של יונתן באשר לייעודו של הגדוד זהות לעמדותיו של רס"ן אביעזר, אך סא"ל ברנסקי הבין את הנתונים ואת הצורך לפעול בהדרגתיות כדי להגיע מטרה (ריאיון עם סא"ל יונתן ברנסקי, 15.5.04):

היעד צריך להיות שהגדוד יהיה חרדי מהטבח ועד אחרון הלוחמים, אבל כרגע זה לא ראלי. כדי להגיע לדבר כזה, צריך הדרגה, לכן הגישה שלי שצריך קודם כול לדאוג שהגדוד יהיה טוב ומקצועי ואיכותי, וזה מה שימשוך אליו אנשים יותר רציניים וטובים. ואם נקים גדוד רק של נוער חרדי, זה לא יצליח, לא יהיה לו בסיס של תרבות והיסטוריה מקצועית. אגב גם הרב שוורץ אומר את זה. חייבים גם קצת "כיפות סרוגות" וקצת מבחוץ כדי להקים את זה, אבל גם אני חושב שבסוף צריך שזה יהיה גדוד חרדי מהמג"ד ועד אחרון החיילים. בפרספקטיבה של 30 שנה, תהיה פה חטיבה שתמשוך אליה חרדים ממש, שרוצים לחזור ולהיות חרדים, שמקפידים על קלה כחמורה, אבל רוצים גם ללמוד מקצוע. לדעתו, זה ילך ויגבר כשהם יראו שזה לא אסון.

נפגשתי עם אדמו"ר אחד שאמר לי, תמשיכו לעשות את העבודה שלכם, תמשיכו ותצליחו ותגדלו, אבל אל תחפשו גיטימציה כי לא תקבלו אותה. תשקיעו את האנרגיה שלכם בלעשות את העבודה שלכם טוב.

סא"ל ברנסקי משדר ביטחון בתפיסת עולמו הדתית-צבאית. לדעתו, תפקידה של היחידה הוא להוכיח את גדולתו של השילוב בין האמונה הדתית והשירות הצבאי למען העם היהודי וארץ ישראל. השירות בגדוד מחזק, לדעתו, את המתגייסים הן מבחינה אידאולוגית והן מבחינה דתית. להערכתו, לגדוד יש ותהיה השפעה לא רק על החברה החרדית כי אם על ערכי צה"ל והחברה הישראלית כולה. השילוב שבין ערכי הצבא ונורמות ההתנהגות של החברה החרדית יצר נורמות חדשות ובלתי מוכרות בצה"ל: שפה נקייה מקללות וניבולי פה, התנהגות חברית והגונה בין מפקדים וחיילים, יתר הקשבה ונכונות להבין את צורכי החיילים. כל אלה מבדילים את "נצ"ח יהודה" מכלל יחידות צה"ל (ריאיון עם סא"ל יונתן ברנסקי, 15.5.04):

אני היום חושב שגם מבחינתנו אנו יכולים להשפיע את ההשפעה שלנו, שאנו נמצאים בתהליך של גאולה ונמצאים במהלך של שיבת עם ישראל לארצו, וזה מהלך אלוהי, ולא רק מה שחלק מהציבור החרדי אומר שזה פסול ומוקצה. כל מי ששותף בתהליך הזה, יש לו את הזכויות שלו, כמו שהרב קוק מאד חיזק את הציונים החילוניים. לכן אני אומר שצריך להשפיע על עם ישראל ולא רק על החרדים. גם פה יש מקום להשפיע, אבל מי שמגיע מהציבור החרדי, רוב האנשים אינם אנשים מאוד חזקים מבחינה האידאולוגית. אז תעזור להם להתחזק מהבחינה הדתית ותראה שאפשר לשלב צבא ואמונה, תראה להם שיש אלטרנטיבה.

5 חיילי הנח"ל החרדי – מאפיינים, מניעים וקשיי הסתגלות למסגרת הצבאית

החיילים שהתנדבו לשרת בנח"ל החרדי במחזור הראשון היו רובם בני נוער שחסרים נתוני יסוד הן בהשכלתם והן בכושרם הגופני, וגם סבלו מבעיות כלכליות קשות. מיקומם היה בשולי החברה החרדית. הם נטשו את הלימודים בישיבה משום שאורח חיים זה לא התאים לאופיים ולכישוריהם. בהיעדר מסגרת חלופית שתקלוט אותם, הגיעו לרחוב ואף חברו לחבורות רחוב, והיו על סף הפשע. הם איבדו את כבודם בציבור החרדי וחלק מהם נודו על ידי משפחותיהם לאחר שהמיטו עליהן בושה.

צוריאל פילץ, פרויקטור הגיוס של הנח"ל החרדי, נהג להסתובב לבדו בפאבים ובמסעדות של כיכר ציון בירושלים, שאותם פקדו צעירים חרדים שנפלטו מהישיבות. הוא מספר (מקור ראשון, 26.10.01):

הייתי יושב בבאגטים של רחוב יפו שעות בלילות, ואומר להם שהם ממילא לא לומדים, ואחרי שלוש שנים הם יצאו עם מקצוע. המון חרדים רוצים להתגייס, והפחד שלהם שיהרסו להם השידוכים. אני מסביר שהאישה שלהם תעדיף מישהו שנמצא בצבא על פני מישהו שמסתובב כל היום ברחובות ולא עושה כלום. לרוב הם לא אוהבים את הציבור ממנו הם באו, ואני משחק על הקטע הזה.

הסיבות העיקריות שהביאו בני נוער אלו להתגייס לצבא היו הרצון לבנות את עתידם ולרכוש מקצוע ופרנסה. הם לא ראו עצמם עוזבים את המסגרת החרדית. לגרסתם, המסגרת הצבאית השומרת בקנאות על הלכות הדת, רק חיזקה אותם ואת עולמם הרוחני. הגיוס לצה"ל היווה עוגן הצלה להחזרת הכבוד ולבניית עתיד אישי. הוא החזיר לרבים מהם את הביטחון ביכולתם לעמוד בקשיים ולהתמודד עם דרישות תובעניות כמו אלה של חייל קרבי בצה"ל.

חלק אחר של מתגייסים הם אלה שפשוט החליטו שאינם רוצים להמשיך ללמוד בישיבה, ועל מנת להשתלב בעבודה באופן חוקי החליטו להתגייס ליחידה. הסיבה שהביאה צעירים אלה להתגייס הייתה הרצון למצוא שידוך טוב. אמנם, בתוך הציבור החרדי, אברך שמקדיש את כל חייו ללימוד תורה הוא השידוך הטוב, אך עדיין יש משפחות וצעירות שמחפשות בעל שיביא פרנסה ויכלכל את משפחתו בכבוד. כדי להקים משפחה ולמצוא את מקומך

בחברה החרדית, חובה עליך לרכוש מקצוע ומקום עבודה. גייסי הנח"ל החרדי הציעו לבחורים אלה מסלול הכולל שנתיים שירות צבאי ושנה שלישית, שנת המשימה, שבה החייל משלים את השכלתו ורוכש מקצוע. גם התאפשר להם לצאת לקורסים מקצועיים בצבא, כגון קורס חובשים, נהיגה ואפילו לקורס קצינים.

היו גם סיבות חומריות להתגייסות לגדוד הנח"ל החרדי. בני נוער שהסתכסכו עם המשפחה קיבלו סיוע לשכירת דירה ותשלומי סיוע נוספים. בתום השירות הובטח להם מענק שחרור של למעלה מ-10,000 ₪ ללימודים, לרכישת דירה או לפתיחת עסק. מענק שחרור נוסף, ללא התניה, בסך 4,000 ₪, הובטח לכל חייל שסיים את שירותו הצבאי.

מלבד הסיבות החומריות, חלק מהמתנדבים רצו להתגייס כדי לבנות את אישיותם וכבודם על ידי שירות קרבי ביחידה מכובדת. היו גם כאלה שהחשיבו את הרצון להשתתף בנטל הביטחון, לרבות השירות הצבאי וההגנה על ארץ ישראל, כמצווה דתית. הבסיס הדתי של מתנדבים אלה זכה לחיזוק מצד הרבנים, אשר הרבו בפסוקים מהמקורות ומהרמב"ם המדברים בשבחם של הלוחמים לשחרורה ולהגנתה של ארץ הקודש.

ההסתגלות של הנערים למסגרת הצבאית לוותה בקשיים רבים. רוב המתגייסים, שקודם לכן הסתובבו ברחובות ללא מסגרת וללא משמעת, התקשו לקבל עליהם עול של משמעת צבאית. יתרה מזו, רבים מהם כבר עזבו את דרכי הדת, לא התפללו, לא שמרו שבת, ועתה נכנסו לפתע למסגרת דתית מקפידה, שאוכפת את מצוות הדת באמצעות פקודות הצבא.

תקופת האימון הראשוני בבסיסי הטירונות בצה"ל הייתה מאז ומתמיד שלב קשה של בניית החייל וטשטוש זהותו ועברו. אמנם במשך השנים חל שינוי במתודה של "לשבור את הטירון" כדי ליצור חייל חדש, אך רבים מהמפקדים הזוטרים עדיין דבקים בנוהלי משטר ומשמעת קשוחים (Gal, 1986). ההתנגשות בין מודל הגבריות של הצעירים החרדים ובין המשמעת הקשוחה והתובענית של הטירונות גרמה לא אחת לגילויי התנגדות ומרי של חיילים. המרירות נוצרה בעיקר על רקע תפיסה שונה של סמכות המפקד וגבולות האוטוריטה שלו.

תמונה דומה מצא יוחאי חקק במחקרו העוסק בהתנגשות של שני מודלים תרבותיים אלו: בעוד שהמשמעת הצבאית, מבוססת בשלב הטירונות, על כפייה, פחד ומעט הבנה, באורח החיים של עולם הישיבות, המנהיגות נבנית בדרכי נועם, על בסיס רחב של ידע וחקמה וכמובן על גילם וניסיונם של הרבנים. גילם של חלק מהמתגייסים החרדים, שהיו

מבוגרים ממפקדיהם, תרם גם הוא למתח ולדחיית ההיררכיה הדרושה בשלב ראשון זה של חיי הצבא.²⁸

בראיונות שערכתני עם חיילי המחזור הראשון תיארו החיילים את הבעיות שהציקו להם בטירונות, וכיצד הפכו הדרישות בתחום הדת לכלי הניגוח והמרי שלהם נגד סגל הפיקוד. אחד מהם, יוסי קצנבלוגן, כיום קצין בבסיס החינוך של צה"ל בבית גולדמינץ בנתניה, זוכר את הפרטים הבאים (ריאיון עם יוסי קצנבלוגן, 4.12.03):

היו הרבה בעיות קטנות, מכך מורכבים החיים בטירונות. בטירונות אין דברים אחרים. המפקד אומר משהו וזו פקודה שצריך לבצע. אך חיילים להבין כי חלק מהחברה, היו כאלה שהסתובבו ברחובות. היה קשה, המשמעת הייתה בעייתית. כל תרגיל שהיה לקחנו מקום ראשון, אבל המשמעת הייתה נוראית. זה לא הייתה בעיה דתית. תחשוב שכל מי שהיה שם כבר לא היה ילד כולם היו יותר מבוגרים. אנשים ששברו מסגרות ועברו משהו. רצינו להוכיח שאנחנו יכולים להיות יותר טובים.

לימים, בנייתוח של אותם אירועים הדגיש יוסי קצנבלוגן את הפער שבין תפיסת המורה והמחנך שעליה התחנך בישיבה ודמות המפקד שנפגש במסגרת הטירונות.

חיילי הפלוגה במחזור השני התלוננו על הלחץ הקשה של האימונים ועל פגיעה בחוקי הדת, כמו כשרות המטבח ושמירת קדושת השבת. כמו כן הועלו טענות על התעללות המפקדים בחיילים. מול טענות הטירונים, ציירו המפקדים תמונה קשה של הנוער המתגייס, שלמעשה, חלקו נטש את הדת, לא הקפיד על כשרות, לא התפלל, עישן בשבת ופגע בנוהלי המשמעת האלמנטריים של היחידה. מתוך 58 בני נוער שהתגייסו, 20 נפלטו, חלקם הגיעו לכלא הצבאי ואחרים הגיעו לטיפול במחלקות פסיכיאטריות סגורות (חדשות משפחה, 16.3.00).

הקושי להמשיך ולקדם את היחידה המורכבת מנוער שבא מהציבור החרדי, לכלל גדוד קרבי תקני, היה הסיבה להחלטה להזרים ליחידה כוח אדם ממגזרים דתיים נוספים. להחלטה זאת היו שותפים הצבא ועמותת הרבנים, והיא חוללה שינוי במבנה האוכלוסייה של גדוד "נצ"ח יהודה". הגדוד הוסיף להיות מסגרת תורנית, אך היחידה מצטיירת כשעטנז מעניין של כל הקשת הדתית. למעלה ממחצית מפקדי הגדוד וחייליו באים משיבות ההסדר – חלקן ישיבות הסדר של בני עקיבא וחלקן ישיבות חרדיות ו"כיפות שחורות" שרבניהן קבעו כי רק הגדוד החרדי הוא מסגרת ראויה לשירות צבאי. לצדם משרתים חיילים שיצאו מחצרות חסידות ויז'ניץ, גור וחב"ד, אך מספרם מועט יחסית.

28 ראו: חקק, 2003, עמ' 8. מחקר מעניין וחדשני, הדומה באופיו למחקר זה, מתאר ומרחיב בנייתוח ההתנגשות בין העולם התרבותי של בני הישיבות ובין מודל ההתנהגות של הממסד הצבאי בשלב הטירונות.

רוב הצעירים החרדים הם מהציבור הליטאי. יש בני נוער משיבות ספרדיות, חיילים שהתגייסו מ"נערי הגבעות" וחילונים שחזרו בתשובה. אכן, פסיפס רב-גוני של הציבור הדתי והחרדי בישראל מצא את מקומו בגדוד הנח"ל החרדי. כ-10% בכל פלוגה הם מתנדבים מקהילות חרדיות בארצות הברית או בצרפת. במחזורים האחרונים חלקם של החיילים שבאים מהציבור החרדי המקפיד במצוות הוא כ-25%. שאר המתגייסים נמנים ברובם עם הציבור הדתי-מסורתי.

בשאלון שהופץ בין חיילי המחזורים ' וי"א, רק 16% הגדירו את עצמם כחרדים, בעוד ש-75% הגדירו את עצמם כדתיים. 8% הגדירו את עצמם כמסורתיים ו-1% כחילוניים. בשאלה נוספת המבקשת לאמת את הגדרתו של החייל, נשאלו החיילים: עד כמה אתה מקפיד על קיום תורה ומצוות?

34.1% השיבו כי הם משתדלים במידה רבה ומקפידים על קלה כחמורה.

34% נוספים השיבו כי הם מקפידים במידה רבה.

23.5% מקפידים באופן בסיסי על שמירת שבת וכשרות.

8.2% מקפידים במידה מועטה.

בשאלה נוספת הבאה לאמת ולהסביר את הנתונים, התברר כי 25% מהמתגייסים באו ממשפחות חרדיות (ליטאיות), 9% ממשפחות חסידיות, 19% ממשפחות דתיות ו-47% ממשפחות דתיות-לאומיות. השאר הגדירו את משפחתם כמסורתית או חילונית.²⁹

מסתבר אפוא שלמעלה ממחצית המגויסים לגדוד "נצ"ח יהודה", באים מהציבור החרדי או ממגזר "הכיפות הסרוגות" המחמירים בקיום הלכות הדת. חלקם בוגרי ישיבות חרד"ליות וחלקם נערים שהגיעו לגיל גיוס, אך אין "תורתם אומנותם" והם ביקשו להם מסגרת צבאית דתית ומקפידה.

29 שאלוני עמדות בנושאי דת וצבא בפלוגות "נצ"ח יהודה", מחזורי גיוס דצמבר 2003 ומרס 2004, מחלקת פסיכולוגיה ארגונית וצבאית, מתקן "אדם".

6 סיכונים וסיכויים – מסקנות עד כאן

נשאלת השאלה: האם הגדוד החרדי "נצ"ח יהודה" אכן מסמן מפנה, ובלי שנחוש בכך לנגד עינינו מתחולל שינוי רב-משמעות ביחסים שבין הציבור החרדי וצה"ל? או שמא ההשקעה והמאמצים הרבים אינם אלא טיוח ומתן דריסת רגל לממסד החרדי בתוך צה"ל, בניגוד לתפיסות היסוד הישנות?

מה הם, אם כן, הסיכויים לפריצת דרך, לבניית גשר של הבנה, ולגיוס מרצון, בהיקף משמעותי, של בני הקהילה החרדית? ומה הסיכונים הטמונים ביצירת יחידה חרדית מתבדלת, הנתונה להשפעת הרבנים, בתוך הממסד הצה"לי בימים של קרע ושסע בין המגזר החילוני והדתי בחברה הישראלית?

מה הם, אם כן, הסיכויים והסיכונים בסיפורו של גדוד "נצ"ח יהודה"?

גדוד "נצ"ח יהודה" הוא עדיין בחיתוליו, וכל סיכום נחרץ יהיה אפוא יומרני. עם זאת, ניתן לנסות ולהעריך את התוצאות הנראות לעין נוכח המטרות שהציבו להם האבות המייסדים: מה השיג כל אחד מהגורמים האינטרסנטיים בהקמת היחידה.

הדיון המעניין והמעמיק אף יותר חייב לעסוק בסיכונים מול הסיכויים לממסד הצבאי שמציב פרויקט של הקמת גדוד חרדי, במיוחד על רקע השינויים שחלים ביחסי החברה הישראלית וצה"ל.

בראייה קצרת טווח של קבוצות האינטרסים השונות, נמצא שהממסד החרדי, המיוצג על ידי הרבנים וכמה חברי כנסת חרדים, השיג את מבוקשו, ללא פגיעה, ולו הקלה ביותר, בחומות ההגנה והבידוד של הציבור החרדי. אותו מיעוט שבמיעוט מתוך תלמידי הישיבות שלא עמד לו כוחו והוא כשל והתגייס לצה"ל, ממילא איננו נמנה עוד עם צאן מרעיתם הרוחני. מבחינתם, אותה 'נפולת' יצאה אל מחוץ לחומות, והאחריות לעתידם וחיייהם אינה עוד בידי ראשי הישיבות.

הבעיה שהוצבה בפני הרבנים הגדולים בתחילת הדרך להסכמה, ולו בשתיקה, לגיוס לצבא הייתה מסוכנת ובלתי מתקבלת על הדעת. היה חשש שמא ייפרצו החומות ורבים מתלמידי הישיבות יתקנאו בחבריהם ויבקשו לשלב תורה וצבא. אך ככל שהתברר כי צעירי הישיבות אינם מזדרזים לעזוב את הישיבה ולהתגייס לצבא התמתן המאבק בגדוד הנח"ל החרדי.

כנגד זאת הצלחתו של גדוד הנח"ל החרדי כיחידה תורנית קרבית, הפכה אותו לאבן שואבת לבני הנוער החרדי והנוער הדתי-מסורתי, שדווקא מבקשים לשרת בצבא, אך בתנאים של שמירה על אורח חיים דתי. מספרם של בני הנוער שעזבו את הישיבות ומחפשים פתרון לעתידם ודרך להשתלב בשוק העבודה בישראל מגיע למאות, והשירות הצבאי מאפשר להם בדיוק את זאת.

ההישג הגדול ביותר הוא של עמותת הרבנים "נצ"ח יהודה", שהצליחה לכפות על צה"ל מסגרת חרדית, לפחות בשמה ובתדמיתה, אשר תקלוט את הנוער שנפלט מעולם הישיבות. העמותה קיבלה לידיה זכות למעורבות בחיי הצבא, והרבנים הפכו לפוסקים בכל דיני הצבא המשיקים לאורח החיים הדתי ביחידה. המעורבות וההשפעה של הרבנים בחיי הגדוד ובכל מסגרות-המשנה שלו, אין לה אחר ורע בשום ממסד צבאי אחר, גם לא בפלוגות ישיבות ההסדר של צה"ל. ההשפעה החברתית, הערכית והרוחנית של רבנים אלה, המטיפים לצאן מרעיתם מדי יום-ביומו והמלווים את פעילותם של החיילים על כל צעד ושעל, מתחרה בהשפעת המפקדות האחראיות לנושאים אלו בצה"ל (חיל החינוך והרבנות הצבאית הראשית). תרומתם של הרבנים אף עולה על זו של המפקדים.

כמו בכל מסגרת צבאית בעולם סגל המפקדים הוא הגורם הדומיננטי בהכשרת החיילים ובפעילות המבצעית. במקרה שלפנינו, למפקדים יש יראת כבוד בפני הרבנים, ויתרה מזאת, הם חוששים להתעמת עמם ועם הסמכויות הרבות שבידיהם.

השיעור היומי איננו אך ורק לימוד דף גמרא, כי אם הטפה רוחנית וערכית לכלל חיילי הפלוגה, המשובצת בדברי חכמים. נושאים שבלב הוויכוח הציבורי בנוגע למדיניות כלפי הפלסטינים בשטחים ועתיד הריבונות על אדמת ארץ ישראל, נידונים באופן מתוחכם וזהיר. חיזוק הלוחמים והרמת המורל נוכח הלחימה המתמשכת בשטחים מקבלים גוון ואופי דתי, וההטפה הדתית מדגישה את תפיסת העולם של הציבור הדתי באשר לעתיד השטחים. לרבנים אין צורך בהצגה בוטה של עמדות פוליטיות הנוגדת את עיקרון היסוד של א-פוליטיזציה בצה"ל. הבסיס הדתי-רוחני של מכלול האינטראקציה בין הרבנים והחיילים יוצר הכוונה פוליטית חדה ובהירה.

אשר למתגייסים, בראשית הפרויקט הייתה התגייסותם מפגן של מרדנות נגד הציבור החרדי ועולם הישיבות. מתגייסי המחזורים הראשונים ביקשו למרוד בעולם הישיבות וברבנים ולמצוא את דרכם בחיים תוך התנערות מציוויי הדת המחמירים. היו לא מעט מקרים של פגיעה בציוויי הדת, בשמירת השבת ובחובת התפילה. דווקא המערכת הצבאית, שחששה לעתיד הפרויקט ולשמו הטוב, היא שהקפידה במצוות הדת וחייבה את החיילים הצעירים להתייבץ לתפילות, לשמור על השבת ולחייב אורח חיים דתי. השינויים שחלו במהלך התגבשות היחידה הצביעו על כיוון ברור של יחידה קרבית, הנושאת בעול משימות הבט"ש ובכך היא מגשימה את מטרותיה. הכיוון אליו ייחלו אבות הפרויקט מהמגזר החרדי, יחידה חרדית שהיא מוקד משיכה לתלמידי הישיבות, ואשר תבנה את הגשר אל הציבור החרדי, לא צלח.

אשר לממסד הצבאי, מסתבר כי המשימה לגבש בחופזה יחידה מבצעית שתמלא משימות בט"ש ותחסוך ימי מילואים, הצריכה עבודה מאומצת ואף ממושכת מהמצופה. הפיקוד הצבאי הבכיר החליט אפוא לוותר על ההרכב החרדי המיוחד של הגדוד, וכדי להשלים את מצבת כוח האדם הדרושה לקיומו של גדוד קרבי, פנה למקורות כוח אדם אחרים, בקרב הציבור הדתי-מסורתי. עם ההחלטה להקים גדוד קרבי שונו גם ההכשרות הצבאיות בהתאם. נדרש כוח אדם איכותי, ושורות הגדוד נפתחו בפני בני ישיבות הסדר וישיבות חרד"ליות. היחידה שוב איננה יחידה צבאית חרדית הומוגנית, הבנויה על בני הנוער מהציבור החרדי. עם זאת, גדוד תורני במתכונת הנוכחית עשוי למשוך אליו צעירים מכלל הציבור הדתי-אורתודוכסי ולהיות "כור היתוך" – מרקם ציוני-דתי-חרדי במסגרת יחידה אחת.

רבני עמותת "נצ"ח יהודה" המלווים את היחידה, היו שותפים להחלטות על המבנה המחודש של כוח האדם, מתוך הבנת תרומתו של כוח האדם האיכותי. ואולי הייתה כאן ראייה מפוכחת של הרבנים החרדים, לנוכח מספר המתגייסים הקטן מהציבור החרדי.

כך או אחרת, העובדות בשטח הן שקבעו את התפתחות היחידה: מצד אחד מאמצים מרובים המניבים מספר זעום של מתגייסים מבני הנוער החרדי ומצד שני לחץ של מפקדי צה"ל לבנות יחידה צבאית קרבית ולא פרויקט חברתי-חינוכי. דרישות המערכת הצבאית והרצון לחסוך בתעסוקת יחידות מילואים גברו אפוא על היעדים החברתיים-חינוכיים. עם השינוי בכוח האדם המגויס ליחידה, נשמט הבסיס להקמת היחידה החרדית. הנוער שמגויס כיום וממלא את שורות היחידה, היה מתגייס ממילא, ומה הועילו חכמים בתקנתם? יתר על כן, בין המתגייסים כיום לגדוד נמצאים צעירים שלא היו בני-גיוס בשנים הקודמות – אם בשל רמתם אישית, או בשל בעיות בריאות, תיקים פליליים במשטרת ישראל ועוד. הגיוס שמתפשר כיום עם הקריטריונים הצה"ליים, הוא נטל ומקור לתקלות רבות במהלך ההכשרה והשירות בגדוד.

הסיכונים

במבט אחורה מסתבר כי לשם מתן פתרון לנוער שוליים של החברה החרדית, שגויס במאמצים רבים ובמספרים קטנים, הוקמה יחידה עצמאית בעלת אופי הנוגד את תפיסת היסוד של צה"ל. כמה קצינים בצה"ל סבורים כי ניתן היה לפתור את הבעיה במסגרת פלוגה חרדית בבסיס "אילנייה" (חוות השומר) של חיל החינוך והנח"ל. בסיס זה מתמקד בהכשרה צבאית והשכלתית של נוער בעל נתונים נמוכים. זאת ועוד: אם נתעלם לרגע מתרומתה לפעילות המבצעית, עצם הקמת היחידה פגע בעקרונות היסוד של צה"ל עם הכנסתם של רבנים כשותפים בהקמה ובניהול.

השלכות נוספות של הקמת היחידה נוגעות לשינוי בסיס כוח האדם בה: ארגון ישיבות ההסדר הפסיד חלק מעתודות הנוער שלו, שמופנה כיום לגדוד החרדי. בני ישיבות ההסדר המשרתים במסגרת מחלקתית בכל חטיבות צה"ל, דורשים כיום לשרת במסגרת גדודית, דוגמת הנח"ל החרדי. כל זה יצר מתח רב. גם נוצר עימות בין רבני הישיבות הדורשים מסגרת גדודית חרדית ומקפידה ובין ראשי הישיבות הציוניות, שנתפסים כאילו הם מוותרים ואינם נאבקים על מסגרת שירות צבאי ראויה לתלמידיהם. הולך וגדל מספר ישיבות ההסדר הדורשות כי תלמידיהן ישרתו במסגרת גדודית שומרת מצוות. ראש אכ"א חייב אפוא להתמודד עם שני תהליכים סותרים בתוך הצבא: הראשון, מבקש לקלוט את בני ישיבות ההסדר כבודדים בתוך כלל חטיבות צה"ל; השני, מאפשר גיוס תלמידי ישיבות הסדר בתוך מסגרת של גדוד חרדי אחד. תהליכי גיוס סותרים אלו לא יתמידו לאורך זמן, וצה"ל יאלץ לקבל החלטה באשר לאופן שילובם של כלל אזרחי ישראל בשורותיו.

דיון רציני ונוקב חייב, לדעתי, לעסוק ביחסי דת וצבא במדינת ישראל, דווקא על רקע השינויים והמתחים העולים על פני השטח בשנים האחרונות. כל הבוחן את המתרחש בחברה הישראלית מאז 1973, חש בהתפוררות התרבות הפוליטית והעמקת משבר הסמכות. הביטוי החרף והמייצג של הבחנה זאת הוא פוליטיקה קיצונית של התארגנויות חוץ-פרלמנטריות.³⁰

משלהי 1973 ואילך מצא עצמו צה"ל במלחמת מאסף נגד ירידת מעמדו בעיני הציבור. מחקרים רבים מצביעים על התרחקות בין צה"ל לחברה הישראלית, והשירות הצבאי שוב אינו מהווה כור היתוך, אם לא ההפך מזה (כהן ס"א, 2001; ליסק והורוביץ, 1990, עמ' 200-240; Cohen, 1997).

הערכת הציבור לממסד הצבאי נשחקה במהלך השנים, במיוחד לאור אי-ההצלחה הצבאית המתמשכת מאז 1973, וכן בשל המחלוקת הפוליטית הקשה לגבי צדקת המלחמה ומטרותיה הן בנוגע למלחמת לבנון (1982) והן בנוגע לאינתיפאדה הראשונה והשנייה.

מעורבותם של הממסד המשפטי והתקשורת בנעשה בצה"ל פגעה במעמדו המיוחד והחסין של הממסד הביטחוני. שוב אין נושאי ביטחון "מקודשים" שאינם עומדים לביקורת הציבור, וחלקם אף מובאים בפני בית המשפט. לדעת רוב החוקרים גם מעמדו הא-פוליטי של צה"ל מוטל היום בספק.

יש שיאמרו כי השסע החרף והמסוכן ביותר לחברה הישראלית וצבאה הוא הקרע בין הציבור החילוני ובין הציבור הדתי, ובמיוחד זה הדתי-לאומי. זאת בשל הוויכוח על דמותה של החברה הישראלית, על בסיס הסמכות החוקי לאורחות חייה ובשל ההחלטות

30 להעמקה והרחבה בנושא, ראו: לוי, 2003; גל-נור, 1988: 173-178.

הקשות על עתיד השטחים וגבולות המדינה. הערעור שחוגים דתיים ולאומניים מערערים על הלגיטימיות של שלטון-החוק בישראל מוצא ביטוי גם בדברי ביקורת ושטנה על חיילי צה"ל בעת מילוי תפקידים מפי אותם מנהיגים וגופים הטוענים שאין לקבל שום חוק מעצם היותו חוק ושעמדתם מושתתת על נאמנות לסדר חברתי ותרבותי המעוגן בפסקי הלכה ובסמכות הדתית. המנהיגות הדתית-לאומית היא שבנתה את ישיבות ההסדר ומצאה דרך לחדור לתוך שורות הממסד הצבאי הישראלי.

השפעת הדת, ובמיוחד פלוגות ישיבות ההסדר, על הממסד הצבאי נידונו באריכות ובהעמקה במחקרו של סטיוארט כהן.³¹ מסקנת מחקריו מעמידה באור בעייתי את מציאותן של יחידות צבאיות בעלות הקשר ונטייה דתית-פוליטית בתוך המרקם הצבאי.

הקרע בין הציבור הדתי והחילוני הלך וגדל מאז הסכמי אוסלו, ואף גבר לאחרונה בזיקה למדיניותה של ממשלת שרון, המובילה התנתקות והורדת יישובים ברצועת עזה ובגושים מסוימים ביהודה ושומרון. המחלוקת הקשה מוצאת את ביטויה גם בהתלבטות לגבי הפעלתן של היחידות הדתיות בהתאם לצורכי הצבא. חוקרים רבים יזהירו, מן הסתם, מפני אפשרות של תופעות סרבנות ומרדנות באותן יחידות, ובמילים אחרות – הארגון הצבאי וסמכות המפקדים יתעמתו עם עמדות הרבנים ועם התשתית הדתית והרוחנית שעליה חונכו החיילים. חיילים בני ישיבות ייקלעו לדילמות דתיות ומוסריות בשאלת מחויבותם לסמכות הצבאית כנגד הסמכות הדתית והרוחנית של הרבנים והמחנכים.

בגדוד הנח"ל החרדי, מסגרת שבה פעילות הרבנים היא כה אינטנסיבית, תתבטא הבעיה במלוא עוזה. הקמתו של גדוד חרדי מותרת טעם רע על לשונם של הדבקים בהגיונו ותבונתו של בן-גוריון, שקבע את אבני היסוד לצבאה של המדינה הצעירה. בן-גוריון, שהתעקש לפרק גם את הטובות שביחידות הלוחמות של צה"ל במלחמת העצמאות – יחידות הפלמ"ח – גם סירב להיענות לדרישתן של המפלגות הדתיות להקים יחידות דתיות נפרדות. בעמדותיו אלו ביקש להרחיק משורות צה"ל השפעות סקטורליות – פוליטיות ורוחניות, כדי לכוון צבא אחיד ומאוחד.

הסיכויים

כל הנאמר לעיל מדגיש את הסיכונים הרבים, ואולי אף הטעות, בפרויקט הנח"ל החרדי. עם זאת, לא ניתן להתעלם מהתמורות הרבות המתרחשות בציבור החרדי, לרבות

31 ראו: Cohen, 1997: 105-148, על פלוגות ההסדר, ב"סיבות לגאווה כנגד נושאים לדאגה".

התובנות הנוגעות ישירות לסיכויי הצלחתו של הנח"ל החרדי, מעבר לבחינה הצבאית הצרה.

תמורות אלה בחברה החרדית מסמלות כבר שנים מספר את פריצת הסכרים הגבוהים של ההסתגרות החרדית. רבים בציבור החרדי מחפשים דרך נאותה ללמוד ולרכוש מקצוע. רבים מצטרפים למעגל הלומדים באוניברסיטאות ובמכללות הטכנולוגיות. הלחץ הכלכלי והמחסור הביאו גם את רבני הדור לעודד יציאה לעבודה והכשרה מקצועית.

החברה החרדית הגיעה לשיא כוחה במחצית השנייה של שנות ה-90, והייצוג הפוליטי החרדי – האשכנזי והספרדי – התמקם בלב העשייה וההשפעה הפוליטית. דוגמאות בולטות להישגיה של החברה החרדית הם 17 המנדטים של מפלגת ש"ס בבחירות 1999 ובחירתו של אורי לופוליאנסקי לראשות העיר ירושלים. ועדת הכספים בכנסת נמצאת שנים רבות תחת השפעתם של נציגי המגזר החרדי, והאחרונים מיטיבים לנווט את צורכי העדה החרדית במסגרת תקציב המדינה.

דוגמה נוספת להשתלבותם של הקיצוניים-שבקיצוניים בלב העשייה הביטחונית-חברתית של מדינת ישראל היא ארגון זק"א ("זיהוי קרבנות אסון") ובחירתו של יהודה משי-זהב, העומד בראש הארגון, להדליק את משואת יום העצמאות כאות כבוד והוקרה למפעלו.

יעקב לופו מנתח במחקרו את המפנה בחברה החרדית ואת מניעיו, ומציג את הפתיחות בשנים האחרונות ללימודים כלליים ולהכשרה מקצועית (לופו 2003, עמ' 49-65). השאלה המרכזית הנשאלת בסיכום מחקרו תקפה גם לגבי הדיון בעתיד הנח"ל החרדי: באיזו מידה יש לסימני המפנה המזוהים בחברה החרדית סיכוי להתפתח בעתיד? האמנם נפתח עידן חדש בגישת המגזר החרדי להשכלה גבוהה ולהכשרה מקצועית? סיכויי הצלחתו של גדוד הנח"ל החרדי גם הם נתונים בסימן שאלה דומה.

סיפורו של גדוד הנח"ל החרדי הוא סיפור הצלחה לפחות לטווח הקצר. בין המתגייסים לנח"ל החרדי, ניתן למצוא צעירים רבים מהציבור החרדי, החרדי-לאומי ומהקהילות החסידיות לסוגיהן. לאלה מצטרפים בני נוער חרדים מארצות הברית, מאנגליה, מצרפת וממדינות נוספות שרק קיומו של הגדוד החרדי הביא להסכמת ההורים לגיוסם לצה"ל.

הוויכוח על הגדרת מידת חרדיותם של הצעירים איננה מקובלת על מפקדי צה"ל, המבקשים לראות בגדוד החרדי את האכסנייה היחידה המאפשרת את גיוסם לצה"ל. מספר המתנדבים לגיוס, במהלך המחזורים האחרונים, עולה על הנדרש לפתיחת פלוגת טירונים.

מח"ט הבקעה בשנת 2004 קידם את הקמתה של פלוגת המילואים החרדית הראשונה. בצה"ל רואים בהקמת פלוגות המילואים הראשונות של היחידה הישג המסמן את תחילת בנייתה של חטיבה חרדית. רבני עמותת "נצ"ח יהודה", מבקשים להצניע את הישגיהם, אך החזון של הקמת חטיבה חרדית בשנת 2007/8 אינו נראה עוד כרעיון הזוי. ביום שבו יאורגנו שתי פלוגות המילואים על פי תקני צה"ל, תיבנה מפקדת הגדוד השני במסגרת החטיבה המיועדת.

היקף המתנדבים ליחידה והמוטיבציה לשרת, כולל במילואים, מצביעים בהחלט על המגמה הזאת. למשוחררי הנח"ל החרדי אין מסגרת אחרת לשירות מילואים מלבד "נצ"ח יהודה". תהליך שינוי הערכים בחברה הישראלית המשפיעים על הגיוס ומבנה הצבא מחד גיסא, והשינויים בציבור החרדי הדוחקים להשתלבות במעגל העבודה, מאידך גיסא, יוצרים מפגש אינטרסים מעניין בין צה"ל לציבור החרדי, שבראייה היסטורית אנו עומדים אך בראשיתו.

המגמה של שיווק הגיוס לצה"ל, שלפיה מודגשים צרכים של מגזרים ייחודיים ויש אופן קשבת לרצון המתגייסים, מתיישבת עם המפנה שחל בחברה החרדית. צה"ל, אשר פתח ערוצי גיוס רבים ומגוונים במהלך השנים האחרונות, השכיל לשלב גם את המתגייסים מקרב הנוער הדתי במסגרת המתאימה לצרכיו של הציבור החרדי.

במבצע פינוי היישובים כחלק מתכנית ההתנתקות נותר גדוד הנח"ל החרדי מחוץ לתמונה. החיילים המשיכו בשגרת התעסוקה המבצעית בגב ההר ובבקעת הירדן, והקושי שבנקיטת עמדה פומבית נחסך מהם.

סיכום

תהליכי השינוי בחברה החרדית ביחס לשירות בצה"ל הם שוליים בלבד, ויימשכו עוד זמן רב. ההסכמה שבשתיקה נוגעת לצעירים שנשרו מהישיבה, ובשום פנים ואופן לא לתלמידי ישיבות. עם זאת, יש תקווה כי אלפי בני נוער מהמגזר החרדי ימצאו את דרכם לשירות בצה"ל בשל הצלחת הנח"ל החרדי.

למיטב הערכתי, לא ניתן לכפות את השירות הצבאי על המגזר החרדי. יש להמשיך ולפעול תוך שיתוף פעולה והתחשבות בצורכי הציבור החרדי גם בעתיד. יש לקדם את הנושא בזהירות ובמתנות, תוך הקפדה על פקודות היסוד של צה"ל ללא התפשרות על ערכי הדמוקרטיה, במיוחד ברגעי מבחן קשים. מסלול השירות בגדוד החרדי, ובעתיד בחטיבה החרדית, הם צעד חשוב בהתקרבות ואף בהשתלבות של המגזר החרדי בצה"ל, בשוק העבודה ובלב בעיות היסוד של החברה הישראלית. תמורות אלו, גם אם יצריכו זמן רב, יביאו בהדרגה להפחתת המתח בין הציבור החילוני והדתי בישראל וימנעו את הרחבת השסע המאיים על עתידה של המדינה. בראייה היסטורית, השינויים המתרחשים בחברה הישראלית, כמו גם בתוך החברה החרדית, מעלים אל פני השטח את שאלות היסוד של זהותה של מדינת ישראל. בתהליך ארוך ומורכב זה שותף גם הממסד הצבאי, ברצונו ושלא ברצונו. התליכיד המתחדש של החברה והלאום בישראל מותיר פתח רחב להשתלבותה של החברה החרדית, כאשר השירות הצבאי מהווה אחד המסלולים, גם אם לא המרכזי שבהם. אין לפסול ואין לעצור שום תהליך שמקדם התקרבות וקבלת אחריות הדדית בין השותפים הרבים לעתידה ולביטחונה של מדינת ישראל.

מקורות

ספרים, כתבי-עת ומסמכים

- אבינר, ש' (עורך), (תשנ"ג). **סדרי צבא וישיבה, קובץ מדברי הרבנים צבי יהודה הכהן קוק והרב שלמה יוסף זווין**, ירושלים: הוצאת ישיבת עטרת כהנים, עמ' 12-13.
- אביעזר, ע' (31.5.01). **"נצ"ח יהודה" – סיכום בתום תפקיד**. מסמך של גדוד הנח"ל החרדי.
- אוסטפלד, ז' (1994). **צבא נולד**, כך שני, רמת גן: משרד הביטחון, עמ' 746-751.
- בן-גוריון, ד', **יומן בן-גוריון**. ארכיון בן-גוריון, שדה בוקר.
- בן-גוריון, ד' (1955). **צבא וביטחון**, תל-אביב: הוצאת מערכות.
- ברון, א' (2003). **בני ישיבות ההסדר וגבעתי**, בתוך: זאב דרורי, עוזי בירמן (עורכים), **20 שנה לגבעתי**, תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון.
- ברנסקי, י' (31.8.03). **הנחות יסוד ועקרונות מנחים לבניית מסגרת תורנית בגדוד "נצ"ח יהודה"**. מסמך של גדוד הנח"ל החרדי.
- גונן, ע' (נובמבר, 2000). **מהישיבה לעבודה: הניסיון האמריקני ולקחים לישראל**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- גל-נור, י' (1988). **"השלכות מלחמת יום הכיפורים: המפנה בפוליטיקה הפנימית"**, בתוך: אופז, ח' וי' בר-סימן-טוב (עורכים), **מלחמת יום הכיפורים מבט מחדש**, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, מכון דיוויד ליחסים בינלאומיים.
- גרוסמן, נ"ז, עורך (תשנ"ט~). **"בהידברות, בהסכמה ובהבנה"**, סיפורו של מסע הפשרות ותהליך הקמת מסגרות צבאיות מיוחדות כאלטרנטיבה לישיבות. הוצאת המחבר.
- דרורי, ז' (2000). **אוטופיה במדים – תרומת צה"ל להתיישבות, לקליטת העלייה ולחינוך בראשית ימי המדינה**, באר שבע: הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא בני ישיבות (ועדת טל), (אפריל 2000). **דין וחשבון**, ירושלים.
- הורוביץ, ד' ומ' ליסק (1977). **מיישוב למדינה**, תל-אביב: עם עובד.
- חקק, י' (2003). **מאוהלה של תורה למאהל הטיירוניס – מפגש בין מודלים תרבותיים**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

כהן, י' (תשנ"ג). גיוס כהלכה, על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל, ירושלים: הקיבוץ הדתי ותנועת נאמני תורה ועבודה.

כהן, ס"א (2001). "צה"ל והחברה הישראלית: בחינה מחדש", עיונים בביטחון המזרח התיכון, רמת-גן: מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן.

לוי, י' (2003). צבא אחר לישראל, מיליטריזם חומרני בישראל, תל אביב: ידיעות אחרונות/ספרי חמד.

לופ, י' (דצמבר 2003). מפנה בחברה החרדית, הכשרה מקצועית ולימודים אקדמיים, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

ליסק מ' וד' הורוביץ (עורכים), (1990). מצוקות באוטופיה: ישראל – חברה בעומס יתר, תל-אביב: עם עובד.

מאירי, מ' (2000). "פתיחות וסגירות בחברה החרדית: הנח"ל החרדי", עבודה סמינריונית במסגרת האוניברסיטה הפתוחה.

מוניץ, כ"א (2003). לחיות בשולי החברה החרדית, חווייתם של נערים שעזבו ישיבה חרדית, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לעבודה סוציאלית.

ספיר, ג' (2000). גיוס בחורי ישיבות לצה"ל: הצעות מתווה לשיקולים הנורמטיביים הרלוונטיים, בתוך: פלילים, כתב עת רב-תחומי למשפט ציבורי, חברה ותרבות, משפט, צבא וחברה, כרך ט', תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.

פרידמן, מ' (1991). החברה החרדית – מקורות, מגמות ותהליכים, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

פרידמן, מ' (1998) ואלה תולדות הסטאטוס-קוו: דת ומדינה בישראל, בתוך: ו' פילובסקי (עורכת) המעבר מיישוב למדינה 1947-49: רציפות ותמורות. חיפה: מוסד הרצל, אוניברסיטת חיפה.

פרידמן, מ' (תשנ"ח). היחידות הדתיות בפלמ"ח, שאנן – כתב עת רב-תחומי לעיון ומחקר, ד: 179-171. www.shaanan.macam98.ac.il

פרידמן מ' (1991). "ואלה תולדות הסטאטוס-קוו: דת ומדינה בישראל", בתוך: ו' פילובסקי (עורכת), המעבר מיישוב למדינה: 1947-1949: רציפות ותמורות, חיפה: מוסד הרצל, אוניברסיטת חיפה.

פרידמן, מרדכי (2005). היחידות הדתיות בהגנה ובפלמ"ח, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

שוורץ י', (תשנ"ט). מדרך לחייל היהודי, ירושלים.

שלהב, י' ומ' פרידמן (1985). התפשטות תוך הסתגרות: הקהילה החרדית בירושלים, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

- Cohen, Stuart A. (1997). *The Scroll or the Sword? Dilemmas of Religion and Military Service in Israel*, London: Harwood Academic Press, pp. 37-45.
- Gal, R. (1986). *A Portrait of the Israeli Soldier*, New York: Greenwood Press, pp. 103-112.
- Coser, Lewis A. (1974). *Greedy Institutions – Patterns of Undivided Commitment*, New York: The Free Press, A Division of Macmillan.
- Stadler, N & E Ben-Ari, (2003). "Other Worldly Soldiers? Ultra-Orthodox Views of Military Service in Contemporary Israel", *Israel Affairs*, 9(4): 17-48.

עיתונות

במחנה, 22.7.87.

- גלובס – השבוע**. ורדי, ר' (7.7.2000). ריאיון השבוע עם השופט צבי טל.
- דבר המאבק**, עיתון של הוועד הציבורי להצלה מהתבוללות ומסלולי גיוס, ירושלים, אב תשס"א, עמ' 4.
- דבר המאבק**, "משה הגאון הגדול רבי משה שטרנבוך שליט"א", עמ' 5.
- דבר המאבק**, "משה מרן הגאון האדיר רבי יחיאל מיכל פיינשטיין שליט"א", עמ' 4.
- הארץ**, (3.10.99). "נתונים משכנעים".
- הארץ**, גלילי, ג' (21.8.96). "היעד שאחרי כיבוש הסיירת", ע' 3ב.
- הארץ**, אילן, ש' (25.05.98). "משרד הביטחון מסכים לפיקוח רבנים על הנח"ל החרדי".
- הארץ**, אילן, ש' (23.06.98). "הופסקו המגעים להקמת הנח"ל החרדי".
- הארץ**, אילן, ש' (3.10.99). "מערכת הביטחון מדברת בשני קולות".
- הארץ**, **מוסף הארץ**, שגב, ע' (2.2.01). "הופקרו בשטח" – כתבה על הנח"ל החרדי.
- ידיעות אחרונות**, רפפורט, ע' (25.3.99). "החיילים החרדים נשבעו אמונים".
- ידיעות אחרונות**, (9.7.01). "תוך עשור: הוכפל מספר תלמידי הישיבה שקיבלו פטור" – דו"ח ראש אגף כוח אדם בצה"ל, האלוף יהודה שגב, במסיבת עיתונאים.
- ירושלים**, ברקוביץ, א' (24.12.98). "למרות התנגדותם הנחרצת של גדולי התורה יחזיק המחזור הראשון של הנח"ל החרדי".
- יחד נאמן**, גרוסמן, נ"ז (יום ששי, י"א בסיוון תשנ"ח 10.2.04). "על משמר הישיבות". ריאיון עם נתן זאב גרוסמן.
- כל העיר, ירושלים** (יום ו', 08.05.98). "רבני דגל-התורה מזרזים את הזימה להקמת הנח"ל החרדי".
- כל השבוע – שבועון בני-ברק**, דביר, י' (5.4.01). "נח"ל שזרם באפיק אחר", עמ' 30.
- מקור ראשון – דיוקן / שבועון פתח תקווה**, פילץ צ', (26.10.01). "עכשיו אני רוצה לגייס צדיקים", עמ' 18.
- משפחה**, שבועון לבית היהודי, שולמן, א' (17.04.97). "את פתח ל".
- חדשות משפחה**, 16.3.00, עמ' 6.
- ניצוצות נצה**, ביטאון גדוד "נצ"ח יהודה".

ערוצי רדיו

קול ישראל, רשת א', "יומן מורשת", 29.12.99, 19:00.

קול ישראל, רשת ב', "הבוקר הזה", 20.5.99, 06:00.

ערוצי טלוויזיה

חדשות ערוץ 2, (20.6.99), "שר הביטחון משבח את פרויקט הנח"ל החרדי",

חדשות ערוץ 2, (4.6.99).

ארכיונים

ארכיון צה"ל, המטכ"ל.

ארכיון לשכת ראש אגף הנוער והנח"ל.

בג"צ 326/97 – אמנון רובינשטיין נגד שר הביטחון – דחיית שירות הביטחון של תלמידי ישיבות אשר "תורתם אומנותם".

ראיונות

רס"ן עוזי אביעזר, המפקדה ראשון של גדוד הנח"ל החרדי.

הרב שמעון אלמליח, הרב הצבאי של הנח"ל.

הרב דוד בלוח, רב צבאי וראש הישיבה התיכונית "מדרשת נע"ם".

הרב יצחק בר-חיים, ממלווי גדוד הנח"ל החרדי.

הרב נתן בר-חיים, ראש "מכון לב" וממקימי עמותת "נצ"ח יהודה".

סגן רועי גודל, קצין בגדוד הנח"ל החרדי.

תת-אלוף יהודה דובדבני, לשעבר ראש אגף הנוער בנח"ל.

רס"ן שלומי ממן, קצין בגדוד הנח"ל החרדי.

אל"מ (מיל) הרב יואל נחשון, סגן הרב הצבאי הראשי (1993-2002)..

אל"מ ציקי סלע, ראש ענף תכנון כוח אדם סדיר באגף כוח אדם של צה"ל.

רס"ן מיכאל פאלוך, קצין בגדוד הנח"ל החרדי.

הרב דוד פוקס, רב מחנך בעמותת "נצ"ח יהודה", ליווה את הקמת גדוד הנח"ל החרדי מיום הקמתו.

סגן יוסי קצנלבוגן, קצין בגדוד הנח"ל החרדי.

אלוף (מיל) יהודה שגב, ראש אגף כוח אדם של צה"ל (1998-2001).

הרב יואל שוורץ, ממובילי ההקמה של גדוד הנח"ל החרדי.